

SPOŁECZEŃSTWO POLSKIE WOBEC WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ XXI WIEKU

Redakcja naukowa
Dorota Tomczyszyn
Sandra Tur
Dawid Błaszczak

Biała Podlaska 2025

SPOŁECZEŃSTWO POLSKIE WOBEC WYZWAŃ I ZAGROZEŃ XXI WIEKU

Redakcja naukowa

Dorota Tomczyszyn

Sandra Tur

Dawid Błaszczak

Biała Podlaska 2025

Wydawca

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

Recenzenci

dr Joanna Waszczuk

dr inż. Magdalena Zwolińska-Ligaj

© Copyright by Akademia Bialska im. Jana Pawła II

Książka jest udostępniana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowa

ISBN 978-83-68103-14-4

<https://doi.org/10.29316/9788368103144>

Wydawnictwo AB JP II

ul. Sidorska 95/97

21-500 Biała Podlaska

<https://wydawnictwo.akademiabialska.pl/>

Projekt okładki, skład i druk:

druk-24h.com.pl
DRUKARNIA CYFROWA

Hurtowa 21, 15-399 Białystok

tel. 535 500 898

e-mail: studio@druk-24h.com.pl

Spis treści

Wstęp	4
1. Sandra Tur, Klaudia Potykanowicz Odbiór wojny w Ukrainie w opinii studentów Akademii Białskiej im. Jana Pawła II	10
2. Piotr Wojnicz Zaginięcia osób – implikacje prawne w świetle opinii społecznej . . .	26
3. Adam Raszewski Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej w oficjalnych dokumentach i komunikatach medialnych partii Konfederacja Wolność i Niepodległość w latach 2022-2024	44
4. Izabela Jaroszewska, Wiesław Romanowicz Przemiany religijności w Polsce w perspektywie badań społecznych	72
5. Dorota Tomczyszyn (Nie) pełnosprawność w postawach społecznych	87
6. Ewa Koprowiak O co chodzi z tą dyspraksją? Czyli mało znana postać trudności w uczeniu się	103
7. Monika Iwanicka Alternatywne formy duchowości jako wyzwanie dla tradycyjnych systemów religijnych. Studium przypadku gier <i>fantasy</i> RPG	117
8. Edyta Plata Wpływ nowych technologii na małe przedsiębiorstwa	136
9. Anna Bałuszyńska A co, gdyby zniknęły nierówności? Analiza wybranych czynników społecznych, gospodarczych i historycznych wpływających na występujące w Polsce nierówności	151

Wstęp

W XXI wieku społeczeństwo polskie staje przed wieloma wyzwaniami i zagrożeniami, które zmieniają jego strukturę, akceptowane wartości i wpływają na jakość życia obywateli w sferze prywatnej i zawodowej. W obliczu tych dynamicznych zmian społecznych i kulturowych warto budować strategie skutecznych działań mających na celu rozwiązanie zidentyfikowanych problemów społecznych w oparciu o naukową refleksję.

Przedłożona monografia stanowi syntetyczny zbiór artykułów, będących odzwierciedleniem preferencji badawczych poszczególnych autorów. Szeroki horyzont zagadnień wpisuje się w bogate spektrum problemów, obrazujących wektory oraz trajektorie wyzwań i zagrożeń „opłatających” społeczeństwo polskie doby XXI wieku. Odnaleźć w nich można pierwiastek kryzysu bezpieczeństwa, wywołany zagrożeniem militarnym i migracyjnym u progu wschodniej granicy państwa polskiego, dynamicznych zmian społecznych, w tym w świadomości społecznej, wyrażanej m.in. w postawie wobec osób z niepełnosprawnościami, następstwach postpandemicznych czy w praktykach religijnych lub alternatywnych formach duchowości. Nie bez znaczenia pozostają również aspekty technologiczne, począwszy od organizujących nasze codzienne życie prostych aplikacji internetowych do sztucznej inteligencji, odmienianej dziś przez wszystkie możliwe przypadki. „Nie chodzi o to, że maszyna wirtualna jest tylko poręczną fikcją, tworem naszej wyobraźni. Maszyny wirtualne są rzeczywistymi bytami. Potrafią sprawić, by coś się stało zarówno wewnątrz systemu, jak i (...) w świecie zewnętrznym”¹.

Prezentowaną monografię „otwiera” artykuł opracowany przez Sandrę Tur i Klaudię Potykanowicz pt. „*Odbiór wojny w Ukrainie w opinii studentów Akademii Białskiej im. Jana Pawła II*”. W ramach przygotowanego materiału autorki koncentrują się na percepcji wojny w Ukrainie w opinii ponad 100-osobowej grupy studentów, oceniających między innymi działania polskiego rządu w obliczu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, formy wsparcia, jakie skierowane zostały do osób poszkodowanych, stopień poczucia bezpieczeństwa, w tym między innymi czynniki oddziałujące na poczucie bezpieczeństwa versus

¹ M. A. Boden, *Sztuczna inteligencja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 16.

zagrożenia związanego z wybuchem wojny. Istotnym, a przy tym aktualnym, elementem opracowania jest analiza wypowiedzi studentów dotycząca stosunku do uchodźców oraz oceny przekazu medialnego, w tym publicznych wypowiedzi formułowanych przez prezydenta Wołodymyra Zełenskiego w kontekście kształtowania opinii publicznej na temat wojny w Ukrainie. Warto zwrócić uwagę, że elementem dopełniającym materiał Sandry Tur i Klaudii Potykanowicz jest bogata refleksja nad zakresem działań państwa polskiego skierowanych do społeczeństwa ukraińskiego, oparta na precyzyjnych danych statystycznych, obrazującymi skalę oraz zakres adresowanej pomocy.

Kolejnym elementem monografii jest materiał opracowany przez Piotra Wojnicza pt. *„Zaginienia osób – implikacje prawne w świetle opinii społecznej”*. Autor koncentruje się między innymi na analizie regulacji prawnych poświęconych poszukiwaniu osób zaginionych oraz ich implikacji w świadomości społecznej. Kluczowym elementem opracowania jest sondaż ankietowy, przeprowadzony na 100-osobowej grupie studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego – filia w Ełku, w ramach którego pytano respondentów o przyczyny zaginięć, o wiedzę na temat osób uprawnionych do zgłoszenia zaginięcia, o czas, w którym można zgłosić zaginięcie, itd. Docelowo autor, bazując na dostępnych statystykach, dokonał analizy struktury osób zaginionych, uwzględniając takie kategorie społeczne jak: płeć, ilość osób zaginionych oraz przyczyny zaginięć.

Bezpieczeństwo państwa polskiego na gruncie dokumentów oraz komunikatów medialnych prezentowanych przez ugrupowanie Konfederacja Wolność i Niepodległość na przestrzeni lat 2022-2024 to przedmiot zainteresowania Adama Raszewskiego, nakreślającego na łamach przygotowanego artykułu sposób postrzegania wojny na Ukrainie oraz integracji ze Wspólnotą Europejską. Autor w oparciu o studium założeń programowych partii oraz wypowiedzi, jakie udzielane zostały w środkach masowego przekazu próbuje odpowiedzieć na pytania dotyczące miejsca problematyki bezpieczeństwa oraz wizji rozwoju polityki bezpieczeństwa państwa polskiego w materiałach emitowanych przez wyżej wymienione ugrupowanie. Autor koncentruje się ponadto na wizji bezpieczeństwa żywnościowego oraz rekomendowanej optyki spojrzenia na wojnę w Ukrainie. Konkluzja rozważań Adama Raszewskiego sprowadza się m.in. do tezy, że państwo polskie powinno funkcjonować na zasadzie minimalizacji wszelkich form ryzyka, zaś bezpieczeństwo jednostki (szczególnie

w kontekście bezpieczeństwa energetycznego, ekonomicznego oraz terytorialnego) stanowi fundament podmiotowości człowieka.

Od uwypuklenia operacjonalizacji terminu „religijność” rozpoczynają swój artykuł Izabela Jaroszewska i Wiesław Romanowicz, prezentujący przemiany religijności w Polsce w świetle danych zastanych, odnoszących się do wybranych badań społecznych. Autorzy skupiają swoją uwagę na społecznej ocenie kościoła katolickiego, praktykach religijnych (uczestnictwo w conie-dzielnej Mszy św., przystępowanie do Komunii św.), liczbie powołań kapłań-skich oraz zakonnych. Interesującym elementem niniejszego opracowania jest analiza zmian, jakie mają miejsce w postawach religijnych, uwarunkowanych takimi czynnikami jak: wykształcenie, kalkulacja życiowych wyborów (pla-nowanie kariery, poszukiwanie dobrze płatnej pracy), przemiany społeczno-kulturowe, w tym rozwój mediów społecznościowych, wzrost znaczenia konsumpcjonizmu, szeroko rozumiane problemy psychologiczne, w tym depresja, blokady emocjonalne i poznawcze, dystansowanie się od kościoła instytucjonalnego (jako hierarchicznej struktury władzy, o ścisłych relacjach na płaszczyźnie politycznej oraz problemach z rozwiązaniem sporów i trud-ności wewnętrznych). W części podsumowującej autorzy podkreślają fakt, że potrzeby duchowe są obecnie zaspokajane poza strukturą kościoła a relacja z Bogiem przybiera coraz częściej formułę indywidualną, wykraczająca daleko poza format kolektywny, charakterystyczny dla wspólnot parafialnych, itp.

Problematyce postaw wobec osób z niepełnosprawnościami poświęca swój tekst Dorota Tomczyszyn, która za punkt wyjścia swoich rozważań przyjmuje tezę, że stosunek do osób z niepełnosprawnością jest kluczowym motywatorem ich aktywności edukacyjnej, zawodowej oraz aktywizacji spo-łecznej. Autorka za cel badań przyjmuje prezentację postaw wobec osób z niepełnosprawnościami w wymiarze historycznym, rozbudowanych o ana-lizę rezultatów współczesnych dociekań badawczych w obrębie podejmowa-nej problematyki. Co więcej podkreśla również, że postawy w stosunku do osób z dysfunkcjami ewaluowały od segregacji i izolacji do akceptacji połą-czonej z integracją. Prezentując wymienione postawy w świetle dostępnych powszechnie dociekań badawczych autorka zwraca uwagę, że w literaturze przedmiotu funkcjonuje szerokie spektrum badań dotyczących postaw wobec osób z niepełnosprawnością, które różnią się stosowanymi metodami oraz wyborem grupy badawczej, co rzutuje na niejednoznaczność wyników realizo-wanych procesów badawczych. Jednocześnie w sposób syntetyczny dokonuje

deskrypcji omawianych postaw, uwzględniając następujące wskaźniki demograficzne: wiek, płeć, wykształcenie oraz miejsce zamieszkania. Konkluzja rozważań autorki sprowadza się m.in. do stwierdzenia, że na funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami rzutuje pryzmat spojrzenia pełnosprawnej części społeczeństwa. W praktyce oznacza to, że postawy pozytywne sprzyjają takim działaniom jak: zdobycie wykształcenia, pracy, uczestnictwo w życiu kulturalnym i społecznym. Z kolei negatywne czy stereotypowe nastawienia w stosunku do osób z niepełnosprawnościami „budują” atmosferę wykluczenia społecznego, edukacyjnego czy zawodowego, a tym samym marginalizację w życiu prywatnym i publicznym.

Problematyce dyspraksji, rozumianej jako trudności w uczeniu się, mającej podłoże neurorozwojowe, poświęca swoje rozważania Ewa Koprowiak. Autorka zwraca szczególną uwagę na predykatory zdolności uczenia się, mające swoje źródło w trajektoriach zachowań rozwojowych występujących już w wieku niemowlęcym i rzutujących na dalsze etapy życia, w tym wymiar funkcjonowania rówieśniczego, szkolnego, itd. Na łamach prezentowanego materiału autorka odnosi się do neuronalnego podłoża warunkującego trudności w uczeniu się a ponadto omawia etapowość procesu dyspraksji, dokonując przy tym przeglądu dostępnych form klasyfikacji dyspraksji (ideomotoryczna, ideracyjna, ustno-ruchowa i konstrukcyjna). W końcowych fragmentach tekstu Ewa Koprowiak przeprowadza teoretyczną refleksję nad niejasnościami, jakie mają miejsce zarówno w dyskursie etiologicznym, jak też kryteriami diagnostycznymi, leżącymi u podstaw rozważań nad dyspraksją, a rzutującymi na szeroko rozumiane praktyki, zmierzające do skutecznej diagnozy i nakreślenia scenariuszy radzenia sobie z dyspraksją.

Dynamika zmian w tradycyjnych systemach religijnych i jej alternatywne wyzwania oraz rozwiązania na przykładzie gier fantasy RPG to przedmiot zainteresowania Moniki Iwanickiej, która na kartach niniejszej monografii prezentuje nasilające się, szczególnie na kanwie pandemii i postpandemii, zmiany w obowiązujących dotychczas ramach religijności przejawiające się w poszukiwaniu alternatywnych form wyrażania oraz wkraczania w sferę duchowości (sfera sacrum). Autorka odnosi się do wybranych alternatywnych praktyk, takich jak np. ruch New Age, nurt pop-theology czy wspomniane wcześniej gry fantasy RPG. Bazując na teoretyczno-eksploracyjnym charakterze badań dochodzi do wniosku, że wspólne elementy, charakterystyczne zarówno dla alternatywnych form duchowości, jak również tych tradycyjnych, warunkują

popularność i konkurencyjność tych rozwiązań wobec dominujących, zinstytucjonalizowanych systemów religijnych.

Oddziaływanie nowoczesnych technologii na małe przedsiębiorstwa to przedmiot teoretyczno-empirycznych rozważań Edyty Platy, która dokonuje analizy nowych technologii najchętniej wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa, zwłaszcza sztucznej inteligencji jako czynników, które oddziałują na funkcjonowanie małych podmiotów gospodarczych. W oparciu o literaturę przedmiotu oraz dane zagregowane przez platformę „Datareportal” autorka obrazuje zasięg i skalę wykorzystywania sztucznej inteligencji, Internetu rzeczy oraz mediów społecznościowych w codziennej a zarazem praktycznej działalności podmiotów reprezentujących sektor małych przedsiębiorstw. Reasumując autorka nakreśla perspektywy rozwoju nowych technologii, odnosząc się zarówno do szans i zagrożeń związanych z ich aplikacją do życia codziennego. Na przysłowiowy plus zaliczyć można usprawnienie pracy, poprawę marketingu czy pozyskanie większego grona odbiorców/klientów. Na przeciwnym biegunie odnotować można ryzyko utraty pracy w niektórych zawodach oraz wysokie, jak dotąd, koszty implikacji inteligentnych rozwiązań systemowych do przedsiębiorstw i innych podmiotów otoczenia społeczno-gospodarczego.

Prezentowaną monografię domyka artykuł pt. *„A co, gdyby zniknęły nierówności? Analiza wybranych czynników społecznych, gospodarczych i historycznych wpływających na występujące w Polsce nierówności”* autorstwa Anny Bałuszyńskiej, która dokonuje analizy przyczyn nierówności społecznych w Polsce, uwzględniając nakładające się na siebie aspekty historyczne, gospodarcze oraz społeczne. W prezentowanym materiale wykorzystano analizę danych zastanych oraz narzędzia sztucznej inteligencji do stworzenia wizji Polski bez nierówności, wskazując przy tym pozytywne, jak również negatywne konsekwencje takiego scenariusza. Na łamach materiału omówiono oddziaływanie historycznych systemów, takich jak: feudalizm, komunizm i kapitalizm, na aktualny stan nierówności społecznych. Zwrócono również uwagę na współczesne problemy wpływające na obraz kultury oraz gospodarki w Polsce, w tym m.in.: imigrację, nierówności płacowe czy wyraźnie zarysowane podziały społeczne. Autorka dokonując kompleksowego podejścia do omawianego problemu, „osadza go” na wybranych koncepcjach socjologicznych, odwzorowujących nierówności społeczne, do których zaliczyć można m.in.: pułapkę ubóstwa, efekt świętego Mateusza oraz tzw. efekt Matyldy.

Przekazana w ręce Czytelników monografia przyjmuje formułę kompendium wiedzy, adresowanego nie tylko do środowisk akademickich, ale również do indywidualnych osób, zainteresowanych problematyką szerokiego spektrum wyzwań oraz zagrożeń oplatających społeczeństwo polskie. Warto wyraźnie podkreślić że stanowią następstwo procesów oraz zjawisk społecznych, ekonomicznych i technologicznych, kreujących nowy (nie)porządek świata XXI wieku. W tym miejscu składamy serdeczne wyrazy podziękowania na ręce Autorów, zainteresowanych publikacją materiałów na łamach prezentowanej monografii. Dziękujemy za merytorycznie interesującą, a przy tym aktualną problematykę, wpisującą się w nakreślone ramy teoretyczne oraz metodologiczne prezentowanej publikacji. Słowa wdzięczności kierujemy również w stronę Władz Akademii Białskiej im. Jana Pawła II za okazane wsparcie organizacyjne i rzeczowe w powstaniu niniejszej monografii.

Redakcja naukowa

Sandra Tur, Klaudia Potykanowicz¹

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

https://doi.org/10.29316/9788368103144_1

ODBIÓR WOJNY W UKRAINIE W OPINII STUDENTÓW AKADEMII BIALSKIEJ IM. JANA PAWŁA II

RECEPTION OF THE WAR IN UKRAINE IN THE OPINION OF THE STUDENTS OF THE JOHN PAUL II UNIVERSITY IN BIAŁA PODLASKA

Streszczenie

Celem badań jest zebranie opinii studentów Akademii Bialskiej im. Jana Pawła II na temat wojny w Ukrainie. Zastosowaną metodą badawczą była ankieta internetowa. Wnioski: wojna w Ukrainie ma znaczący wpływ na opinię, część respondentów odczuwa negatywny wpływ wojny na poczucie bezpieczeństwa, formy wsparcia Ukrainy są odbierane pozytywnie, negatywnie oceniany jest przekaz medialny odnoszący się do wojny i wystąpień prezydenta Ukrainy. Uległ też zmianie stosunek respondentów do uchodźców z Ukrainy.

Summary

The aim of this research is to gather the opinions of the John Paul II University in Biała Podlaska students on the war in Ukraine. The research method used was an online survey. Conclusions: the war in Ukraine has a significant impact on opinion, some respondents feel that the war has a negative impact on their sense of security, forms of support for Ukraine are perceived positively, media coverage relating to the war and speeches by the President of Ukraine are perceived negatively. Respondents' attitudes towards refugees from Ukraine have also changed.

Słowa kluczowe: wojna, socjologia, Ukraina

Keywords: war, sociology, Ukraine

¹ doktor, 0000-0002-9427-471X, s.tur@dyd.akademibialska.pl

Wstęp

Europa w stanie pokoju przeżyła 77 lat i wydawało się, że tak pozostanie. II wojna światowa jest lekcją, ale czy faktycznie nauczyliśmy się wszystkiego? Konflikt zbrojny na Ukrainie rozpoczął się w lutym 2014 roku, natomiast wybuch wojny miał miejsce 24 lutego 2022 roku. Sytuacja na Ukrainie wywiera ogromny wpływ na kształt bezpieczeństwa Polski, jak i Europy. Atakowane są wsie, miasta, obiekty strategiczne. Skutki wojny dosięgają także najbardziej bezbronnych – kobiety, dzieci, osoby starsze, chore czy niepełnosprawne. Polska ze względu na swoje położenie geopolitycznie stała się miejscem, które od początku wojny przyjęło ogromną liczbę uchodźców z Ukrainy. Polacy dają schronienie, najpotrzebniejsze rzeczy i poczucie bezpieczeństwa – zapewniając opiekę, możliwość kontynuacji nauki, czy pracy. Polska jest zewnętrzną granicą Unii Europejskiej i NATO, a tym samym miejscem, które narażone jest na potencjalne ataki. Polska udostępniła terytorium, stając się częścią logistyczną na potrzeby transportu sprzętu wojskowego, pomocy humanitarnej, czy innych dóbr.

Od pierwszego dnia wojny Polska stała się państwem, które jako pierwsze zaczęło udzielać pomocy: od ochrony migrantów przez społeczeństwo, po pomoc finansową czy militarną. Jak można przeczytać w źródłach rządowych – Polska przekazała pomoc militarną, która jest równa 14 mld złotych. „Z prawie 800 czołgów, jakie otrzymała Ukraina, ponad 350 zostało przekazanych przez Polskę. To więcej niż przekazały łącznie: Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy, Szwecja, Norwegia, czy Hiszpania. (...) Walczącej Ukrainie przekazaliśmy też (...) ponad 250 bojowych wozów piechoty BWP-1, 100 transporterów opancerzonych KTO Rosomak, 9 pojazdów rozpoznawczych BRDM 2, ponad sto dział samobieżnych, ponad 30 wyrzutni rakietowych BM-21 Grad. Siły powietrzne Ukrainy wsparło w sumie 14 naszych samolotów MiG-29 (najwięcej ze wszystkich państw) oraz 12 śmigłowców Mi-24 (więcej od Polski przekazały tylko Stany Zjednoczone). (...) Do Ukrainy trafiło też 20000 zestawów Starlink (i finansujemy ich utrzymanie) do łączności internetowej. Mobilne routery, umożliwiające korzystanie z sieci internetowej, były niezbędne zwłaszcza w pierwszej fazie wojny, gdy Rosjanie zakłócili łączność ukraińskim wojskom, ograniczając ich możliwości obrony. Polska organizowała lub współorganizowała ponad pół tysiąca szkoleń dla ukraińskich sił

zbrojnych”. (Polska pomoc dla Ukrainy, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/polska-pomoc-dla-ukrainy-plen,93620>, dostęp: 20.01.2015).

Inicjatywy oddolne w Polsce prowadzone od pierwszych godzin wybuchu wojny związane były z bezwizowym przyjęciem i otoczeniem opieki tysięcy uchodźców z Ukrainy. Pokazało to niezwykłą chęć niesienia pomocy, otwartość i solidarność społeczeństwa polskiego, które w trudnych chwilach potrafi się jednoczyć i efektywnie działać. Kolejnym przejawem wsparcia były działania polskiego rządu, które „były podyktowane następującymi przesłankami: ryzykiem rozlania się konfliktu na państwa sąsiednie, obawą przed przegraną Ukrainy i jej konsekwencjami dla bezpieczeństwa Polski, postrzeganiem wojny jako okazji do znaczącego osłabienia potencjału Rosji oraz uniezależnienia się Europy od rosyjskich surowców energetycznych. Starając się o międzynarodową uwagę i pomoc dla Ukrainy, władze wskazywały, że Ukraina walczy o swoją niepodległość, ale jednocześnie o wartości świata zachodniego takie jak wolność, demokracja, praworządność i prawa człowieka” (Bieńczyk-Missala, 2022, s. 341).

Polski rząd podjął uchwały, które miały przyspieszyć i ułatwić adaptację migrantów z Ukrainy. „Na mocy ustawy z 12.03.2022 obywatele ukraińscy, którzy przybyli do Polski po 24.02.2022 uzyskali możliwość legalnego pobytu na terytorium RP, wykonywania legalnie pracy, prowadzenia działalności gospodarczej, możliwość otrzymania pomocy m.in. w zakwaterowaniu, wyżywieniu czy bezpłatną pomoc psychologiczną, przysługuje im także prawo do świadczeń: rodzinnych, 500+, z pomocy społecznej (np. zasiłki, pomoc interwencyjna), Dobry Start, rodzinny kapitał opiekuńczy, dofinansowanie obniżenia opłaty rodziców za pobyt dziecka w żłobku. Uchodźcy wojenni wpisani do rejestru PESEL mogą otrzymać jednorazowe środki finansowe w wysokości 300 zł na osobę, przyszanje się też prawo do opieki medycznej. Dzieci i młodzież otrzymują możliwość bezpłatnej edukacji, studenci mogą ubiegać się o kredyt studencki” (Ustawa..., 2023).

„Według danych UNHCR w naszym kraju przebywa w tej chwili blisko 980 tys. ukraińskich uchodźców. Jak obliczył Eurostat, przyjęliśmy największą ich liczbę w stosunku do ilości mieszkańców, podobnie jak kraje bałtyckie i nasi południowi sąsiedzi. (...) Ułatwiono dostęp do usług transportowych na terenie Polski. Wprowadzono również rozwiązania umożliwiające bezpłatny przejazd pojazdów lub konwojów z pomocą humanitarną po płatnych drogach. (...) Z danych MSWiA wynika, że koszty utrzymania uchodźców wojennych

z Ukrainy objętych ochroną tymczasową w 2022 r. wyniosły 4,9 mld zł i były najwyższe wśród krajów członkowskich OECD. W 2023 r. ta suma wyniosła 2,5 mld zł. (...) Natychmiast po wybuchu wojny Polska zainicjowała dziesiątki inicjatyw, by wesprzeć najbardziej potrzebujących. Od lutego 2022 r. do końca marca 2024 r. ze świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych pacjenci z Ukrainy skorzystali w następujący sposób:

- ponad 1 mln w placówkach podstawowej opieki zdrowotnej;
- 446 tys. w ramach ambulatoryjnej opieki specjalistycznej;
- 388 tys. w ramach leczenia szpitalnego;
- 17 tys. zostało objętych opieką psychiatryczną (stacjonarną i ambulatoryjną).

Łącznie ze świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych skorzystało 1,2 mln uchodźców. Całkowity koszt tego leczenia wyniósł 3,3 mld zł” (Polska pomoc dla Ukrainy, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/polska-pomoc-dla-ukrainy-plen,93620>, dostęp: 20.01.2015). Pomoc obywatelom Ukrainy, to również ta niesiona przez społeczeństwo polskie. W raporcie opracowanym przez Polski Instytut Ekonomiczny ponad 70% Polaków zaangażowało się w pomoc migrantom. „Kwoty, jakie Polacy przeznaczyci na pomoc uchodźcom w ciągu trzech miesięcy od wybuchu wojny, były wyższe niż ich wydatki na cele dobroczynne w całym 2021 r. Najbardziej prawdopodobna faktyczna wartość pomocy finansowej obywateli Polski dla uchodźców z Ukrainy mieści się w przedziale od 9 mld do 10 mld zł” (Polacy mogli wydać nawet 10 mld PLN na pomoc udzielaną uchodźcom z Ukrainy w pierwszych miesiącach wojny, <https://pie.net.pl/polacy-mogli-wydac-nawet-10-mld-pln-na-pomoc-udzielana-uchodzcom-z-ukrainy-w-pierwszych-miesiacach-wojny/>, dostęp: 20.01.2015). Pomoc przez społeczeństwo przybierała wiele liczne formy – pomoc finansowa, rzeczowa, wolontariaty, udostępnianie własnych mieszkań.

„Polska pozostaje jednym z liderów pomocy dla Ukrainy i ukraińskich uchodźców, zapewniając szeroko zakrojone wsparcie na polu finansowym, humanitarnym, militarnym, ale także politycznym i dyplomatycznym. W pierwszym roku wojny w Ukrainie polski rząd przeznaczył ok. 11 mld EUR (ok. 2% PKB kraju) na różne formy pomocy. Pod koniec 2023 roku kwota ta osiągnęła już ok. 20 mld EUR (3,1% PKB). Nasz kraj jest ponadto najważniejszym hubem logistycznym dla pomocy humanitarnej płynącej z innych krajów

– za pośrednictwem Polski 57 krajów przetransportowało na Ukrainę pomoc o wartości 740 mln EUR. W Polsce utworzono w tym celu wyspecjalizowane huby, m.in. centrum logistyczne ustanowione przez Rządową Agencję Rezerw Strategicznych w ramach Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności (EUCPM), hub medyczny MEDEVAC, a także hub energetyczny RescUE. Oprócz bezpośredniej pomocy humanitarnej, finansowej i militarnej Polska przekazuje również środki finansowe na rzecz agend ONZ (WFP/FAO, UNICEF, UN OCHA, UNHCR) oraz innych organizacji (ICRC). W 2022 roku kwota, którą przekazano tymi kanałami wyniosła 14 mln PLN, natomiast w 2023 była jeszcze wyższa, osiągając 16 mln PLN” (<https://www.gov.pl/web/japonia/PomocPol-skidlaUkrainywdwalatapowybuchuwojny>, dostęp: 04.11.2024).

Badania i analizy sytuacji związanej z wojną na Ukrainie są poruszane przez coraz większą grupę naukowców z różnych dziedzin. Istotne badania dotyczące omawianej w artykule tematyki, przedstawiła Katarzyna Maciejewska-Mieszkowska (2023). Zwraca uwagę na poczucia zagrożenia bezpieczeństwa po wybuchu wojny oraz omawia stosunku Polaków do uchodźców. Rozważania na ten temat podjęli m.in Tomasz Stryjek (2023), Piotr Długosz i Dominika Izdebska-Długosz (2024). Analizę wojen i konfliktów zbrojnych, a także bezpieczeństwa państwa zaprezentował Bolesław Balcerowicz (2010), jak i Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, Stanisław Koziej, Marek Madej, Marek Menkiszak, Grzegorz Rydlewski, Paweł Soroka (2023).

Warto poznać opinie młodych osób na temat wojny w Ukrainie, czemu służą zaprezentowane przez autorów badania.

Cele, metoda i problemy badawcze

Celem podjętych badań było poznanie opinii studentów na temat wojny w Ukrainie. Grupą badawczą byli studenci Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Badanie zostało oparte na grupie 107 osób. Większość badanych stanowiły kobiety – 73%, natomiast odsetek mężczyzn to 27%. Najczęściej były to osoby w przedziale wiekowym 18-25 lat, zamieszkujące miasto. Badanie zostało przeprowadzone od lutego do kwietnia 2024 roku. Zastosowaną metodą badawczą była ankieta internetowa, która została rozesłana do trzystu przypadkowych studentów Akademii Białskiej im. Jana Pawła II z różnych kierunków studiów. Natomiast liczba 107 respondentów, to ilość wypełnionych ankiet zwrotnych. Udział w badaniach był dobrowolny i anonimowy.

W pracy postawiono następujące problemy badawcze:

Jaki stosunek prezentują studenci na temat wojny w Ukrainie?

Czy wojna wpływa na poczucie zagrożenia bezpieczeństwa w opiniach studentów?

Jak studenci odbierają formy wsparcia udzielane obywatelom Ukrainy?

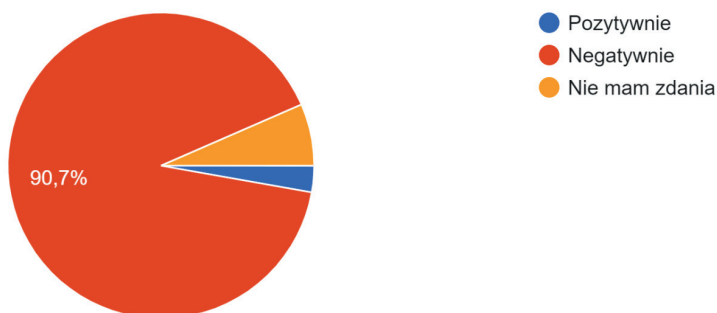
Jak oceniany jest przekaz medialny związany z wojną na Ukrainie?

W jaki sposób postrzegane są wystąpienia publiczne prezydenta Ukrainy?

Czy w opinii studentów zmienił się stosunek Polaków do obywateli Ukrainy?

Wyniki badań

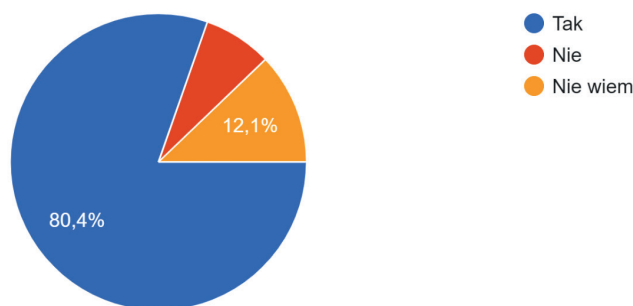
Jesteśmy już prawie trzy lata od otwarcia granic dla uchodźców. Polska to także kraj tranzytowy w ciągu logistycznym Ukrainy. Zdecydowana większość, bo aż 90,7% respondentów negatywnie odbiera wojnę na Ukrainie, 6,5% ankietowanych nie ma zdania na ten temat, jest także niewielka grupa (2,8%), która postrzega ją pozytywnie (Rysunek 1).

Rysunek 1. Postrzeganie wojny na Ukrainie przez studentów Akademii Białskiej im Jana Pawła II

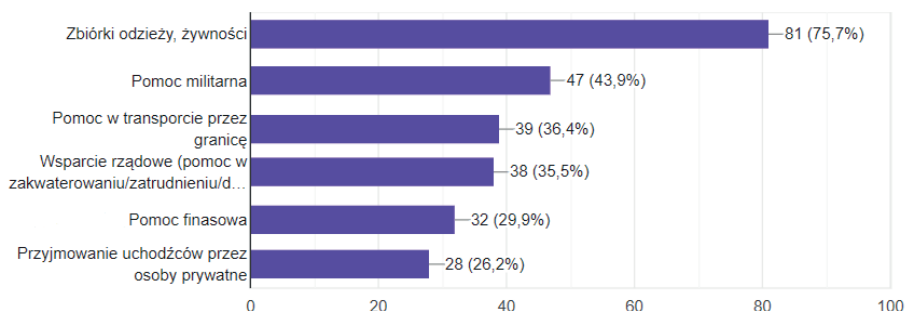
Źródło: Opracowanie własne.

Działania rządu polskiego, przy dużym wsparciu i zaangażowaniu obywateli Polski, przyniosły rezultaty, gdyż aż 80,4% respondentów oceniło, iż rząd Polski zrobił dostatecznie dużo by wspomóc Ukrainę, natomiast z tym stwierdzeniem nie zgadzało się 7,5% badanych. Osoby, które nie miały zdania na ten temat stanowiły 12,1% (Rysunek 2).

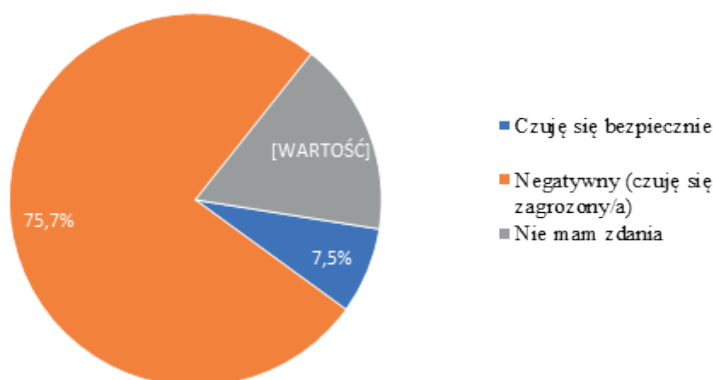
Rysunek 2. Opinia respondentów dotycząca działań polskiego rządu wobec Ukrainy
Źródło: Opracowanie własne.

Najbardziej pozytywnie ocenianymi formami wsparcia w opiniach badanych były zbiórki odzieży i żywności (75,7%), pomoc militarna (43,9%), pomoc w transporcie przez granicę (36,4%), przyjmowanie uchodźców przez osoby prywatne (26,2%) oraz pomoc finansowa (29,9%) (Rysunek 3).

Rysunek 3. Formy wsparcia oceniane pozytywnie przez respondentów
Źródło: Opracowanie własne.

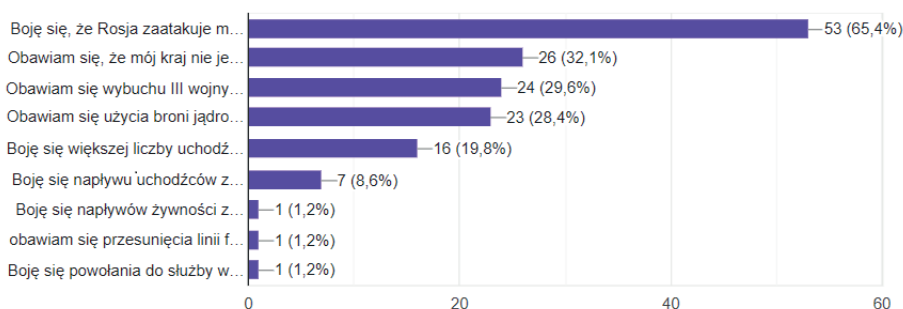
Po wybuchu wojny w Ukrainie, szczególnie po lutym 2022 roku respondenci poczuli się mniej bezpiecznie. Aż 75,7% badanych odpowiedziało, że po tym fakcie czują się bardziej zagrożeni. Tylko 7,5% badanych czuje się bezpiecznie. Natomiast 16,8% respondentów nie ma na ten temat zdania (Rysunek 4).

Rysunek 4. Wpływ wojny na Ukrainie na poczucie bezpieczeństwa

Źródło: Opracowanie własne.

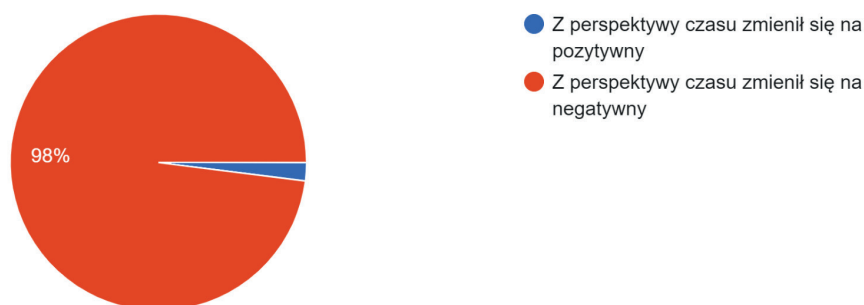
Zwiększenie poczucia zagrożenia wynika z kilku, niezwykle istotnych czynników, a mianowicie należy do nich obawa, że Federacja Rosyjska zaatakuje Polskę (65,4%), studenci stwierdzali, że Polska nie jest przygotowana militarnie do obrony (32,1%). Część z nich obawiała się, że wybuchnie III wojna światowa (29,6%) lub że Federacja Rosyjska użyje broni jądrowej (28,4%), rzadziej obawiano się, że do Polski przybędzie większa ilość uchodźców (19,8%). Natomiast respondenci najmniej obawiali się powołania do służby wojskowej, przesunięcia się linii frontu bliżej Polski oraz napływem żywności z Ukrainy, co osłabiłoby lokalnych dostawców – 1,2% (Rysunek 5).

Rysunek 5. Czynniki wpływające na poczucie zagrożenia w związku z wojną na Ukrainie

Źródło: Opracowanie własne.

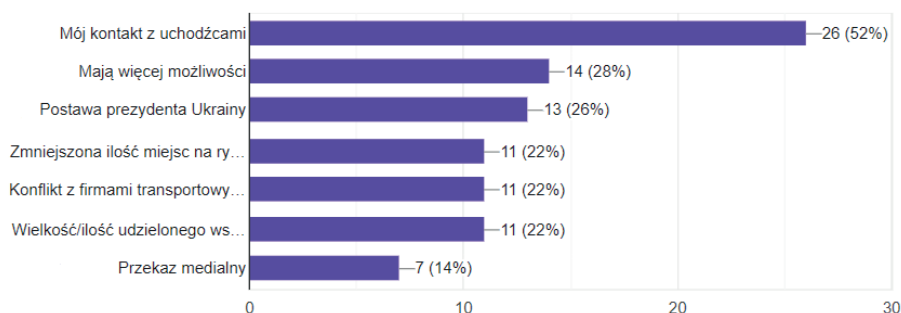
Badani zostali zapytani, czy ich stosunek do uchodźców zmienił się biorąc pod uwagę początek wojny, a czas, w którym zostało przeprowadzone badanie. Pod wpływem napływu dużej fali uchodźców i ich funkcjonowania w ramach innego państwa, stosunek respondentów do uchodźców zmienił się. Aż 98% badanych uznało, że z perspektywy czasu ich stosunek do uchodźców zmienił się z pozytywnego lub neutralnego na negatywny, a zaledwie 2% po czasie odczuwa zmianę stosunku z negatywnego lub neutralnego na pozytywny (Rysunek 6).

Rysunek 6. Zmiana stosunku do uchodźców

Źródło: Opracowanie własne.

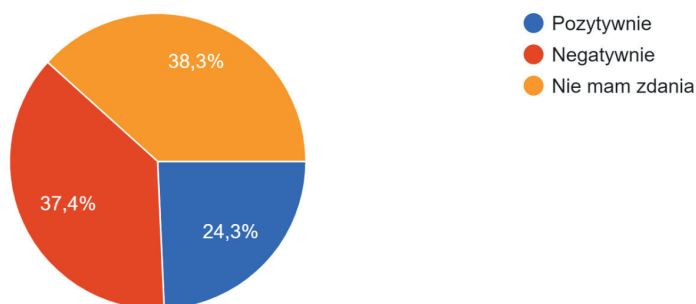
Ta znacząca zmiana wynika najczęściej z: kontaktem/własnymi doświadczeniami badanych z uchodźcami (52%), większymi możliwościami uchodźców z Ukrainy w różnych kwestiach (związanych z możliwością pracy, pozyskaniem lokum, itp.) (28,0%), postawą prezydenta Ukrainy (26,0%), konfliktami z firmami transportowymi i rolnikami (22,0%) czy ilością udzielonego wsparcia (22,0%), 14% badanych wskazało, że najmniej istotny ma przekaz medialny wojny (Rysunek 7).

Rysunek 7. Czynniki wpływające na zmianę nastawienia do uchodźców

Źródło: Opracowanie własne.

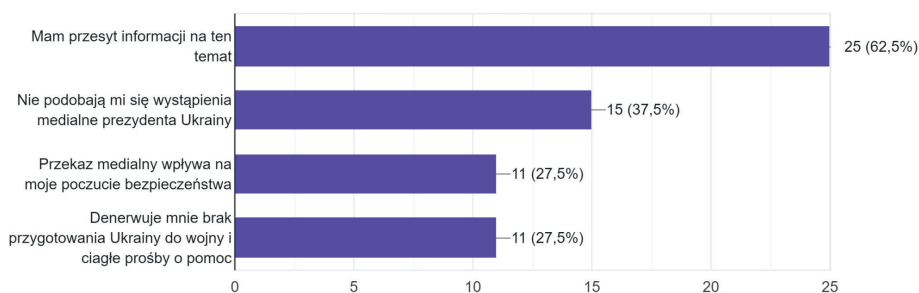
Z drugiej strony, mimo małego poparcia dla przekazów medialnych i ich wpływów na odbiór uchodźców, 37,4% badanych negatywnie odbiera przekaz medialny związany z wojną w Ukrainie, a 24,3% ma pozytywną opinię na temat przekazu medialnego. Natomiast 38,3% badanych nie ma zdania w poruszonym temacie (Rysunek 8).

Rysunek 8. Opinia dotycząca przekazu medialnego związanego z wojną na Ukrainie

Źródło: Opracowanie własne.

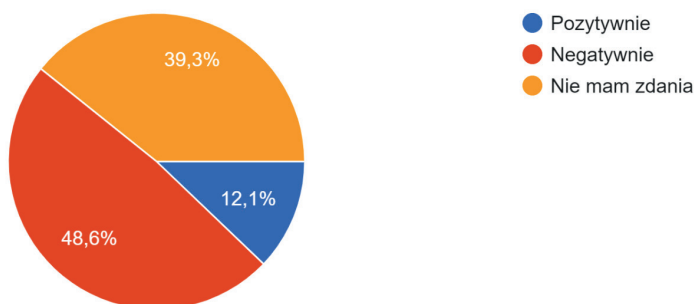
Przyczyn tego stanu rzeczy jest kilka, a mianowicie najczęściej badani odczuwali przesyt informacji o wojnie w dyskursie medialnym (62,5%) oraz negatywny odbiór wystąpień medialnych prezydenta Ukrainy (37,5%). Natomiast nieco rzadziej były wskazywane przyczyny związane z wpływem przekazu na poczucie bezpieczeństwa respondenta (27,5%) i negatywny odbiór przygotowania Ukrainy do wojny (27,5%) (Rysunek 9).

Rysunek 9. Przyczyny negatywnego odbioru przekazu medialnego

Źródło: Opracowanie własne.

Duże znaczenie w kształtowaniu opinii społecznej na temat wojny w Ukrainie mają same wystąpienia medialne prezydenta tego kraju. Przemówienia prezydenta Wołodymyra Zełenskiego na stałe wpisały się w dyskurs medialny, który wpływa na opinię publiczną; 48,6% ankietowanych uważa, że wystąpienia publiczne prezydenta Ukrainy negatywnie wpływają na ich opinię o wojnie, a 12,1% zauważa pozytywny wpływ wystąpień, kolejne 39,3% respondentów nie ma zdania na ten temat (Rysunek 10).

Rysunek 10. Wpływ wystąpień publicznych prezydenta Ukrainy na opinię o wojnie studentów Akademii Białskiej im. Jana Pawła II

Źródło: Opracowanie własne.

Dyskusja wyników

Rozwój i przebieg wojny na Ukrainie stanowi obecnie duże zainteresowanie badaczy z różnych dziedzin. Polacy jednoznacznie negatywnie oceniają rozpoczęcie konfliktu, a następnie jego eskalację (Maciejewska-Mieszkowska,

2023; Długosz, 2024). Przedstawione w artykule wyniki badań wskazują, że aż 90,7% respondentów negatywnie odbiera wojnę na Ukrainie. Niechęć respondentów może wynikać z tego, że nie spodziewali się wybuchu wojny w Europie i uważają ją za niepotrzebny pokaz siły Federacji Rosyjskiej. Podobne wyniki prezentują dane Eurostatu. Pokazują, że w 2024 roku najwięcej uchodźców z Ukrainy przebywało w Niemczech – 1,3 mln, natomiast Polska jest drugim państwem z największą liczbą osób z kraju objętego wojną – 957 tys. Od początku wojny schronienie w Europie znalazło ponad 4 miliony obywateli Ukrainy. Można obserwować wzrost ilości osób za wschodniej granicy zatrudnionych, uczęszczających do szkół/uczelni wyższych, wynajmujących, czy po prostu funkcjonujących społecznie w Polsce, jak i całej Europie. Mimo dużego poparcia od początku trwania konfliktu, czyli od 2014 roku, do niesienia pomocy wschodnim sąsiadom, stosunek w 2024 roku do uchodźców zmienił się znacząco. „Poparcie dla udzielania pomocy osobom z terenów objętych konfliktem z Rosją z 2014 roku (wówczas Donbas, Krym) już w czerwcu 2015 roku deklarowało 50% ankietowanych (11% – zdecydowanie tak, 39% – raczej tak), następnie odsetek ten wzrósł i utrzymywał się w okolicach 60%, by w marcu 2022 roku, a więc bezpośrednio po pełnoskalowej inwazji rosyjskiej na Ukrainę, osiągnąć rekordowe 94% (57% – zdecydowanie tak, 37% – raczej tak). Na taką postawę złożyły się dziesięciolecia budowania relacji sąsiedzkich, ale także stosunek Polaków do Rosjan i wyzwalane przez rosyjskie poczynania poczucie zagrożenia. Polaków i Ukraińców łączy stulecia wspólnej, niezwykle skomplikowanej i bardzo różnie dziś odczytywanej i interpretowanej historii – od włączenia ziem dzisiejszej zachodniej Ukrainy do państwa polskiego po upadek księstw ruskich w XIV wieku, aż po traumatyczne doświadczenia wojen światowych z XX wieku i ich konsekwencje społeczne. Ma to przełożenie na współczesną politykę historyczną i dyskurs medialny, zwłaszcza po polskiej stronie granicy (Kalinowska, Krakowska, Sałkowska, 2023, s. 43). Wojna przyczyniła się do zwiększenia poczucia zagrożenia oraz zauważenia istotnej roli społeczności międzynarodowej w rozwiązywaniu zaistniałej sytuacji. „Czynnikami, które niewątpliwie przyczyniły się do powszechnego i wieloaspektowego zaangażowania się w pomoc uchodźcom było urealnienie zagrożenia wojną i niejako unaocznienie jej przez przekazy medialne, w tym ukazanie tragedii uchodźców. Narracja zarówno medialna, jak i charakteryzująca wypowiedzi władz państwowych sprzyjała postrzeganiu uchodźców z Ukrainy jako osób potrzebujących wsparcia, bliskich sąsiadów znajdujących się w sytuacji

kryzysowej. Wraz z przedłużaniem się wojny zagadnienie pomocy uchodźcom w pewnym stopniu zmieniło charakter i skalę, co nie oznacza, że znikło z pola widzenia zarówno mediów, jak i osób, które zaangażowały się w działania na rzecz pomocy Ukraińcom” (Maciejewska-Mieszkowska, 2022, s. 150).

Badacze, którzy zajmują się wpływem wojny na poczucie zagrożenia bezpieczeństwa, również wskazują wzrost zagrożenia wśród Polaków. „W kontekście odczuwanego przez Polaków wzrostu poczucia zagrożenia bezpieczeństwa należy zauważyć, że wśród badanych deklarujących ogólne poczucie zagrożenia zdecydowana większość wyraża obawy, że sytuacja na Ukrainie wpłynie na polską gospodarkę (92%) oraz na stan bezpieczeństwa energetycznego (83%). Większość z nich obawia się także wojny, która może się rozprzestrzenić na terytorium Polski (59%)” (Maciejewska-Mieszkowska, 2023, s. 220). W przeprowadzonych badaniach również ponad połowa respondentów, bo aż 75,7% odpowiedziała, że po wybuchu wojny czują się bardziej zagrożeni. Zwiększenie poczucia zagrożenia wynika z kilku czynników: Federacja Rosyjska zaatakuję Polskę (65,4%), Polska nie jest przygotowana militarnie do obrony (32,1%), wybuchnie III wojna światowa (29,6%), Federacja Rosyjska użyje broni jądrowej (28,4%), do Polski przybędzie większa ilość uchodźców (19,8%).

Wnioski

Podsumowując i odnosząc się do najistotniejszych problemów badawczych, trzeba zaznaczyć, że wojna w Ukrainie ma znaczący wpływ na opinię badanych studentów Akademii Białskiej im. Jana Pawła II. Zdecydowana większość respondentów postrzega wojnę negatywnie i odczuwa negatywny wpływ wojny na poczucie bezpieczeństwa. Najczęściej pojawiającymi się przyczynami takiego stanu były: obawa przed atakiem ze strony Rosji; strach, że kraj nie jest wystarczająco przygotowany na ewentualną obronę oraz obawa przed wybuchem III wojny światowej. Formy wsparcia, udzielane przez społeczeństwo polskie Ukrainie i jej obywatelom, jak np. pomoc finansowa, zbiórki odzieży, wsparcie rządowe, pomoc militarna, przyjmowanie uchodźców przez osoby prywatne – są odbierane pozytywnie.

Respondenci mają podzielone opinie dotyczące przekazu medialnego odnoszącego się do wojny na Ukrainie. Uległ też zmianie stosunek respondentów do uchodźców z Ukrainy. Niestety większość badanych uznało, że

z perspektywy czasu ich stosunek do uchodźców zmienił się. Przyczyny tego stanu warto poznać wykorzystując dostępne metody badawcze stosowane w naukach społecznych.

Wszyscy uczestnicy badań byli studentami jednej uczelni, tworzyli więc nieco jednorodną grupę ze względu na miejsce nauki i wiek, uzyskane wyniki nie mogą być uogólniane na wszystkich studentów, a tym bardziej dla innych części populacji głównie pod względem wieku i wykształcenia. Badana grupa nie jest też reprezentatywna dla całej uczelni ze względu na niewielką próbę badawczą. Należy także dodać, że ankieta prezentuje deklaratywne odpowiedzi badanych i w rzeczywistości mogą posiadać inny charakter.

Mimo tych ograniczeń uzyskane wyniki są ciekawym materiałem, który może być wykorzystany w dalszych pogłębionych analizach badawczych.

Literatura:

1. Babińska, M., Bilewicz, M., Górka, P., Toruńska-Ruiz, S., Wypych, M. (2022). Polacy wobec Ukraińców. Wyniki badań sondażowych zrealizowanych po inwazji rosyjskiej na Ukrainę w 2022 roku. *Nauka*, 4, 37-58.
2. Balcerowicz, B. (2010). *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar Sp. z o.o.
3. Bieńczyk-Missala, A. (2022). Polityka zagraniczna Polski po agresji Rosji na Ukrainę. *Rocznik Strategiczny*, 28, 341-358.
4. Długosz, P., Izdebska-Długosz, D. (2024). Polskie społeczeństwo wobec uchodźców wojennych z Ukrainy. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2(192), 15-32.
5. Fuszara, M. (2023). Wojna, ucieczki i pomaganie. W: M. Fuszara (red.), *Masowa pomoc w masowej ucieczce. Społeczeństwo polskie wobec migracji wojennej z Ukrainy* (s. 9-11). Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
6. Kalinowska, K., Krakowska, K., Sałkowska, M. (2023). Dlaczego Polacy pomagali Ukraińcom? Typologia powodów zaangażowania w pomoc ukraińskim uchodźcom. *Kultura i Społeczeństwo*, 3, s41-64.

7. Kuźniar, R., Balcerowicz, B., Koziej, S., Madej, M., Menkiszak, M., Rydlewski, G., Soroka, P. (2023). *Bezpieczeństwo Polski w świetle wojny na wschodzie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
8. Maciejewska-Mieszkowska, K. (2023). Eskalacja wojny w Ukrainie jako czynnik determinujący poczucie zagrożenia bezpieczeństwa Polski w ocenie społecznej. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 217-236.
9. Maciejewska-Mieszkowska, K. (2022). Stosunek Polaków do uchodźców w kontekście wojny w Ukrainie. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 4, 137-153.
10. Markowska, B. (red.). (2021). *Dyskurs historyczny w mediach masowych. Reprezentacje przeszłości w polskiej i ukraińskiej przestrzeni medialnej*, Warszawa: Collegium Civitas–Instytut Studiów Politycznych PAN–Scholar.
11. Pacek, B. (2018). *Wojna hybrydowa na Ukrainie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
12. *Polacy mogli wydać nawet 10 mld PLN na pomoc udzielaną uchodźcom z Ukrainy w pierwszych miesiącach wojny*, <https://pie.net.pl/polacy-mogli-wydac-nawet-10-mld-pln-na-pomoc-udzielana-uchodzcom-z-ukrainy-w-pierwszych-miesiacach-wojny/>, [dostęp: 20.01.2025].
13. *Polska pomoc dla Ukrainy*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/polska-pomoc-dla-ukrainy-plen,93620>, [dostęp: 20.01.2025].
14. *Pomoc Polski dla Ukrainy w dwa lata po wybuchu wojny*, Pobrałe z: <https://www.gov.pl/web/japonia/PomocPolskidlaUkrainywdwalatapowybuchuwojny>, [dostęp: 04.11.2024].
15. Portnow, A. (2021). Polsko-ukraińska historia i pamięć. Garść spostrzeżeń. W: T. Stryjek, V. Sklokin (red.), *Kultury historyczne Polski i Ukrainy. O źródłach nieporozumienia między sąsiadami* (s. 53-90). Warszawa: Collegium Civitas –Instytut Studiów Politycznych PAN – Scholar.
16. Sadura, P., Sierakowski, S. (2022). *Polacy za Ukrainą, ale przeciw Ukraincom. Raport z badań socjologicznych*. Warszawa: Krytyka Polityczna, <https://wydawnictwo.krytykapolityczna.pl/polacy-za-ukraina-ale-przeciw-ukraincom-sierakowski-sadura-1100> [dostęp: 05.02.2025].

17. Stryjek, T. (2023). Ukraina i Polska 2022 – wobec inwazji Rosji. *Kultura I Społeczeństwo*, 67(3), 3-8. <https://czasopisma.isppan.waw.pl/kis/article/view/2334> [dostęp: 05.02.2025].
18. *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy*. (2023), Pobrane z: <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/ustawa-o-pomocy-obywatelom-ukrainy/>, [data dostępu: 21.11.2024].
19. Wochelski, M. (2023). Orędzia prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego z 2022 r. ogłoszone do parlamentów państw świata. *Środkowo-europejskie Studia Polityczne*, (2), 169-186. <https://doi.org/10.14746/ssp.2023.2.9>.
20. Wyligąła, H. (2022). Pomoc dla obywateli Ukrainy z perspektywy polskiej polityki migracyjnej. W: E. Kurantowicz (red.), *Uchodźcy pośród nas. Pomaganie w perspektywie interdyscyplinarnej* (s. 15-19). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
21. Zalewski, P. (2022). Działania administracji państwowej w Polsce wobec uchodźców z Ukrainy w pierwszych tygodniach wojny w Ukrainie 2022 roku. Aspekty prawne i securitologiczne. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 34, 101-124.

Piotr Wojnicz¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Filia w Ełku

https://doi.org/10.29316/9788368103144_2

ZAGINIĘCIA OSÓB – IMPLIKACJE PRAWNE W ŚWIELE OPINII SPOŁECZNEJ

MISSING PERSONS - LEGAL IMPLICATIONS IN THE LIGHT OF PUBLIC OPINION

Streszczenie

Zaginienia osób stanowią interesujące zjawisko społeczne, które wywiera wpływ na wiele obszarów życia jednostki, rodziny czy państwa. W poszukiwanie osób zaginionych zaangażowanych jest wiele instytucji. W czynnościach poszukiwawczych otwartym terenie biorą udział między innymi: wojsko, straż pożarna czy podmioty prywatne. Wiodącą instytucją w tym zakresie jest Policja. Działania Policji są oparte na przepisach wewnętrznych, które posiadają charakter jawny, a tym samym są dostępne dla ogółu społeczeństwa. W celu udowodnienia założeń niniejszego artykułu przeprowadzono badania sondażowe, w których wzięli studenci Filii w Ełku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Summary

Missing persons are an interesting social phenomenon that affects many areas of individual, family or state life. Many institutions are involved in the search for missing persons. The military, the fire service or private entities are involved in search activities in the field. The leading institution in this respect is the Police. The activities of the Police are based on internal regulations, which are public in nature and thus available to the general public. In order to prove the assumptions of this article, a survey was conducted with students of the Ełk Branch of the University of Warmia and Mazury.

Słowa kluczowe: zaginięcia osób, policja, poziomy zaginięcie

Keywords: missing persons, police, levels of disappearance

¹ doktor, 0000-0003-3333-6726, wojniczpiotr@wp.pl

Wstęp

Zaginienia osób są zjawiskiem społecznym, które w sposób radykalny zmienia sytuację jednostki, rodziny czy lokalnej wspólnoty. Sytuacja związana z nieobecnością osoby powoduje, że dotychczasowy mechanizm więzi społecznych zostaje zaburzony. Nie ma ojca, matki, dziecka, kolegi z pracy. Powstaje sytuacja stresogenna, która wywiera wpływ na wiele sfer życia najbliższego otoczenia.

Niewątpliwie zjawisko to ma wyraźny oddźwięk społeczny. Nie posiada ono charakteru powszechnego, ale dzięki oparciu pracy Policji na rozpowszechnianiu informacji o osobach zaginionych, staje się interesującym tematem do rozmów wśród bliskich i komentarzy osób, które śledzą wiadomości w środkach masowego przekazu. Tym samym pomimo relatywnie niskiej liczby osób zaginionych w skali całej populacji, zjawisko to ma bardzo duży oddźwięk społeczny. Należy również podkreślić, że w naturze ludzkiej leży zainteresowanie sprawami członków bliższej i dalszej społeczności. Szczególną kategorią wiadomości, którą zainteresowana jest opinia publiczna stanowią informacje o wszelkiego rodzaju problemach i tragediach ludzkich.

Każde zaginięcie pociąga za sobą konsekwencje natury prawnej i społecznej. Komplikacje prawne występują na wielu płaszczyznach funkcjonowania zaginionego oraz jego rodziny. Wśród nich należy wymienić sprawy o charakterze majątkowym, ze sfery ubezpieczeń społecznych, zabezpieczenia finansowego członków rodziny a także problemy związane z zatrudnieniem czy na gruncie prawa administracyjnego. Nieobecność osoby najbliższej oznacza stres, niepewność, brak stabilizacji, potencjalne sytuacje konfliktowe i oczekiwanie.

Poniższy artykuł skupia się na analizie regulacji prawnych poświęconych poszukiwaniu osób zaginionych oraz ich implikacji w ogólnej świadomości społecznej. Przedmiotowa praca ma na celu weryfikację założeń proceduralnych w kontekście oczekiwań ludzi, którzy czerpią swoją wiedzę i znajomość zjawiska z mediów i przekazów interpersonalnych. W celu zobrazowania założeń pracy przeprowadzono sondaż ankietowy² oraz dokonano analizy policyjnych procedur prawnych regulujących poszukiwanie osób zaginionych. Ponadto zastosowano analizę danych statystycznych charakteryzujących następujące

² W badaniach wzięło udział 100 studentów Filii w Elku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, z różnych grup wiekowych i wykonujących różne zawody.

czynniki wpływające na istotę zjawiska zaginięć osób: ilość osób zaginionych, płeć, czy przyczynę zaginięć.

Mając na uwadze złożoną istotą opisywanego zjawiska przyjęto, że jego charakterystyka będzie najbardziej odzwierciedlona poprzez zastosowanie narzędzi interdyscyplinarnych charakterystycznych dla nauk społecznych. W trakcie pisania artykułu postawiono następujące pytania:

- czy zaginięcia osób są zjawiskiem o charakterze powszechnym?
- jaka jest struktura płci osób zaginionych?
- jakie są główne przyczyny zaginięć osób w Polsce?
- jakie są główne przyczyny zaginięć według osób biorących udział w ankiecie?
- jakie akty prawne regulują procedurę poszukiwań osób zaginionych w Polsce?
- jak przebiegają poszukiwania osób zaginionych?
- jak przedstawia się wiedza społeczna na temat problematyki zjawiska osób zaginionych?

Mając tak postawione pytania badawcze sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- zjawisko zaginięć osób nie ma charakteru powszechnego,
- nie ma jednej wiodącej przyczyny zaginięć osób, każda sprawa ma charakter indywidualny,
- ankietowani orientują się w zakresie przyczyn zaginięć osób,
- płeć nie determinuje znacząco analizowanego zjawiska,
- w przestrzeni prawnej istnieją akty prawne regulujące kwestię poszukiwań osób zaginionych,
- procedury poszukiwań osób zostały uregulowane w sposób kompleksowy a ich przebieg ma charakter systematyczny i skonkretyzowany na odnalezienie osoby zaginionej,
- społeczeństwo w stopniu zadawalającym orientuje się w procedurach oraz skali zjawiska osób zaginionych.

Powyższe rozważania oparto o obowiązujące akty prawne takie jak: Konstytucja RP (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483), ustawa o Policji (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, 1006, 1089, 1222, 1248, 1473, 1562, 1688, 1717, 1871)

oraz zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z 2018 roku (Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77). Ponadto wykorzystano wiodącą literaturę przedmiotu. W opracowaniu uwzględniono takie pozycje jak: P. Wojnicz. Zaginięcia osób. Studium prawne, kryminalistyczne i kryminologiczne, Olsztyn 2021 oraz tegoż autora: Zmiana regulacji prawnych dotyczących poszukiwań osób zaginionych, „Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej”, 3(2018), Zaginięcia osób – charakterystyka zjawiska na przykładzie działań wybranej jednostki Policji, (w:) Meandry nauk społecznych, praca zbiorowej pod red. J. Mrozek, M. Fierek, Gdańsk 2015.

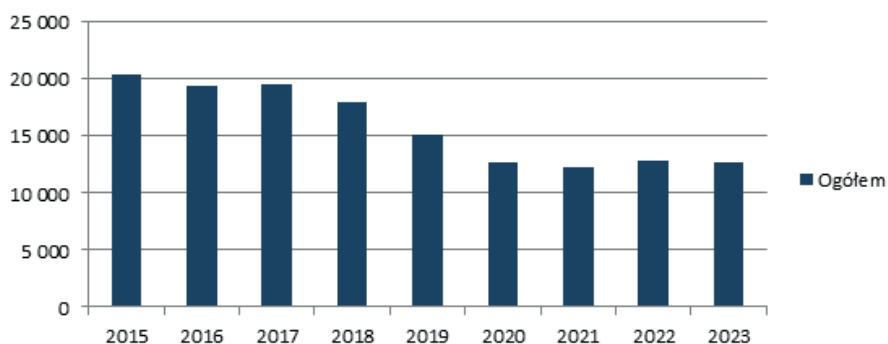
Zaginięcia osób są bardzo poważnym zjawiskiem społecznym wpływającym na bezpieczeństwo jednostki, rodziny a także w szerszym zakresie państwa. Niewątpliwie o wadze tego problemu społecznego świadczy fakt, że prawodawca w wielu aktach prawnych o nim wspomina a tym samym angażuje różne instytucje do wsparcia uprawnionych organów w procesie poszukiwania osób zaginionych. Zainteresowanie społeczne tym zjawiskiem sprawia, że właściwe organy są niejako zmuszone do podnoszenia jakości i efektywności swojej pracy.

Etiologia zjawiska zaginięć osób w ujęciu badań własnych

W potocznym obiegu funkcjonuje pogląd, że o zaginięciach osób napisano wszystko. Często takie sformułowania padają z ust osób, które na co dzień nie zajmują się opisywaną problematyką, a zainteresowanie tym zjawiskiem ma dla nich charakter okazjonalny. Tymczasem jest ono bardzo fascynującym zagadnieniem społecznym, które potrzebuje ciągłej analizy. Zdaniem autora zasługuje ono na objęcie odrębną dziedziną naukową, na podobnych zasadach jak nauka o samobójstwach (suicydologia) czy nauka o ofiarach (wiktymologia). Biorąc pod uwagę kwestię przyczyn zaginięć, profil osoby zaginionej oraz potrzebę stworzenia założeń polityki profilaktycznej, należy uznać, że zjawisko to ma zdecydowanie inne tendencje niż będące przedmiotem rozważań wymienionych nauk. Na pewno też nie można zakwalifikować osób zaginionych do obszaru wyłącznie zainteresowania kryminologii. Z uwagi na fakt, że nie wszystkie osoby zaginione to ofiary przestępstw czy ukrywający się przestępcy.

Do katalogu osób zaginionych można zaliczyć ofiary czynów kryminogennych, osoby, które podjęły zamiary samobójcze, osoby, które zaginęły z przyczyn naturalnych bądź świadomie zerwały kontakt z rodziną. Wśród

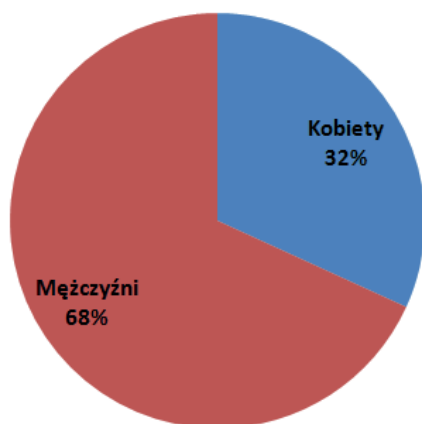
zaginionych odnajdujemy także tych, którzy mają problemy finansowe, uczuciowe czy zdrowotne. Wreszcie można wskazać takie, które uległy wypadkom losowym czy z uwagi na swój tryb życia bądź brak akceptacji dla powszechnie uznawanych norm, oddalają się ze swojego dotychczasowego miejsca przebywania bądź opuszczają placówki pomocy społecznej lub opiekuńczo-wychowawcze. W tym przypadku należy zwrócić uwagę, że przedmiot badawczy takiej nauki powinien być szerszy niż suicydologii, wiktymologii czy kryminologii. Jednakże ta kategoria osób posiada wspólny mianownik, a mianowicie nieobecność.

Rysunek 1. Skala zjawiska zaginięć osób w Polsce według policyjnych statystyk w latach 2015-2023

Źródło: Zaginieni, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zaginieni/50885,Zaginieni.html>, dostęp 29.01.2025 r.

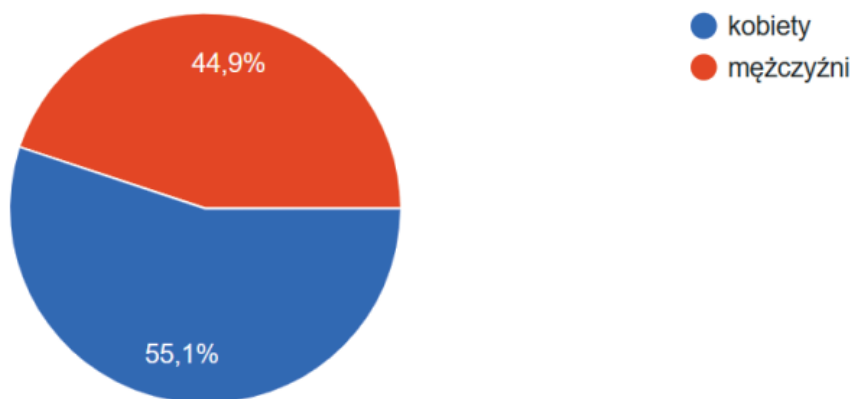
W Polsce rocznie zgłaszanych jest na Policję około 20 tysięcy zaginięć osób (Rysunek 1). W porównaniu do całości populacji jest to niecałe 0,05 % ludzi. Analizując dane statystyczne należy zwrócić uwagę na tendencje malejące od 2019 roku. Niewątpliwie przyczyniły się tu dwa czynniki a mianowicie zmiana przepisów wewnątrzpolicyjnych w 2018 roku oraz pandemia COVID-19.

Rysunek 2. Osoby zaginione zgłoszone w 2020 roku według płci w Polsce

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Zaginienia kobiet w Polsce. Co mówią statystyki?*, <https://kobieta.interia.pl/zycie-i-styl/news-zaginiecia-kobiet-w-polsce-co-mowia-statystyki,nId,6066768>, dostęp: 29.01.2025 r.

Przez cztery lata z rzędu (2020-2023) odnotowano spadek tego typu zgłoszeń. Zarejestrowano wówczas ponad 12 tysięcy osób zaginionych. Analizując dane statystyczne należy zauważyć, że w tym katalogu osób niezmiennie dominują mężczyźni (Rysunek 2). Można zatem stwierdzić, że wśród kobiet jest większa świadomość konsekwencji wynikających z niedoskonałości natury psychicznych, a tym samym potrzeba korzystania z fachowej pomocy i profilaktyki w tym zakresie. Przekłada się to również na tendencje panujące w zjawisku samobójstw. W tym przypadku również dominują mężczyźni (Wojnicz, 2024, s. 198).

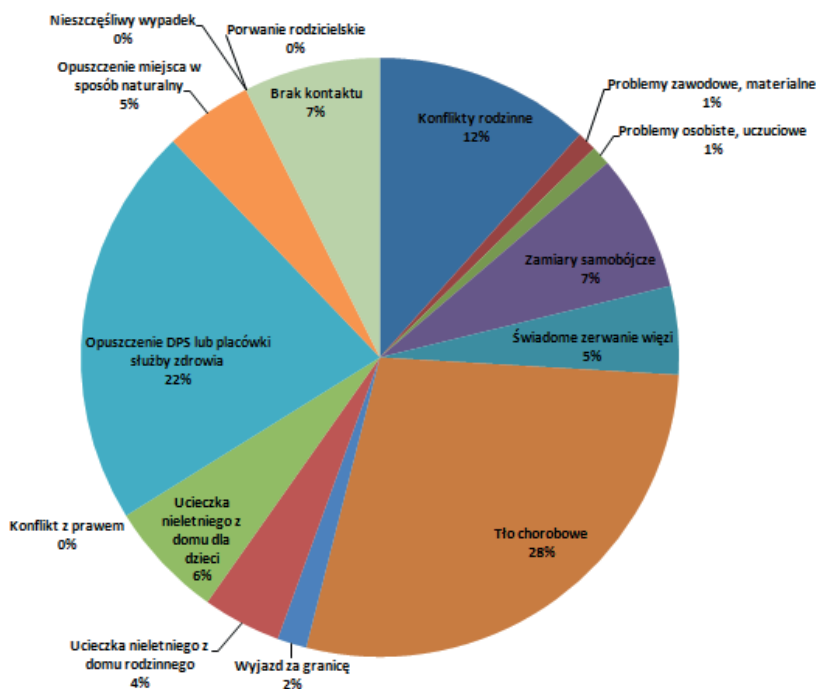

Rysunek 3. Struktura płci osób zaginionych według opinii respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tymczasem respondenci w trakcie przeprowadzonych badań orzekli, że ponad połowa osób zaginionych to kobiety (Rysunek 3). Decydujący wpływ na takie postrzeganie zjawiska ma pogląd, że kobiety są bardziej emocjonalne i podejmują decyzję pod wpływem chwili. Jednakże analizując zjawisko należy zwrócić uwagę, że to wśród mężczyzn dominują czynniki samobójcze, skłonności do nałogów (alkoholizm, narkomania, hazard) oraz choroby wieku starszego (demencja starcza, Alzheimer).

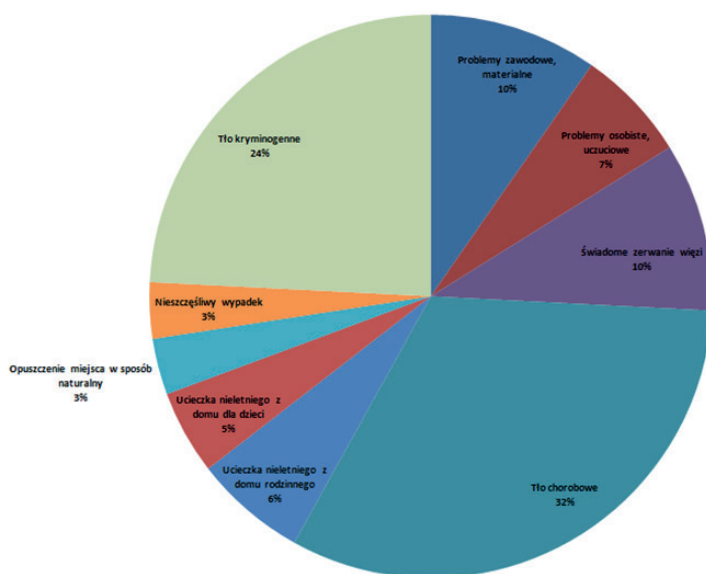
Statystyczne tendencje oraz stosunek płci do całości mają swoje odzwierciedlenie w przyczynach zaginięć. Analizując to zjawisko na terenie podległym Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie w 2019 roku ustalono, że tło chorobowe stanowiło jedną z głównych przyczyn zaginięć (Rysunek 4). W dalszej kolejności były to konflikty rodzinne, brak kontaktu lub świadome zerwanie więzi rodzinnych. Osobną kategorią przyczyn zaginięć osób stanowią przypadki opuszczenia placówek służby zdrowia takich, jak domy pomocy społecznej czy ucieczki z placówek opiekuńczo-wychowawczych lub domów rodzinnych. W przeważającej mierze są to zaginięcia wielokrotne, to znaczy, że zaginięcie jednej osoby może być zgłaszane kilka razy w roku.

Rysunek 4. Przyczyny zaginięć osób zgłoszonych w Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie w 2019 roku

Źródło: P. Wojnicz, *Zaginięcia osób. Studium prawne, kryminalistyczne i kryminologiczne*, Olsztyn 2021, s. 24.

Fundacja Itaka, zajmująca się problematyką zaginięć osób wyodrębniła przyczyny zaginięć z uwagi na wiek osoby zaginionej. Wydaje się, że przyjęcie takiej klasyfikacji ma sens z uwagi na fakt, że każdy etap życia człowieka ma swoje charakterystyczne problemy, które potencjalnie mogą stanowić podłoże zaginięcia (<https://kwartalnik.csp.edu.pl>). Przyczyny te można podzielić także na następujące kategorie: wynikające z sytuacji socjalno-bytowej, mające podłoże chorobowe, wypadki losowe oraz o podłożu wiktymologicznym (Wojnicz, 2021, s. 21).

Rysunek 5. Przyczyny zaginięć osób zgłoszonych według opinii respondentów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Według rozpytanych studentów najczęstszymi przyczynami zaginięć są: tło chorobowe, czynniki krymogenne, świadome zerwanie kontaktu z rodziną czy opuszczenie miejsca pobytu w sposób naturalny. Respondenci ujęli również wśród przyczyn zaginięć komplikacje natury materialnej oraz uczuciowej (Rysunek 5).

Należy jednak podkreślić, że zjawisko zaginięć posiada dalece zindywidualizowany charakter. Każde zaginięcie powinno być rozpatrywane samodzielnie, mimo powtarzających się schematów zachowania. Niejednokrotnie wskazywane przyczyny zaginięcia nie pokrywają się z tymi rzeczywistymi. Ponadto osoby, które zgłaszają takie przypadki nie posiadają kompletnej wiedzy o zaginionym albo zatajają z różnych względów określone fakty, które w sposób istotny mogą wpłynąć na planowanie i przebieg czynności poszukiwawczych.

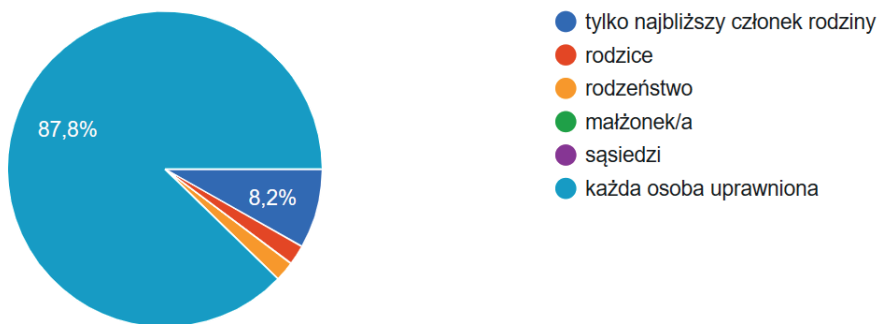
Podstawy prawne poszukiwań osób zaginionych w Polsce

Konstytucja RP stanowi fundament systemu prawnego w Polsce. Należy podkreślić, że pozostałe akty normatywne muszą być zgodne z jej zapisami. W artykule 5 Konstytucji ustawodawca zawarł zapis, z którego wynika, że

państwo jest zobowiązane do zapewnienia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli. Niewątpliwie zaginięcie osoby stanowi stan zagrażający bezpieczeństwu osoby oraz wprowadza dezorganizację w codziennym funkcjonowaniu najbliższego otoczenia tym samym wpływa destabilizująco na poczucie bezpieczeństwa rodziny zaginionej.

Prawodawca w ustawie o Policji przekazał tej instytucji uprawnienia do poszukiwań osób zaginionych (art. 14, ustawa o Policji), pomimo odwołań do przedmiotowej kwestii w innych ustawach (Dz. U. z 2020 r. poz. 129). Policja jest główną formacją zajmującą się poszukiwaniem osób zaginionych. Należy podkreślić, że wykonywanie czynności poszukiwawczych jest realizowane w formie pracy operacyjno-rozpoznawczej. Ustawodawca powierzył realizację tego zadania pionowi kryminalnemu Policji.

W 2018 roku Komendant Główny Policji powołując się na swoje umocowania ustawowe, wydał zarządzenie nr 48, w którym została uregulowana kwestia prowadzenia spraw za osobami zaginionymi. Przedmiotowe zarządzenie reguluje takie zagadnienia, jak: procedura przyjęcia zawiadomienia o zaginięciu, odstąpienie od przyjęcia zgłoszenia, etapy realizacji poszukiwań, wreszcie podstawy zakończenia poszukiwań. Należy podkreślić, że w zarządzeniu nr 48 wyodrębniono dwa rodzaje poszukiwań za zaginionymi, a mianowicie poszukiwania zwyczajne oraz opiekuńcze.

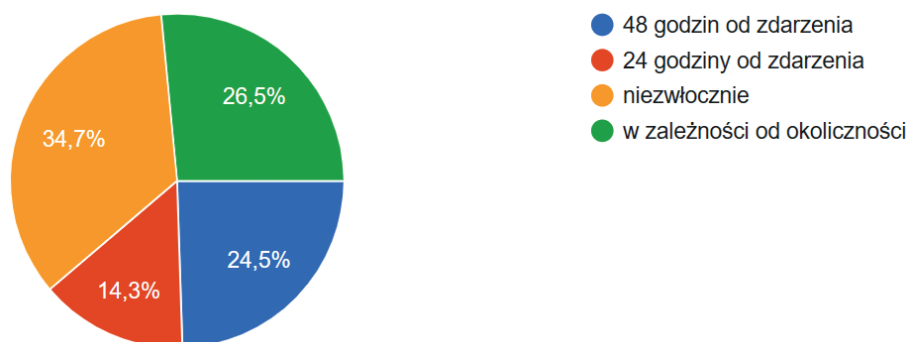

Rysunek 6. Kto może zgłosić zaginięcie na Policję według wiedzy respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Otrzymanie statusu osoby zaginionej nie jest uzależnione od wydania odrębnej decyzji przez organ administracji publicznej lub stwierdzenia tego w postanowieniu sądu. Osoba uprawniona, w tym wypadku każdy, kto jest

zaniepokojony nieobecnością członka rodziny, sąsiada czy znajomego z pracy, może zgłosić zawiadomienie o zaginięciu na Policję. Według zapisów zarządzenia nr 48, dokonując takiego zgłoszenia osoba uprawniona powinna wskazać okoliczności zdarzenia (§ 2, pkt 13, zarządzenie nr 48). Należy zwrócić uwagę, że w opinii osób badanych przemawia za takim zgłoszeniem zdrowy rozsądek i troska o osobę, która opuściła nagle w sposób niewyjaśniony swoje miejsce zamieszkania. Osoby biorące udział w sondażu stwierdziły (Rysunek 6), że zgłoszenia zaginięcia może dokonać każda osoba uprawniona (87,8%) lub najbliższy członek rodziny (8,2%).

Rysunek 7. Czas zgłoszenia zaginięcia na Policję według wiedzy respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Inna ważną kwestią jest czas zgłoszenia zaginięcia (Rysunek 7). W tym wypadku respondenci oświadczyli, że należy dokonać zgłoszenia niezwłocznie (34,7%) lub w zależności od zaistniałych okoliczności (26,5%). Jednakże należy zauważyć, że bardzo duży odsetek osób zadeklarowało, że zgłosiłaby zaginięcie po upływie 48 godzin (24,5%) lub 24 godzin od zdarzenia (14,3%). W tym zakresie przepisy stanowią konkretnie. Zgłoszenia zaginięcia należy dokonać niezwłocznie. Nie ma obowiązku zgłoszenia po upływie określonego czasu. Nie jest więc w tym wypadku zawarty wymóg upływu określonego czasu.

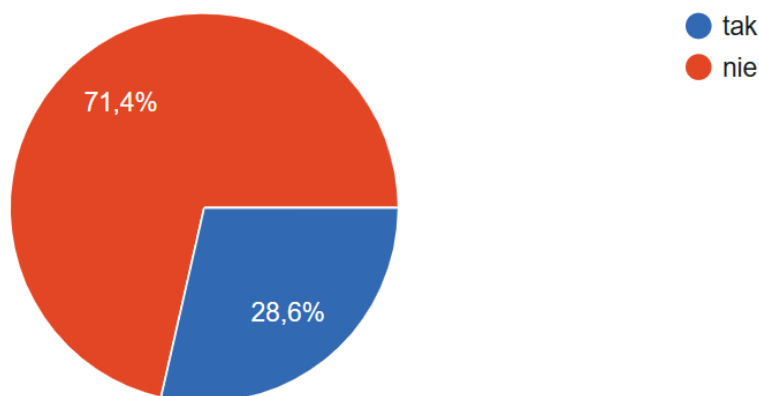
Rozpowszechnianie informacji o tym, że zgłasza się zaginięcie po 24 lub 48 godzinach od zaistnienia zdarzenia jest szkodliwym mitem, który utrwalają media oraz programy o charakterze fabularnym. Upływ czasu przyczynia się do mniejszej efektywności i skuteczności wykonywanych czynności. Należy tutaj podkreślić, że według policyjnych statystyk najwięcej spraw związanych

z poszukiwaniem osób zaginionych kończonych jest pozytywnie w przedziale czasowym od 1 dnia do 3 dni (Wojnicz, 2021, s. 66). W ankiecie zadano również pytanie dotyczące czasu realizacji spraw poszukiwawczych. Respondenci oświadczyli, że większość spraw tego typu jest kończona w przeciągu 72 godzin (51%), aż 20,4 % osób oświadczyło, że Policja kończy sprawy zaginięć osób w ciągu 1 doby.

Funkcjonariusz Policji weryfikujący informację o zdarzeniu podejmuje decyzję o przyjęciu zawiadomienia o zaginięciu bądź też odstąpieniu od wykonania czynności. W tym drugim przypadku zarządzenie nr 48 wskazuje okoliczności, w których Policja odstępuje od przyjęcia zawiadomienia o zaginięciu. W przedmiotowym akcie normatywnym zawarto katalog takich okoliczności:

- zawiadomienie o zaginięciu osoby zostało zgłoszone po upływie 5 lat od daty jej zaginięcia;
- z treści przyjętego zawiadomienia o zaginięciu osoby lub dokonanych sprawdzeń wynika, że jest to kolejne zgłoszenie zaginięcia osoby pełnoletniej i nieubezpieśnionej po tym, jak osoba, ta będąc uprzednio zaginioną nie wyraziła zgody na ujawnienie osobie uprawnionej swojego aktualnego miejsca pobytu, składając pisemne oświadczenie, albo też miejsce pobytu osoby jest znane zgłaszającemu, a przekazane informacje nie wskazują na nowe okoliczności uzasadniające podejrzenie popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności osoby zaginionej albo jej zaginięcia. W takich przypadkach podejmuje się jedynie czynności sprawdzające w niezbędnym zakresie, które dokumentuje się w formie notatki służbowej bez rejestrowania osoby jako zaginionej w Krajowym Systemie Informacji Policji;
- osoba zaginiona jest już zarejestrowana w KSIP w formie rejestracji osoby zaginionej przez inną jednostkę Policji;
- gdy obcokrajowiec jest zarejestrowany w Systemie Informacyjnym Schengen lub w bazie danych Interpolu jako osoba zaginiona;
- z treści uzyskanej informacji o zaginięciu osoby wynika, iż mogła zostać uprowadzona lub pozbawiona wolności w celu wymuszenia okupu, odstępuje się od przyjęcia zawiadomienia o zaginięciu osoby, a dalsze czynności wykonuje właściwa komórka służby śledczej na podstawie odrębnych przepisów.

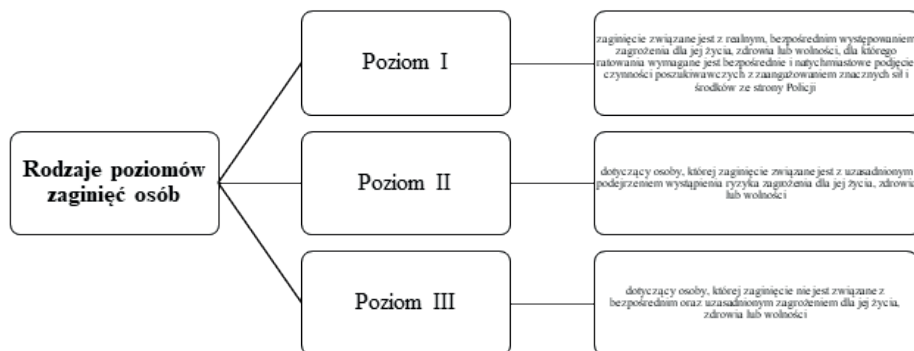
Tymczasem respondenci wypowiedzieli się jednoznacznie (Rysunek 8), że Policja nie może odstąpić od przyjęcia zawiadomienia o zaginięciu (71,4%). Tylko 28,6% pytanym odpowiedziało, że Policja ma takie prawo. Należy podkreślić, że osoba zgłaszająca zaginięcie kieruje się różnymi pobudkami. Nie jest to tylko troska o najbliższą osobę czy znajomego. Zdarzają się sytuacje, gdzie głównym motywem zgłoszenia zaginięcia jest chęć uregulowania spraw rodzinnych czy majątkowych. Z drugiej strony już na etapie wstępnych czynności, prawidłowa weryfikacja uzyskanych informacji przyczynia się do eliminacji niepotrzebnych zgłoszeń. Stąd też prawodawca dał uprawnionemu organowi możliwość odstąpienia od przyjęcia zawiadomienia.

Rysunek 8. Czy Policja może odstąpić od przyjęcia zawiadomienia o zaginięciu – według wiedzy respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Prawodawca w Zarządzeniu nr 48 przyjął podział zaginięć na trzy poziomy (Rysunek 9). Podział ten został uzależniony od występujących okoliczności zagrażających życiu, zdrowiu i wolności osoby zaginionej.

Rysunek 9. Rodzaje poziomów zaginięć osób

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich.

Stopień poziomu poszukiwań określa policjant sporządzający zawiadomienie o zaginięciu osoby, po dokonaniu analizy i oceny podanych w nim faktów i okoliczności, a następnie zatwierdza go kierownik jednostki Policji, a w przypadku jego nieobecności dyżurny jednostki Policji, w której przyjęto zawiadomienie o zaginięciu osoby. Jeżeli zawiadomienie o zaginięciu osoby, pod nieobecność kierownika jednostki Policji, sporządził dyżurny jednostki Policji, określony przez niego poziom poszukiwań nie wymaga zatwierdzenia (§ 8, zarządzenie nr 48). Jednostką właściwą do prowadzenia poszukiwań jest ta, na terenie której osoba zaginiona zamieszkuje.

Zaginięcia zakwalifikowane do jednego z trzech poziomów prowadzą funkcjonariusze z pionu kryminalnego. W zarządzeniu nr 48 wymieniono również poszukiwania opiekuńcze, które dotyczą samowolnego oddalenia się nieletniego ze schroniska dla nieletnich lub zakładu poprawczego albo innej placówki, w której nieletni był umieszczony na mocy decyzji sądu rodzinnego albo niepowrotu nieletniego tam przebywającego z przepustki lub urlopu w wyznaczonym terminie, samowolnego oddalenia się małoletniego w wieku od 14 lat z domu rodzinnego, placówki opiekuńczo-wychowawczej, młodzieżowego ośrodka socjoterapii lub innej tego typu placówki zapewniającej pieczę

zastępczą albo nie powracających z przepustek do tych ośrodków i placówek. Ponadto do poszukiwań opiekuńczych zaliczone zostały czynności dotyczące realizacji decyzji sądu rodzinnego o umieszczeniu nieletniego w schronisku dla nieletnich, zakładzie poprawczym lub innej wskazanej placówce. W przypadku wymienionych dwóch kategorii poszukiwań opiekuńczych czynności wykonują funkcjonariusze pionu kryminalnego. Natomiast realizacją decyzji sądu rodzinnego zajmuje się funkcjonariusze pionu prewencji Policji.

Przyjmując zawiadomienie o zaginięciu należy uzyskać jak najwięcej informacji o osobie zaginionej oraz okolicznościach zaginięcia. Informacje te są bardzo istotne dla dalszego prowadzenia sprawy poszukiwawczej. Wśród nich prawodawca wymienił: dane personalne osoby zaginionej, cechy wyglądu zewnętrznego, opis ubioru, charakterystyka posiadanych przedmiotów, informacje o stanie zdrowia, kontakty rodzinne i towarzyskie, miejsce i okoliczności zaginięcia oraz adres zamieszkania i inne ulubione miejsca, w których przebywała osoba zaginiona (§ 4, zarządzenie nr 48).

Zakończenie poszukiwania osoby zaginionej następuje, gdy:

- odnaleziono osobę zaginioną lub jej zwłoki, przy czym przez odnalezienie osoby należy rozumieć nawiązanie z nią bezpośredniego osobistego kontaktu przez policjanta lub funkcjonariusza innych służb, a w przypadku odnalezienia osoby zaginionej za granicą nawiązanie z nią bezpośredniego osobistego kontaktu przez policjanta lub pracownika właściwego przedstawicielstwa dyplomatycznego Rzeczypospolitej Polskiej albo uzyskania od zagranicznych władz informacji o odnalezieniu osoby;
- ustalono miejsce pobytu osoby zaginionej;
- osoba zaginiona powróciła do miejsca zamieszkania;
- odnaleziona, pełnoletnia i nieubezwłasnowolniona osoba zaginiona nie wyraziła zgody na ujawnienie osobie uprawnionej swojego aktualnego miejsca pobytu oraz złożyła pisemne oświadczenie według wzoru stanowiącego załącznik nr 8 do zarządzenia;
- osoba uprawniona, która zawiadomiła Policję o zaginięciu osoby, odwołała poszukiwania z uwagi na fakt nawiązania kontaktu z osobą zaginioną, a zgromadzone w sprawie informacje nie wskazują na potrzebę dalszego prowadzenia poszukiwań;

- ustalono, że poszukiwany obcokrajowiec opuścił terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz poinformowano o tym fakcie biuro KGP właściwe do koordynowania poszukiwań międzynarodowych;
- w ciągu 72 godzin od dokonania rejestracji poszukiwania osoby zaginionej w KSIP, stwierdzono błędne dokonanie rejestracji oraz uzyskano decyzję o zakończeniu poszukiwań zatwierdzoną przez kierownika komórki nadrzędnej jednostki Policji właściwej do nadzoru nad poszukiwaniem osób zaginionych lub osoby przez niego upoważnionej;
- uzyskano informacje o uznaniu przez sąd osoby zaginionej za zmarłą lub o stwierdzeniu przez sąd zgonu tej osoby;
- osoba zaginiona ukończyłaby 100 lat, a czynności poszukiwawcze prowadzone były przez okres co najmniej 10 lat;
- upłynęło co najmniej 25 lat od daty zakończenia czynności poszukiwawczych dotyczących osoby zaginionej i przekazania teczek poszukiwania do archiwum wraz z usunięciem informacji dotyczących osoby zaginionej z KSIP (§ 29, zarządzenie nr 48).

Niewątpliwie procedura poszukiwań osób zaginionych jest bardzo sformalizowana. Wewnątrzpolicyjne normy prawne regulują w sposób kompleksowy procedury i nadzór nad ich realizacją. W przeciwieństwie do innych aktów wewnętrznych Policji, chociażby dotyczących pracy operacyjnej, procedury poszukiwań osób zaginionych mają charakter jawny, tym samym stanowi wielki atut tych przepisów. Z uwagi na fakt, że dotyczą one bardzo delikatnej materii, taki charakter aktu prawnego przyczynia się do upowszechnienia wiedzy na ten temat podejmowanych przez Policję działań. Jednocześnie powoduje, że osoba, której dotyczy zaginięcie jest świadoma swoich praw i wie czego może oczekiwać od organów policyjnych.

Podsumowanie

Zaginięcia osób, pomimo swego małopowszechnego charakteru, stanowią bardzo wyraźne zjawisko społeczne. Skutki zaginięcia są odczuwalne dla szeregu kręgów osób powiązanych bezpośrednio i pośrednio z zaginionym. Należy tu podkreślić potrzebę objęcia tego zjawiska badaniami odrębnej dyscypliny naukowej. Fakt, że czynności poszukiwawcze są prowadzone przez

Policję, instytucję o charakterze hierarchicznym, może ułatwić zbieranie wszelkich danych statystycznych. Należy zauważyć, że Policja zbiera i publikuje bardzo szczegółowe dane dotyczące samobójstw (<https://statystyka.policja.pl/>). Zastosowanie podobnych narzędzi do zjawiska zaginięć może przyczynić się do zgłębienia wiedzy w omawianym obszarze.

Do każdego przypadku zaginięcia należy podchodzić bardzo indywidualnie. Pomimo powielających się schematów, każda sprawa jest inna i tylko osobiste zaangażowanie funkcjonariuszy Policji oraz ich wiedza i doświadczenie stanowią podstawę do efektywnej realizacji sprawy.

Przepisy, które zostały ustanowione w 2018 roku powinny być w sposób konstruktywny zmienione. Przemiany społeczne, zmiany cywilizacyjne, szczególnie zachodzące w zakresie dostępu i korzystania z przestrzeni wirtualnej i sztucznej inteligencji oraz możliwość wykorzystania do celów poszukiwań osób nowych narzędzi, wymuszają niejako zmiany w sferze proceduralnej. Ponadto weryfikacja założeń zarządzenia nr 48 w praktyce sprzyja powstaniu nowych regulacji prawnych.

Analizując odpowiedzi zawarte w przeprowadzonym sondażu ankietowym, należy podkreślić, że społeczeństwo posiada odpowiednią wiedzę na temat zaginięć osób. Jednakże należy ją utrzymywać i pogłębiać poprzez szkolenia, kampanie społeczne czy bezpośredni kontakt z funkcjonariuszami Policji, już na podstawie edukacji szkolnej.

Literatura:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
2. *Poszukiwanie osób zaginionych. Jak działa Fundacja ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych*, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2023/kwartalnik-policyjny-nr-1-2202/5331,Poszukiwanie-osob-zaginionych-Jak-dziala-Fundacja-ITAKA-Centrum-Poszukiwan-Ludzi.html>, (dostęp: 27.01.2025 r.).
3. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, 1006, 1089, 1222, 1248, 1473, 1562, 1688, 1717, 1871).
4. Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych, (Dz. U. z 2020 r. poz. 129).

5. Wojnicz, P. (2021). *Zaginienia osób. Studium prawne, kryminalistyczne i kryminologiczne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
6. Wojnicz, P. (2024). The phenomenon of suicide considered from criminological, sociological and legal perspectives. Case study Warmia and Mazury Voivodship. *Social Development and Security*, 14(4), 194-209. <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.4.16>
7. *Zaginieni*, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zaginieni/50885,Zaginieni.html>, dostęp 29.01.2025 r.
8. *Zaginienia kobiet w Polsce. Co mówią statystyki?*, <https://kobieta.interia.pl/zycie-i-styl/news-zaginiecia-kobiet-w-polsce-co-mowia-statystyki,nId,6066768>, dostęp: 29.01.2025 r.
9. *Zamachy samobójcze*, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze>, dostęp: 29.01.2025 r.
10. Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanych zwłok oraz szczątków ludzkich (Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77).

Adam Raszewski¹

Akademia Nauk Stosowanych im. ks. J. Popiełuszki w Grudziądzu

https://doi.org/10.29316/9788368103144_3

**BEZPIECZEŃSTWO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
W OFICJALNYCH DOKUMENTACH I KOMUNIKATACH
MEDIALNYCH PARTII KONFEDERACJA WOLNOŚĆ
I NIEPODLEGŁOŚĆ W LATACH 2022-2024**

**SECURITY OF THE REPUBLIC OF POLAND IN OFFICIAL DOCUMENTS
AND MEDIA RELEASES OF THE FREEDOM AND INDEPENDENCE
CONFEDERATION PARTY IN THE YEARS 2022-2024**

Streszczenie

W artykule omówiona została wizja bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej zawarta w programie oraz wypowiedziach medialnych przedstawicieli partii Konfederacja Wolność i Niepodległość w latach 2022-2024. Osadzono postulaty programowe stronnictwa w doktrynie realizmu oraz prymatu interesu narodowego nad ponadnarodowym. Skupiono się na kilku aspektach bezpieczeństwa państwa: integralności terytorialnej, podmiotowości jednostki, w tym jej bezpieczeństwie żywnościowym i, w mniejszym stopniu, ekonomicznym i energetycznym. Usiłowano nakreślić postawy przyświecające ugrupowaniu względem wojny na Ukrainie oraz integracji z Unią Europejską.

Summary

The article discusses the vision of the security of the Republic of Poland contained in the programme and media statements of representatives of the Freedom and Independence Confederation party in the years 2022-2024. The party's programme postulates were set in the doctrine of realism and the primacy of national interest over supranational interest. It focused on several aspects of state security: territorial integrity, the subjectivity of the individual, including its food security and, to a lesser extent,

¹ doktor, 0009-0006-5886-7178, adamraszewski@onet.eu

economic and energy security. An attempt was made to outline the attitudes guiding the grouping towards the war in Ukraine and integration into the European Union.

Słowa kluczowe: Konfederacja Wolność i Niepodległość, bezpieczeństwo, Polska, polityka, Unia Europejska

Keywords: Freedom and Independence Confederation, security, Poland, politics, European Union

Wstęp

Bezpieczeństwo należy do fundamentalnych potrzeb każdej społeczności. Łączy w sobie pragnienie zachowania ciągłości wspólnoty, jak i podtrzymania egzystencji jednostki. Stanowi priorytet w wymiarze materialnym i duchowym, politycznym i społecznym, z punktu widzenia działań bieżących i przyszłych. Bezpieczeństwo ma znaczący potencjał integrowania członków zbiorowości, nierzadko także tych o wysokim poziomie zantagonizowania i odmienności światopoglądowej. Owa zdolność koncentrowania sił i środków ulega wzmocnieniu w warunkach zagrożenia, zwłaszcza zewnętrznego. Poczucie nadszarpnięcia stabilnej egzystencji zmusza członków społeczności, a zwłaszcza jej elity polityczne, do formułowania klarownych stanowisk odnośnie do planowanych zamierzeń. Jako wyraz zdolności antycypowania zagrożenia i gotowości do przeciwstawienia się niebezpieczeństwu stanowią one wyraz politycznej podmiotowości i dojrzałości ugrupowań.

W niniejszym opracowaniu przedstawiony zostanie sposób postrzegania bezpieczeństwa państwa przez partię polityczną Konfederacja Wolność i Niepodległość. Cezurą czasową analizy będą lata 2022-2024. Ten wybór związany jest z okresem wojny na Ukrainie jako wydarzenia niezwykle istotnego dla stabilności Starego Kontynentu, a Europy Środkowo-Wschodniej w szczególności. Autor skupi się na lekturze założeń programowych formacji oraz wypowiedziach medialnych jej przedstawicieli.

Problem badawczy wyraża się pytaniami: Jakie miejsce w retoryce politycznej partii Konfederacja Wolność i Niepodległość zajmuje bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej? Jaką naturę winna przyjąć reforma polskiej polityki bezpieczeństwa?

Cel analizy stanowi wskazanie pryncypiów (indywidualnych i kolektywnych) składających się na postrzeganie bezpieczeństwa przez Konfederację

Wolność i Niepodległość, nakreślenie działań traktowanych przez ugrupowanie jako wzmocnienie stabilności państwa polskiego oraz upodmiotowienie jednostki.

W trakcie rozważań zostaną udzielone odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaką wizję bezpieczeństwa terytorium Rzeczypospolitej reprezentuje Konfederacja Wolność i Bezpieczeństwo?
2. Na czym polegać ma udział państwa i jednostki w kształtowaniu zbiorowego poczucia bezpieczeństwa?
3. Jakie stanowisko państwa polskiego względem wojny na Ukrainie rekomenduje ugrupowanie?
4. Na jakich założeniach opiera partia swą wizję bezpieczeństwa żywnościowego?
5. Jakie przymioty składają się na koncepcję bezpiecznej jednostki we współczesnym świecie?

Przy badaniu przedstawionego wycinka rzeczywistości społeczno-politycznej zastosowana zostanie analiza treści. Bernard Berelson, amerykański badacz komunikacji i mediów, wskazywał na zalety wspomnianej metody. Wskazywał, że umożliwia ona systematyzację i obiektywizację weryfikowanych form przekazu (Szczepaniak, 2012, s. 83-84). W przypadku niniejszej pracy niebagatelną rolę spełnia zwłaszcza dążenie do obiektywnego zrelacjonowania przekazu partii politycznej, oddzielenie owej narracji od zabiegów retorycznych i treści emotywnych. Z kolei systematyzacja wydaje się użyteczna dla tematycznego pogrupowania komunikatów, ich selekcji w odniesieniu do przestrzeni społecznej i politycznej, wymiaru kolektywnego oraz indywidualnego. Aksjomat metody analizy treści stanowi rezygnacja z arbitralności i subiektywizmu, istotna zwłaszcza w przypadku badania komunikatów medialnych, mających naturę bardziej angażującą niż dokumenty programowe.

Najważniejsze źródła wykorzystane w pracy to:

*dokument *Nowy porządek. Tezy konstytucyjne* (2020 rok) – jego doniosłość wynika nie z liczby cytowań, lecz z poruszanej materii (zagadnień konstytucyjnych). Prezentowane w opracowaniu stwierdzenia mają charakter tożsamościowy (ideowa prawica) i holistyczny (pragnienie reformy systemu politycznego Rzeczypospolitej). Są zanurzone w dziedzictwie klasycznej myśli politycznej, ale i elastycznie zniuansowane pod kątem czasów współczesnych.

Tekst opisuje zagadnienia polityczne i prawne, wyraża ducha wizjonerstwa i dążenia reformatorskie,

*program wyborczy *Konstytucja wolności* z 2023 roku – opracowanie zawiera szereg propozycji doktrynalnych z zakresu spraw politycznych, społecznych, ekonomicznych. Łączy w sobie diagnozę rzeczywistości empirycznej oraz normatywnej. Program wyborczy pozwala odczytać linię światopoglądową stronnictwa, ale i odnaleźć wśród założeń odpowiedzi na kluczowe problemy bieżące,

*komunikaty medialne Konfederacji – stanowią dopełnienie, aktualizację i konkretyzację tez programowych partii.

Konfederacja Wolność i Niepodległość – historia i doktryna

Koalicja Konfederacja KORWIN Braun Liroy Narodowcy powstała przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2019 roku. Skupiała środowiska wolnościowe, liberalne, tradycjonalistyczne, narodowe, konserwatywne. Od 25 lipca 2019 roku działa jako partia polityczna Konfederacja Wolność i Niepodległość. Reprezentuje poglądy prawicowe, wolnorynkowe, suwerennościowe, niechętnie federalistycznemu projektowi Unii Europejskiej (Tomasiewicz, 2020, ss. 15-17). Do Sejmu RP na lata 2019-2023 ugrupowanie wprowadziło 11 deputowanych. W obecnym składzie izby niższej zasiada z ramienia Konfederacji 18 posłów. Funkcję przewodniczącego Klubu Poselskiego Konfederacji pełni Grzegorz Płaczek. W wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2024 roku stronnictwo uzyskało 6 mandatów. Organem kierowniczym partii jest dziewięcioosobowa Rada Liderów. Formę instytucjonalizacji dialogu ze społeczeństwem stanowią Kluby Konfederacji.

Ugrupowanie podejmowało rozmaite formy współpracy ze środowiskami patriotycznymi i konserwatywnymi. W marcu 2019 roku do Konfederacji KORWIN Braun Liroy Narodowcy przystąpiła Federacja dla Rzeczypospolitej – stronnictwo o nastawieniu republikańskim i narodowym. Wówczas na listy partii przyjęto także przedstawicieli środowisk kresowych – Włodzimierza Osadczego, Andrzeja Zapałowskiego i Lucynę Kulińską. Kwiecień 2019 roku przyniósł włączenie do struktur koalicji Partii Kierowców. Konfederacja była także obecna podczas inicjatyw antyunijnych i suwerennościowych. W 2019 roku zaangażowała się w organizację Marszu Suwerenności (1 maja) i inicjatywy „Stop 447” (11 maja). To ostatnie wydarzenie miało na celu wyrażenie

sprzeciwu wobec wsparcia przez amerykański Departament Stanu żydowskich roszczeń do mienia bezspadkowego (wPolityce.pl, 2019, Marsz przeciwko ustawie 447. Konfederację wspiera AGROUnia). We wrześniu 2019 roku do Konfederacji Wolność i Niepodległość dołączyli działacze rolniczy – Wojciech Mojzesowicz i Krzysztof Tołwiński. W wyborach prezydenckich w 2020 roku kandydat formacji Krzysztof Bosak uzyskał 6,78% głosów, co dało mu 4. miejsce. W lutym 2023 roku trzech posłowie Konfederacji Artur Dziambor, Jakub Kulesza i Dobromir Sośnierz opuścili szeregi ugrupowania i stworzyli własne koło poselskie Wolnościowcy. W wyborach parlamentarnych z 15 października 2023 roku mandatu poselskiego nie uzyskał Janusz Korwin-Mikke. Kilka dni po elekcji media poinformowały, że liberalny polityk został zawieszony w prawach członka stronnictwa oraz pozbawiony miejsca w Radzie Liderów partii. Miało to być następstwem sabotowania przez Korwin-Mikkego kampanii wyborczej Konfederacji (Krzykowska, Chomiuk, 2023, Korwin-Mikke zawieszony w prawach członka Konfederacji i wyrzucony z Rady Liderów. Jest odpowiedź polityka | Polska Agencja Prasowa SA). Jako kandydata w wyborach prezydenckich w 2025 roku stronnictwo wskazało Sławomira Mentzena, jednak zamiar kandydowania ogłosił również Grzegorz Braun, co doprowadziło do jego usunięcia z Konfederacji i możliwych dalszych tendencji rozłamowych.

Informacje na temat własnego oblicza programowego Konfederacja umieściła na swej stronie internetowej. Stronnictwo przedstawia się jako środowisko antyestablishmentowe, zainteresowane realizacją celu wiodącego – interesu propolskiego. Utożsamia go przede wszystkim z implementacją rozwiązań wolnościowych i antyetatystycznych. Egzemplifikacją owych postulatów miały być inicjatywy legislacyjne zgłaszane przez ugrupowanie, między innymi postulujące dobrowolny ZUS dla przedsiębiorców, likwidację piętnastu podatków, zniesienie zakazu pracy przez opiekunów osób z niepełnosprawnościami. Konfederacja Wolność i Niepodległość wspierała szybki powrót gospodarki do normalnego funkcjonowania po okresie lockdownu (projekt ustawy „Otwieramy gospodarkę”). Formacja wyrażała sprzeciw względem segregacji obywateli pod kątem ich udziału w szczepieniach przeciwko COVID-19 (projekt „Ustawa o powrocie do normalności”, „Stop Segregacji Sanitarnej”). Pozostaje aktywna na płaszczyźnie działań antyfederalistycznych (w odniesieniu do Unii Europejskiej), antybiurokratycznych, poszerzających zakres zobowiązań

fiskalnych polskich podatników (powyższe informacje są dostępne na witrynie ugrupowania O Konfederacji - Konfederacja).

Fundamentalne założenia zostały zawarte w dokumencie opublikowanym przy okazji wyborów prezydenckich roku 2020. Kandydujący wówczas z ramienia Konfederacji Krzysztof Bosak przedstawił dokument, który, jak można przeczytać we wstępie, stanowi wybór postulatów spośród programu formułowanego przez polskich patriotów zrzeszonych w ugrupowaniu. W opracowaniu położono nacisk na republikanizm: jako formę rządów, ale i koncepcję afirmującą dobro ogólne. Zarysowano znaczenie przywództwa mającego ogniskować autorytet i spajać strukturę społeczną. Postulatem wychodzącym naprzeciw temu dążeniu miałyby stać się propozycja wydłużenia kadencji prezydenta do 7 lat, lecz bez prawa reelekcji. Niniejsza propozycja miałyby realizować walor kondensacji politycznej stabilności oraz przeciwdziałania partykularyzmem czy angażowaniu głowy państwa w bieżące rozgrywki partyjne. O ile poprzedni postulat mógłby sugerować podążanie w stronę ustroju prezydenckiego, o tyle dalsza część tekstu rozwiewa wątpliwości. Tezą konstytucyjną staje się bowiem stworzenie jednego silnego ośrodka władzy wykonawczej w ręku premiera. Prezes Rady Ministrów miałby ponosić pełnię odpowiedzialności politycznej za pracę podległego sobie ciała, a jednocześnie dysponować prawem weta wobec ustaw izby przedstawicielskiej. Autorzy opracowania konsekwentnie podkreślają potrzebę trwałości i przewidywalności systemu politycznego, bowiem uwypuklają rozdźwięk między ogólną naturą konstytucji a zaawansowaną szczegółowością ustaw. Jako *remedium* proponują ustawy organiczne – regulujące kluczowe sektory funkcjonowania państwa i obwarowane wysokimi, kwalifikowanymi barierami zmiany. Nieobce autorom dokumentu są także plany reformistyczne odnośnie do Senatu. Izba wyższa polskiego parlamentu miałaby rekrutować się między innymi z samorządowców, pracodawców, przedstawicieli związków zawodowych. Z dalej przedstawianych koncepcji przebija zamysł ugruntowania trwałości Sejmu (o wydłużonej, pięcioletniej kadencji), nadania mu bardziej obywatelskiego charakteru (poprzez wdrożenie ordynacji mieszanej, pozwalającej oddolnym liderom realnie walczyć o mandaty deputowanych), wyborczej integracji narodu oraz urealnienia idei reprezentatywności (idea stworzenia Polonijnych Okręgów Wyborczych, które wybierałyby część posłów). W sferze aksjologicznej domagano się oparcia reguł współżycia zbiorowego na etyce chrześcijańskiej, prawie naturalnym i tradycyjnej koncepcji małżeństwa jako

związku kobiety i mężczyzny. Całości postulowanego ładu miałyby dopełniać implementacja zasady subsydiarności, swobody gospodarczej oraz ochrony wartości narodowych (majątku, obywatelstwa). (*Nowy porządek. Tezy konstytucyjne*, 2020, Bosak2020_NowyPorzadek_A6_3).

Bezpieczeństwo państwa w literaturze przedmiotu

Bezpieczeństwo państwa jest szeroko i różnorodnie ujmowane w literaturze przedmiotu. Często próba zdefiniowania tejże kategorii napotyka terminy zbliżone, jak chociażby *bezpieczeństwo narodowe* (national security). Natomiast *bezpieczeństwo państwa* (state security) traktowane jest jako szczególna forma zaangażowania organów na rzecz utrzymania porządku społeczno-politycznego. Widzimy zatem, że interesujące nas zjawisko skorelowane jest z aktywnością podtrzymującą *status quo*, tak w odniesieniu do społeczności, jak i instytucji publicznych. We współczesnym świecie, ufundowanym na zasadach legalizmu, tego rodzaju protekcja ładu zbiorowego zostaje dopełniona przez wymóg praworządności. Ejup Beti wskazuje na osadzenie podstaw działalności na rzecz bezpieczeństwa państwa w podstawowych aktach prawnych: konstytucji i ustawach. Czynniki jurystyczny, rozwija autor, koegzystuje z politycznym. Ten ostatni uwidacznia się w pragnieniu zabezpieczenia suwerenności narodowej i aktualnego systemu politycznego (Beti, 2024, s. 109). Bezpieczeństwo wspólnoty najpełniej wykuwa się wszak w warunkach przewidywalności i trwałości funkcjonowania aparatu publicznego, eliminującego ze sfery publicznej element losowości i niepewności. Jednocześnie dziś na dążenie wspólnot do samowładności nakładają się tendencje globalizacyjne i integracyjne².

Powyższe założenie koresponduje ze stanowiskiem Bogdana Zdrodowskiego, który pod pojęciem bezpieczeństwa państwa rozumie nie tylko zagwarantowanie jego trwałości, lecz również konieczność uwzględniania kategorii oddolnych (aspiracji społeczeństwa), subiektywnych (preferencji tożsamościowych), przyszłościowych (rozwoju na poziomie materialnym i duchowym) (Zdrodowski, 2019, s. 53). Można zatem zauważyć, iż czynnik społeczny stanowi istotny i konieczny element analizy bezpieczeństwa wspólnoty. Ta

² Zagadnieniom tym Grzegorz Tutak poświęcił swą książkę *Państwo wobec wyzwań XXI wieku* (Lublin 2024).

bowiem, traktowana jako zbiorowość zdolna świadomie wyartykułować swe cele, wpływa wydatnie na formułę władzy publicznej i kierunki wskazywane przez rządzących.

W optyce Konfederacji dominuje podejście realistyczne. W rzeczonej doktrynie stosunków międzynarodowych centralne miejsce przypisuje się aktywności podmiotów władzy publicznej (jest to formuła państwowocentryczna) (Potulski, 2010, s. 86-87). W tym przypadku bezpieczeństwo państwa skoncentrowane będzie na zachowaniu ciągłości funkcjonowania instytucji publicznych, poufności informacji, sprawności proceduralnej. Jednakże współczesna rzeczywistość o charakterze policentrycznym³ wymaga uwzględnienia także czynnika społecznego. Hawre Hasan Hama przywołuje istotny wkład szkoły kopenhaskiej⁴ w rozwinięcie drugiego filaru bezpieczeństwa: bezpieczeństwa społecznego (*societal security*) (Hama, 2017, s. 2). Nie jest on już dziś, w warunkach społeczeństwa obywatelskiego i inicjatyw partycypacyjnych, konstruktem alternatywnym, lecz trafnie opisującym nową, dualistyczną strukturę. I właśnie to dwuelementowe spojrzenie, polityczno-społeczne, zostanie zastosowane w niniejszej pracy. Autor wychodzi bowiem z założenia, że jest ono niezbędne dla opisu bezpieczeństwa państwa, tym bardziej, iż dotyczy formacji konserwatywno-liberalnej. Konfederacja Wolność i Niepodległość wyraziście akcentuje swój wolnościowy charakter, a liczne obszary życia społecznego i ekonomicznego pragnie pozostawić autonomicznej decyzji obywatela.

Realizm jako szkołę myślenia o polityce (zwłaszcza międzynarodowej) przybliży Jacek Czaputowicz. Autor wskazuje na wiodące dążenie podmiotów państwowych do maksymalizacji własnej potęgi i eksponowania partykularnych interesów. Relacje naznaczone są prawami o charakterze uniwersalnym i powtarzalnym. Przywódcy toczą grę o zabezpieczenie korzyści dla swych wspólnot, akceptując wojnę i przemoc jako stałą i integralną część relacji między zbiorowościami. Niezmienną postać przyjmuje nie tylko tolerancja dla rozwiązań siłowych, lecz również niewyciąganie wniosków z doświadczeń

³ Tradycyjne ośrodki władzy oraz organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa, zrzeszenia obywateli etc.

⁴ Eklektyczna (czerpiąca między innymi z założeń realizmu i idealizmu) szkoła kopenhaska przedstawia bezpieczeństwo jako dążenie społeczności do przetrwania, osadzając je w różnych kontekstach (np. politycznym, gospodarczym, społecznym) (Otukoya, 2024, ss. 1747-1749).

historycznych. Aksjomatem realistycznej filozofii myślenia o polityce jest stabilizacja i równowaga sił. W jej imię dopuszcza się dewaluację znaczenia ideałów etycznych i praktykowanie dialogu z mocarstwami naruszającymi humanistyczną aksjologię. Wszak egoistyczna natura ludzka także towarzyszy człowiekowi od zarania gatunku (Czaputowicz, 2024, s. 26).

A więc skoro wartością *constans* jest skażona żądzą władzy tożsamość człowieka (na poziomie indywidualnym) i pragnienie poszerzania obszaru wpływów (na płaszczyźnie kolektywnej), to wiodącym dążeniem każdego państwa staje się przetrwanie. Bezpieczeństwo wspólnoty urasta do rangi priorytetu, wartości naczelnej i motywującej do maksymalizacji środków odstraszania innych aktorów politycznych. Niedostatecznie rozbudowane arsenały to zachęta do agresji, podświadome prowokowanie ingerencji we własną suwerenność i samowładność. Stabilność istnienia, przetrwanie stają się wypadkową gry o sumie zerowej: cudza słabość stymuluje wrogie dążenia obcych sił, te z kolei nakręcają spiralę rywalizacji i zbrojeń w imię równowagi na scenie ponadnarodowej (Czaputowicz, 2024, s. 29). O swe bezpieczeństwo każde państwo troszczy się indywidualnie, lecz czyni to w niesprzyjającym środowisku – w atmosferze wzajemnej nieufności elit i ciągłej rywalizacji, konfrontacji sił.

Ujęcie bezpieczeństwa w nurcie realizmu charakteryzuje Andrzej Urbanek w swym artykule *Realistyczna wizja bezpieczeństwa – próba systematyzacji koncepcji*. Wspomniane zjawisko staje się na gruncie tej szkoły następstwem stanu niepewności i ograniczonego zaufania między poszczególnymi państwami. Bezpieczeństwo odzwierciedla raczej stan pożądany, jest dezyderatem aniżeli rzeczywistością trwale ustanowioną. Przejawem dbałości państwa o własne interesy jest bieżące monitorowanie aktywności innych mocarstw i adaptowanie do nich własnych poczynań. W tym sensie realistyczne postrzeganie bezpieczeństwa przyjmuje postać reaktywną, staje się odbiciem stale brzmiącego alertu i stanu podwyższonego ryzyka. Nierozpoznanie zagrożeń to błąd karygodny i potencjalnie brzemienny w skutkach. Stanowi przejaw pogwałcenia normy zasadniczej dla myślenia realistycznego – racjonalności. Ta bowiem nakazuje przezornie obserwować rywali w walce o potęgę, zbroić się, przyjmować z dozą umiarkowanego optymizmu zapewnienia o pragnieniu międzynarodowego pokoju (Urbanek, 2017, s. 241-248), obawę o utratę *status quo* jako motywację do aktywności ponadnarodowej. Mimo niejednorodności nurtu realistycznego wyszczególnić można cechy wspólne dla wszystkich jego odłamów: państwowocentryczną naturę stosunków międzynarodowych, wizję

polityki jako gry sił i interesów. Pozycja państw ma charakter niejednorodny, a etyczne oblicze ich działań ustępuje w momencie, gdy zarysowuje się wizja uzyskania wymiernych korzyści.

Politykom Konfederacji przyświeca orientacja na narodowy interes państwa – postawa propolska (Szwed-Walczak, 2023, s. 67). Zaś, zgodnie z duchem realizmu, członkowie ugrupowania postrzegają konflikt na Ukrainie jako rozgrywkę państw w imię aspiracji wielkomocarstwowych (Milk, 2018, s. 47). Kładą nacisk na wymierne rezultaty włączania się w działania wojenne, korelując je z pytaniem o suwerenność Polski i przystawalność uczestnictwa międzynarodowego do rodzimych interesów. To one przyjmują postać uprzednią względem aksjologii. Symboliczny styk terytorium Polski, Rosji, Białorusi i Ukrainy to miejsce ścierania się walk o wpływy i supremację polityczno-informacyjną. Jest to, na bazie koncepcji realistycznej, proces naturalny i typowy dla politycznych procesów o charakterze antagonistycznym.

Bezpieczne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście wojny na Ukrainie

Punktem wyjścia do działalności stronnictw politycznych jest ich program. W przypadku Konfederacji dokument zawierający kluczowe tezy i założenia został opracowany w 2023 roku przy okazji wyborów parlamentarnych. Nosi tytuł *Konstytucja wolności* i składa się z rozdziałów poświęconych między innymi zagadnieniom podatkowym, unijnym, energetycznym. Nawiązanie do bezpieczeństwa pojawia się *expressis verbis* w tytułach dwóch części tekstu: *Bezpieczeństwo żywnościowe* (rozdział V) oraz *Bezpieczne granice* (rozdział VI) (*Konstytucja wolności*, 2023, s. 3, Konfederacja_WiN_Program_2023_Internet) oraz w innych, niewskazanych wprost, fragmentach opracowania.

Kluczowe założenia dotyczące nienaruszalności terytorialnej odnajdujemy w rozdziale VI programu politycznego. Już pierwsze zdanie tej części tekstu pozycjonuje prowadzoną dalej refleksję. Dowiadujemy się, że rodzima zdolność bojowa nie jest w dzisiejszym świecie anachronizmem, lecz priorytetowym wymogiem wobec trudnych, niestabilnych czasów. Bezpieczeństwo wspólnoty zostało utożsamione z rozwinięciem potencjału obronnego – tak poprzez silną, nowoczesną, powiększoną liczebnie i odpowiednio finansowaną armię, jak i udoskonalenie postaw obywatelskich (np. partycypację

w ćwiczeniach, kulturę posiadania broni⁵). Należy zwrócić uwagę, że samodzielność obronna Polski ma charakter – w ujęciu chronologii i znaczenia – uprzedni względem międzynarodowych projektów bezpieczeństwa zbiorowego. Tak jak praktyka doskonalenia sprawności militarnych musi współistnieć ze świadomością istnienia zagrożeń⁶, tak samo obecność Rzeczypospolitej w zobowiązaniach traktatowych winna być jedynie pochodną podmiotowości bojowej państwa (Konstytucja wolności, 2023, s. 68).

Samowładność państwa jest dla konfederatów nie tylko tożsama ze zdolnością odpierania zagrożenia ze strony wroga, lecz również wewnętrzną autonomią produkcji i dostaw uzbrojenia. Ona czyni państwo polskie niezależnym i pogłębia jego bezpieczeństwo – w obszarze potencjalnej ciągłości walki, utrzymywania obcej armii z dala od serca państwa. Inwestowanie w rozwój własnego sektora zbrojeniowego to także forma patriotyzmu gospodarczego, kumulującego wzrost potencjału branż strategicznych.

Koncepcja ugruntowywania bezpieczeństwa terytorialnego przyjmuje postać także silnie indywidualistyczną. Widzi ona na eksponowanym miejscu kompetentną, przeszkoloną jednostkę o silnej formacji obywatelskiej – sprawną w pozyskiwaniu wiedzy o niebezpieczeństwach, uczestniczącą w dobrowolnych ćwiczeniach dla cywilów⁷. A więc to osoba ludzka stanowi punkt wyjścia do rozważań nad bezpieczeństwem. Lecz aspekt jednostkowy zostaje uzupełniony przez systemowy – a ten wiąże się z bezpieczeństwem finansowym żołnierzy, właściwą polityką kadrową armii i przeciwdziałaniem nielegalnej imigracji (Konstytucja wolności, 2023, s. 74). Modernizacji dopełnia postulat usprawnienia pracy wywiadu wojskowego i zwiększenia efektywności rozpoznania.

⁵ Konfederaci proponują likwidację centralnego rejestru osób mających dostęp do broni i przeniesienie zestawienia na poziom samorządowy, tak aby rozproszona informacja w mniejszym stopniu narażona była na infiltrację ze strony obcych służb (Konstytucja wolności, 2023, s. 70).

⁶ Powinna to być, jak można przeczytać w założeniach programowych, aktywność o charakterze egalitarnym i masowym, dobrowolna, szeroko zakorzeniona w społeczeństwie, naznaczona pozytywnym znamieniem odpowiedzialności jednostki (Konstytucja wolności, 2023, s. 70).

⁷ Już w 2015 roku Grzegorz Braun, jeden z późniejszych przywódców Konfederacji, założył organizację *Pobudka*, a jej mottem uczynił słowa: „Kościół-Szkoła-Strzelnica-Mennica”. Zainicjował ruch „na rzecz wzmocnienia kondycji psychicznej i fizycznej, a jednocześnie zwiększenia zdolności samoobronnych naszych rodaków i potencjału obronnego całej Ojczyzny” (Musiałkiewicz, Tomaszewski, 2020, s. 141).

Informacje na temat bezpieczeństwa terytorium Rzeczypospolitej zawarte zostały także w *Oświadczeniu Rady Liderów Konfederacji w sprawie stanu wyjątkowego w pasie przygranicznym*. Komunikat został wprowadznie wydany 6 września 2021 roku, a więc znajduje się poza ramami czasowymi tego opracowania, niemniej jego obszerność i doniosłość zamieszczonych w nim tez sprawiają, że tekst zasługuje na skrótowe zreferowanie. Zwłaszcza że większość konkluzji będzie przez kolejne lata towarzyszyć politycznym deklaracjom przywódców ugrupowania.

W oświadczeniu zaakcentowano potrzebę wypełniania konstytucyjnych obowiązków przez organy państwa, a wśród owych powinności centralne miejsce zajmuje protekcja integralności obszaru kraju. Wskazany został także, jako jedno z kluczowych i intensyfikujących się wyzwań, problem mobilności, nielegalnej imigracji. Konfederacja zapatruje się na tę kwestię z perspektywy pragmatyczno-prewencyjnej, przeciwstawiając się idealistyczno-doktrynalnej wizji multikulturalizmu. W imię zabezpieczenia wspólnoty postuluje reakcje adekwatne do skali zagrożeń, alokację sił i środków na zwalczanie nielegalnych ruchów ludności i przestępczości, stworzenie fizycznych barier w dostępie do obszaru Polski. Dyplomacja Rzeczypospolitej winna, zdaniem ugrupowania, harmonizować relacje z sąsiadami, zamiast wzmacniać zakres ryzyka związanego z inicjowaniem przez wrogie reżimy kryzysów uchodźczych. Tekst puentuje uwypuklenie formuły powstrzymywania napływu cudzoziemców (jako bardziej racjonalnej i ekonomicznej niż utrzymywanie rzesz migrantów) i wsparcia dla czynności zapobiegawczych Straży Granicznej (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2021, *Oświadczenie-Rady-Liderow-Konfederacji-w-sprawie-stanu-wyjątkowego.pdf*).

Za oficjalny punkt widzenia Konfederacji na kwestię wojny rosyjsko-ukraińskiej uznać należy dokument z 24 lutego 2022 roku zatytułowany *Stanowisko Rady Liderów Konfederacji wobec agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*. Zawiera on potępienie dokonanej trzy lata temu inwazji. Wyraża również fundamentalne przesłanki postrzegania przez ugrupowanie relacji międzynarodowych: suwerenność państw oraz integralność terytorialną. W tekście pojawia się postawa empatii względem ofiar konfliktu, ale również jasno wyrażone poparcie dla samodzielności wojskowej Polski i jedynie wtórnej roli sojuszy międzypaństwowych. Te zostały bowiem brutalnie obnażone w odniesieniu do Ukrainy, która otrzymała zapewnienie o gwarancjach jej granic w zamian za rezygnację z posiadania broni jądrowej (Sedliar, Sapsai, Tsyrf, Serbina,

Moroz, 2023, s. 156-158). Tekst z jednej strony jest odzwierciedleniem bieżącego głosu ugrupowania w kwestii wojny na Ukrainie, z drugiej wskazuje fundamenty geostrategiczne dla państwa polskiego: wzmocnienie bojowego potencjału Rzeczypospolitej jako państwa frontowego (uczestnictwo w programie Nuclear Sharing) i zapewnienie obywatelom indywidualnego poczucia bezpieczeństwa (zmiany legislacyjne odnośnie do posiadania broni⁸). Bezpieczeństwo systemowe oraz partykularne zostaje zestawione także z pragnieniem protekcji obywateli polskich zamieszkujących lub przebywających na terytorium ukraińskim. Myślenie o zagrożeniach konwencjonalnych przenika się z antycypacją niebezpieczeństw logistycznych, wywiadowczych, z oddziaływaniem hybrydowym. Wskazana jest konieczność intensywnych kontroli osób przekraczających granicę i zwiększenia kontyngentu sił polskich w pasie sąsiadującym z Ukrainą. Stanowisko wieńczy apel o racjonalne i kooperatywne nastawienie społeczeństwa, wsparcie dla działań propaństwowych i wojskowych (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2022, Krzysztof Tuduj w serwisie X: „Oświadczenie Rady Liderów Konfederacji w sprawie agresji rosyjskiej na Ukrainę.#wojna #putin #agresja #Ukraina <https://t.co/UoUoxanSQ1>” / X).

Stanowisko Konfederacji WiN odnośnie do konfliktu zbrojnego na Ukrainie i, związanej z nią, polskiej racji stanu odnaleźć można także w wielu wypowiedziach liderów oraz komunikatach zawartych w oficjalnych mediach ugrupowania. Strategiczne założenia zostały zawarte między innymi w wystąpieniach posłów Krzysztofa Bosaka i Grzegorza Płaczka na konferencji prasowej w dniu

⁸ W Sejmie IX kadencji Konfederacja opracowała projekt ustawy „Mój Dom - Moja Twierdza”. Kluczowy jest następujący fragment dokumentu: „Nie podlega karze, kto przekracza granice obrony koniecznej, odpierając zamach polegający na wdarciu się do mieszkania, lokalu, domu albo na przylegający do nich ogrodzony teren lub odpierając zamach poprzedzony wdarciem się do tych miejsc”. Istotę projektowanej zmiany stanowi wykreślenie aktualnie obowiązującego fragmentu art. 25 § 2a Kodeksu karnego, który delegalizuje rażące przekroczenie granic obrony koniecznej. W uzasadnieniu postulowanej przez Konfederację nowelizacji wskazano na potrzebę zagwarantowania obywatelowi pełnego prawa do obrony. Skonfrontowano rekomendowaną zmianę z niejasną i nieostrą formułą proporcjonalności reakcji względem zagrożenia, sugerując, iż ma ona charakter uznaniowy i arbitralny. Postulowano weryfikowanie zakresu obrony wyłącznie pod kątem przedmiotu ataku napastnika. Bezpieczeństwo praworządnej jednostki postawiono w centrum cenionych dóbr, wskazując, że każda napaść rodzi pewne zagrożenie dla ofiary. Odwołano się do nawracającego poczucia niesprawiedliwości, towarzyszącego kolejnym wyrokom wobec sprawców nieadekwatnej obrony koniecznej (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2022, Projekt ustawy MÓJ DOM - MOJA TWIERDZA).

12 grudnia 2024 roku. Spotkanie z mediami poświęcono wówczas problemowi ewentualnego wysłania wojsk polskich na Ukrainę. Transkrypcja wypowiedzi polityków znalazła się na stronie internetowej Konfederacji.

Już na samym wstępie konferencji pojawia się stwierdzenie stanowiące dominantę stanowiska Konfederacji w kwestii zaangażowania strony polskiej w ukraińsko-rosyjski konflikt. W opinii ugrupowania, wojskowa obecność Polski na arenie walk zbrojnych nie oddaje strategicznego interesu Rzeczypospolitej ani europejskich partnerów z NATO. Ten wiąże się bowiem z uwzględnianiem uwarunkowań geopolitycznych – wspólnej granicy naszego kraju z Rosją i Białorusią. Politycy Konfederacji selekcionują cele: zapewnienie stabilności pasa oddzielającego Rzeczypospolitą od Białorusi lub zbrojna ekspedycja na teren Ukrainy. Pierwszeństwo ma to, co bliższe i konkretne, przewidywalne, definiowalne w kategoriach wyzwań bieżących. Polityką odpowiedzialności jest sprawowanie kontroli w strefie oddzielającej oba państwa, redukcja napięć w relacjach z Rosją, akumulowanie sił obronnych. Bezpieczeństwo utożsamiono ze stabilizacją, realizacją interesu własnego, suwerennością w wyborze kluczowych celów (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, NIE dla wysłania polskich wojsk na Ukrainę! - Konfederacja).

Retoryka stronnictwa ma charakter pacyfistyczny i antykonfrontacyjny. Nacechowana jest afirmacją praworządności i odrzuceniem przemocy jako sposobu postępowania w relacjach międzynarodowych (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2022; Facebook). Pojawia się określenie Polski jako państwa frontowego, na terenie którego krzyżują się interesy dwóch bloków o odmiennych aspiracjach. Rzeczypospolita nosi znamiona kraju nieprzygotowanego do ekspediowania wojsk poza własne granice. Jest to bowiem związane ze strukturalnymi obciążeniami dla efektywności rodzimej armii: niekompletnym uzbrojeniem, brakami kadrowymi, słabością wobec ataków hybrydowych. Bezpieczeństwo państwa utożsamiono z maksymalizacją własnych sił i rozwiązaniem sytuacji kryzysowych w sąsiedztwie swoich granic⁹. Ugrupowanie racjonalizuje postulaty dotyczące międzynarodowej aktywności Polski. Aksjomatem rodzimej polityki winno być minimalizowanie ryzyka napięć w relacjach z wrogo nastawionymi sąsiadami, zwłaszcza wobec odmienności polskiego położenia

⁹ Podkreślić należy, mocno uwypuklaną przez Konfederację, konieczność stosowania przez polskich funkcjonariuszy środków adekwatnych do zagrożenia, w tym broni palnej (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, Złożyliśmy poprawki w sprawie obrony granic. Większość je odrzuciła! - Konfederacja).

od kondycji państw bałtyckich. Te ostatnie, w odróżnieniu od Polski, nie są nękane kryzysem migracyjnym (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, NIE dla wysłania polskich wojsk na Ukrainę! - Konfederacja). Bezpieczna Polska to taka, która zabezpiecza pokój na swym obszarze, roztropnie strzeże dostępu do granic, rozwija potencjał wojskowy i logistyczny.

Postulowaną przez Konfederację polską filozofię bezpieczeństwa można zatem zdefiniować jako roztropną koncentrację na bieżących trudnościach i niepodejmowanie inicjatyw wykraczających poza niezbędne minimum. Jest ona redukcjonistyczna, indywidualistyczna, wpisana w zasadę proporcjonalności zadań względem posiadanych zasobów. Rzeczpospolita nie należy do grona mocarstw, nie powinna ulegać mirażowi imperialnych możliwości, mimo iż udzieliła, w stopniu nienotowanym przez inne kraje, pomocy państwu ukraińskiemu. Dziś zdystansowane stanowisko Polski jest odzwierciedleniem jej racji stanu (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2022, Konfederacja upomina się o bezpieczeństwo polskich kierowców na wschodzie. - Konfederacja). Motto konfederatów można, *per analogiam* do amerykańskiego sloganu, określić jako *Poland first*: asertywnego traktowania wydarzeń na Ukrainie, wdrażania polityki odstraszania, oszczędzania rodzimego potencjału (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, Rozbrajamy się na korzyść Ukrainy, a nie dbamy o własne bezpieczeństwo! - Konfederacja).

Formacja reprezentuje wykładnię legalistyczną, postulując spełnianie tych zobowiązań, do których implementacji Polska się zobowiązała. Tymczasem, wskazują konfederaci, wojskowa pomoc dla Ukrainy nie jest obwarowana relacjami wewnątrz NATO ani Unii Europejskiej. Nie pojawia się jako następstwo powinności traktatowych. Dlatego czyn zbrojny musi być poprzedzony aktywnością polityczno-dyplomatyczną. Wypracowanie podstaw przyszłego ładu pokojowego jest niezbędnym krokiem ku stabilizacji i przewidywalności poczynąń poszczególnych państw, a to w największym stopniu umacniać będzie bezpieczeństwo Polski w regionie (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024). Konfederacja odcina się od fałszywego solidaryzmu, niewyrażonego w ratyfikowanych dokumentach i ustaleniach politycznych. Wychodzi również z założenia o naturalności w stosunkach międzynarodowych zasady wzajemności, której Kijów winien uczynić zadość w reakcji na otrzymane od Warszawy wsparcie.

Racjonalna polityka bezpieczeństwa państwa winna być również oparta na zdolności antycypacji wydarzeń, wiązaniu realizowanych inicjatyw

z potencjalnymi następstwami. Dla Konfederacji kluczowe pytanie odnosi się do formuły lojalnościowej partnerów zachodnich. W odniesieniu do wojny kluczową rolę odgrywa izolacjonistyczne nastawienie przyszłej administracji Donalda Trumpa, którego konfederaci postrzegają jako niechętnego koalicyjnej i solidarystycznej wizji udziału w misji wojskowej. Dla Polski, podkreślają, oznacza to niepewność amerykańskiej pomocy w razie starcia z wojskami rosyjskimi. Winniśmy myśleć strategicznie i w sposób zdywersyfikowany, rozważając konsekwencje możliwych do zaistnienia scenariuszy. W warunkach nieprzewidywalności dalszych wydarzeń na Ukrainie najbardziej miarodajne kryterium postępowania stanowi pragmatyczne i wyważone podejście do kolejnych etapów międzynarodowej polityki (Szwed-Walczak, 2023, s. 136).

Bezpieczeństwo żywnościowe

Zagadnieniom alimentacyjnym poświęcono w programie partii z 2023 roku rozdział VI – *Bezpieczeństwo żywnościowe*. Pojęcie to ujęto jako stan dostępu obywateli do żywności, stabilnej sytuacji w dziedzinie agrarnej i zdolności rolników do utrzymania własnych gospodarstw. Polska przez lata postrzegana była jako państwo o wysokim poziomie bezpieczeństwa alimentacyjnego. Zdolności do wyżywienia rodzimej wspólnoty szły w parze z marką polskich produktów rolnych oraz cenionym wzorcem życia na wsi.

Po 2022 roku, dowiadujemy się z kart partyjnego programu, doszło do zachwiania owego stabilnego modelu. Wojna na Ukrainie sprawiła, że na forum międzynarodowym poczęto analizować możliwości przysporzenia Kijowowi kapitału na cele militarne, odnajdując je w otwarciu unijnego rynku dla ukraińskich produktów (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, Konfederacja chce zakazać importu kolejnych 18 grup produktów z Ukrainy | Polska Agencja Prasowa SA). Jednakże, argumentując konfederaci, uczyniono to z pogwałceniem jednorodności wymagań stawianych producentom żywności oraz naruszeniem zasad konkurencji. Bezpieczeństwo polskiego rolnika (oraz beneficjentów jego pracy) znalazło się pod znakiem zapytania za sprawą odmiennego statusu wytwórców ukraińskich. Ci nie są zobligowani do respektowania standardów unijnych, omijają ich zobowiązania stawiane przez brukselską biurokrację państwowemu członkowskiemu. Gospodarstwa ukraińskie przedstawione zostały jako farmy nierespektujące dobrostanu zwierząt czy ekologicznego podejścia do stosowania nawozów sztucznych. Przewidywalność gospodarowania na terenie

wspólnoty stała się wypadkową zaburzonej równowagi, niezdolności przewidywania poczynąń konkurencji, dysproporcji w możliwościach rozwojowych i inwestycyjnych. Konfederacja w tezach programowych domaga się działań zdolnych zatrzymać istniejący wówczas stan rzeczy, mając na myśli wstrzymanie niekontrolowanego importu dóbr rolno-spożywczych, intensyfikację kontroli sanitarno-weterynaryjnych na terenach przygranicznych i aktywną politykę informacyjną pod adresem rodzimych wytwórców (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, 2023, s. 59-60).

„Dzisiaj żaden rolnik w Unii Europejskiej nie może czuć się bezpiecznie” (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, 2023, s. 61). Konfederacja jako przeciwnika w walce o suwerenność żywnościową Polski postrzega zideologizowanego brukselskiego urzędnika. Za *Słownikiem współczesnego języka polskiego* ideologia stanowi „zespół ściśle określonych założeń i poglądów politycznych, etycznych i filozoficznych, często bezdyskusyjnie przyjmowanych i wcielanych w życie przez określoną grupę ludzi” (Sikorska-Michalak, 1998, s. 312). Ideologia to fenomen polityczno-społeczny, zawierający pewien program pozytywny i – co najistotniejsze – projektujący całokształt międzyludzkich relacji. W tym przypadku jako zideologizowane przedstawiane są interakcje między elitami rządzącymi w Unii Europejskiej oraz państwami członkowskimi, a także na niższym poziomie – w relacji urzędnik-producent. Swoboda działalności rolnej staje się, można wnioskować z programu ugrupowania, zdeterminowana nie przez ekonomiczny rachunek zysków i strat, lecz przez aprioryczne wizje, koncepcje normatywne, których autorzy poszukują rozwiązań idealnych. W tę logikę wpisują się multiplikowane akty prawne dotyczące sektora agrarnego – plany, rejestry, rozporządzenia (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, s. 61). Tak jak w przypadku wadliwej konkurencji z Ukrainy niepewność polskiego rolnika bierze swój początek w nieokreślonej jakości towarów zza wschodniej granicy, tak w tym przypadku mamy do czynienia z arbitralnością unijnego procesu decyzyjnego i nadrzędnością świata postulowanego nad empirycznym. Konfederacja występuje przeciwko integralnemu związkowi farmera i biurokraty, podkreślając trwonienie czasu i środków na wdrażanie posunięć z obszaru inżynierii społecznej. Nie należy, konkluduje stronnictwo, łączyć odmiennych sfer ludzkiego życia: zanurzonego w znajomości natury gospodarstwa rolnego oraz wydatnie opartego na czynnikach teoretycznych biura. Ideologiczne jest to, co pozbawione pytania o następstwa, koszty gospodarcze i społeczne, wykonalność

założeń. Bezpieczne – to, co adaptowane z powodzeniem od pokoleń, sprawdzalne, obdarzone zaufaniem przez klientów.

Założenia doktrynalne Konfederacji w sposób negatywny odnoszą się do zasadności wdrożenia Planu Strategicznego oraz nowych przepisów Wspólnej Polityki Rolnej (związanej z Europejskim Zielonym Ładem) (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, O ile zbiednieją Polacy przez Zielony Ład i co rząd zamierza z tym zrobić? - Konfederacja). *A contrario*, proponuje się samodzielność rolników w obszarze wytwarzania energii na własne potrzeby i podobnie uregulowanych biopaliw. Kwestie przekraczające czysto agrarne zagadnienia odnoszą się natomiast do – postulowanych przez formację polityczną – możliwości nabywania polskiej ziemi. W tym przypadku dostrzec można syntezę technicznego podejścia rolniczego i sięgnięcia po aspekt filozoficzny. Bezpieczeństwo własnościowe wiąże się z troską o to, „by zbyt duża część własności ziemi nie znalazła się w rękach zagranicznych właścicieli. W miarę możliwości należy także przeciwdziałać nabywaniu ziemi i dzierżawy ziemi przez międzynarodowe koncerny i spekulantów za pośrednictwem podstawionych spółek oraz osób fizycznych, które obecnie polskie prawo i rząd dopuszcza. Zwalczanie tego procederu powinno jednak odbywać się w sposób rozsądny – tak aby nie utrudnić obrotu ziemią pomiędzy polskimi właścicielami” (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, 2023, s. 63). We wspomnianym fragmencie stronnictwo utożsamia rodzimą siłę wytwórczą z zakresem kontrolowanych arealów, w domyśle podkreślając znaczenie decyzyjności i autonomii odnośnie do wykorzystania owych gruntów. Posiadanie własności ziemskiej oznacza bowiem zdolność osiedleńczą, prawa spadkowe, możliwości obrotu działkami (wraz z transformacją ich przeznaczenia). Odejście od zasad swobodnej wymiany dóbr – zwłaszcza w przypadku tak wolnorynkowej formacji jak Konfederacja – wskazuje, że rzecz dotyczy jednego z imponderabiliów. Należy sądzić, iż ziemia jest tu nie tylko materialną własnością, ale i wyrazem stylu życia, przywiązania do wartości, częścią świata tradycji. Bezpieczeństwo żywnościowe sprzęga się z filozofią człowieka i dziedziczeniem określonych ról społecznych. Partia polityczna proponuje regulowany obrót ziemią dla podmiotów zagranicznych oraz znacznie bardziej swobodny w przypadku polskich właścicieli. Rozgraniczenie zdaje się wskazywać na doniosłość uprawy roli dla strategicznego bezpieczeństwa wspólnoty i podmiotowości osoby ludzkiej.

Bezpieczeństwo żywnościowe nosi znamiona działania na rzecz suwerenności polskiej polityki rolnej oraz autonomii produkcyjnej rolnika. Zapewnienie samodzielności wytwórczej i konsumenckiej przybiera postać zdeterminowaną przez czynniki wewnętrzne (utrzymanie rodzimej własności ziemskiej, uproszczenia w zakresie polityki budowlanej) i zewnętrzne (implementacja reguł uczciwej konkurencji z wytwórcami z Ukrainy, racjonalizacja polityki ekologicznej Unii Europejskiej). Podmiotowość żywnościowa przejawia się w autonomii decyzyjnej polskiego rolnika, zagwarantowaniu mu praw własnościowych i egalitaryzmie szans konkurencyjnych.

Bezpieczna jednostka

Politycy stronnictwa stoją na gruncie wspierania samodzielności życiowej rodaków, za podstawę ich dobrostanu uważając zdolność kupowania mieszkań. Aby zwiększyć możliwości nabywcze Polaków, pragną liberalizować branżę deweloperską, redukując rygorystyczny system wymagań stawianych nowo powstającym budynkom.

Uczestnik systemu opieki zdrowotnej postrzegany jest przez środowisko konserwatywno-liberalne jako klient selekcionujący konkurujące ze sobą usługi medyczne, budujący swe bezpieczeństwo zdrowotne w oparciu o maksymalizację wydajności placówek medycznych, ograniczenie dystansu (przestrzennego i biurokratycznego) między pacjentem a lekarzem. Tego rodzaju dążenia wiążą się z odrzuceniem teleporad oraz minimalizowaniem znaczenia formalności w systemie zdrowia. Pacjent jest tu z jednej strony beneficjentem pluralistycznej sieci placówek, z drugiej – współtwórcą systemu, między innymi poprzez medyczne konta oszczędnościowe czy formułę współpłacenia za wizyty lekarskie. Ekonomizacja usług i antymonopolistyczne postulaty – oto dopełnienie suwerenności konsumenta, obdarzonego prawem swobodnego wyboru ubezpieczyciela. Pacjent postępuje tutaj niczym *homo oeconomicus* – analizuje dostępne usługi, negocjuje z ich dostawcami, ma możliwość transferu środków zapisanych na bonie zdrowotnym. Jest samodzielny, ale i odpowiedzialny za własne wybory, mając świadomość, że usługi spoza podstawowego koszyka wymagają odpłatności. Jest to system realistyczny i zdecentralizowany, w którym osoba ludzka to suweren decyzyjny, ale i beneficjent zaangażowany (finansowo i logistycznie) w funkcjonowanie systemu. Jednostka zyskująca na wzroście efektywności wykorzystania środków, a zarazem

akceptująca dualistyczny charakter oferty medycznej: darmowej i odpłatnej (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, 2023, ss. 107-113). Bezpieczeństwo pacjenta przejawia się przede wszystkim w szybkim i prostym mechanizmie kontaktu z lekarzem, klarownej orientacji co do oczekiwanych usług¹⁰, zależności między współpracą z przychodnią a poziomem satysfakcji. Stabilność położenia jednostki staje się funkcją wydajności systemowej (likwidacja monopolu NFZ), redukcji zobowiązań formalnych i dążenia do rynkowej równowagi cen. Usługodawcy i usługobiorcy traktowani są jako ci, którzy winni pozostać w relacjach proporcjonalnych i zbalansowanych. Aby było to możliwe, niezbędne jest także ograniczenie udziału administracji rządowej. Konfederacja prezentuje stanowisko monarchistyczne: rząd jako organizator systemu opieki zdrowotnej, prawodawca i nadzorca, a z kolei podmioty prywatne, liczne i uwzględniające przesłankę rachunku ekonomicznego, jako bezpośredni wykonawcy poszczególnych świadczeń.

Doniosłą sferą obywatelskiej wolności jest dla konfederatów polityka podatkowa. Wyraża ją idea bezpieczeństwa jednostki poprzez zagwarantowanie jej tytułu do wypracowanego kapitału, czego odzwierciedleniem staje się postulat wysokiej (sięgającej dwunastokrotności minimalnego wynagrodzenia) kwoty wolnej od podatku. Podatnik winien, dowiadujemy się z tez programowych stronnictwa, funkcjonować w systemie należności fiskalnych uproszczonych i uwzględniających ulgi podatkowe. To on bowiem generuje efektywność systemu. Bogactwo społeczności jest zdeterminowane zamożnością jednostki, bezpieczeństwo ogółu to odbicie dobrobytu i aktywności osoby ludzkiej. Stąd istotny udział w programie postulatów wolnorynkowych (likwidacja II progu podatkowego, 12% podatek liniowy dla osób powyżej 26. roku życia). Pokłosiem stabilności decyzyjnej (i zdolności generowania zysków) ma być dobrowolność uczestnictwa w systemie ZUS lub wyboru innego podmiotu ubezpieczeń emerytalnych¹¹. Bezpieczeństwo konsumenta oddaje istotę filozofii ugrupowania, proponującego likwidację 15-u podatków, w tym VAT-u na

¹⁰ Ugrupowanie postuluje np. formułę dialogiczną przy kreowaniu koszyka usług – poprzez konsultacje z udziałem pacjentów, świadczeniodawców i ubezpieczycieli.

¹¹ W 2020 roku Konfederacja Wolność i Niepodległość opracowała projekt ustawy o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Stopniowo znosiłaby ona obowiązek uiszczania przez przedsiębiorców składek na ubezpieczenie społeczne, zastępując tę obligatoryjną formułę rozwiązaniem fakultatywnym (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2020, zmiana_ustawy_o_systemie_ubezpieczeń_spoecznych-1.pdf).

energię, oraz zredukowanie wielu kolejnych danin (m. in. akcyzy i opłaty paliwowej) (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2020, s. 23-27).

Politycy Konfederacji skupiają się także na innym doniosłym aspekcie bezpieczeństwa obywatela – energetyce. W odniesieniu do tej kategorii głoszą realizm reformacyjny, dywersyfikację zobowiązań modernizacyjnych państw Unii Europejskiej (w zestawieniu z ich potencjałami ekonomicznymi), autonomię narodowych gospodarek w posługiwaniu się posiadanymi zasobami (np. kopalinami) (Morawska, 2023, Transformacja energetyczna w programach komitetów wyborczych). Jest to wizja suwerenności energetycznej: odrzucenia Zielonego Ładu, samodzielności decyzyjnej Rzeczypospolitej oraz nadrzędności interesu partykularnego nad kolegiałnym (unijnym). (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, Za wysokie ceny kosztów życia odpowiada Zielony Ład - Konfederacja).

Domknięciem wizji bezpiecznej jednostki jest jej tradycyjna, przewidywalna obecność w strukturach Unii Europejskiej i w relacjach ze wspólnotą. Program pozytywny Konfederacji poprzedzony został diagnozą stanu obecnego: deficytem praworządności ze strony Brukseli (łamanie traktatów i zasady subsydiarności), stosowaniem rozszerzającej wykładni prerogatyw instytucji unijnych, dewaluacją celów Unii. Swą krytykę stronnictwo adresuje także do polskich rządów, akcentując mankamenty kolejnych ekip: łamanie ustawy zasadniczej, bezkrytyczne aprobowanie postanowień unijnych przez koalicję PO-PSL, retoryczno-rytualne (lecz nie faktyczno-prawne) poddawanie w wątpliwość polityki europejskiej za czasów Prawa i Sprawiedliwości. Remedium na ekspansywną politykę Brukseli ma być posługiwanie się przez Warszawę przysługującymi jej uprawnieniami – np. prawem weta. Buduje ono poczucie bezpieczeństwa prawnego i politycznego, odsuwając groźbę wdrażania przepisów dalece sprzecznych z narodowym interesem. Skuteczna polityka wobec społeczności unijnej utożsamiana jest z nadrzędnością interesu narodowego nad międzynarodowym, elastycznym postrzeganiem udziału w aliansach i koalicjach, prymatem środków *twardych* (proceduralnych) nad werbalno-deklaratywnymi (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, s. 30-36).

Wnioski

Politycy partii Konfederacja Wolność i Niepodległość na przestrzeni trzech ostatnich lat wielokrotnie podejmowali zagadnienie bezpieczeństwa państwa polskiego i jego obywateli.

Proponowana przez konfederatów wizja bezpiecznego terytorium Rzeczypospolitej charakteryzuje się potraktowaniem tegoż celu jako wizji wspólnej, tak dla organów władzy publicznej, jak i obywatela. Państwo ma za zadanie występować efektywnie i stanowczo na rzecz minimalizowania ryzyka (wplątania państwa w konflikt, napływu niekontrolowanej imigracji), a jednostka dążyć do maksymalizacji własnego obycia ze środkami pogłębiania owego bezpieczeństwa (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, Konfederacja żąda natychmiastowego zwiększenia bezpieczeństwa Polaków! » SuperCenzor.pl). W takim kontekście idea stabilności wewnętrznej nosi znamiona dobra ogólnego, troski jednoczącej potencjał urzędniczy i obywatelski, inkluzywny dla teoretyków współczesnych przemian globalnych i doświadczonych praktyków.

Po 2022 roku Polska stanęła wobec konieczności określenia własnych sił i aspiracji. Nie jest, przekonują konserwatywno-liberalni politycy, podmiotem przejawiającym dążenia i potencjał imperialny. Jej gospodarka znajduje się w trybach pokojowego funkcjonowania, czyniąc niezwykle trudnym zdolność do gwałtownej konwersji ku wysiłkowi wojennemu. Lecz sfera obiektywna (możliwości systemowe) zderza się też z subiektywną (brak woli politycznej ku prowadzeniu wojny). Wykładnią naczelną jest filozofia pokoju, rozsądnego pogłębiania bezpieczeństwa, a to stanowi funkcję samodzielnych dążeń, zwłaszcza inwestycyjno-planistycznych. Perspektywa przyświecająca Konfederacji ma charakter kontekstualny, traktuje polską optykę z uwzględnieniem znikomego zainteresowania problemem wojny ze strony partnerów z NATO i amerykańskiego hegemonu (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, NIE dla wysłania polskich wojsk na Ukrainę! - Konfederacja).

Bezpieczeństwo osoby ludzkiej w ujęciu Konfederacji stanowi pokłosie podmiotowości człowieka, jego indywidualnych starań, ale i wolności od

opresji ze strony aparatu publicznego¹². To wizja aktywności obywatelskiej, agregującej kapitał (ekonomiczny i społeczny) dzięki opłacalnej pracy i przyjaznemu państwu minimum. Jednostka organizuje przestrzeń materialną, jest suwerenna konsumentem, uprawniona do obrony własnej tożsamości i sfery prywatnej. Bezpieczeństwo państwa z kolei znajduje zastosowanie w egzekwowaniu prawa, stosowalności zasady racji stanu i asertywności na forum międzynarodowym. Można rzec, że obywatel oraz władza publiczna są wyspecjalizowane w odmiennych aspektach codzienności, dzieląc suwerenność podzieloną, równoległą i nieprzenikającą się nawzajem. Na forum międzynarodowym podstawę systemu stanowi państwo, na niwie wewnętrznej – wyposażony w rozległe wolności obywatel, wobec którego biurokracja pełni funkcję organizacyjną, legislacyjną i ochronną. Osoba ludzka czuje się bezpieczna, mając narzędzia samoobrony i dywersyfikacji usług (broń, pluralistyczna i konkurencyjna służba zdrowia), państwo zaś realizuje własne interesy wykorzystując dostępne instrumenty ponadnarodowe. Rozróżnia zamiary taktyczne od celów strategicznych. Jest to bezpieczeństwo oparte o ducha wolności indywidualnej oraz koegzystencję niezawisłych państw, które dążą do pogłębiania swych wpływów. Poprzez dobrowolność (na niwie prywatnej) i samostanowienie (w rodzinie narodów) wykuwają się podstawy konserwatywno-liberalnego bezpieczeństwa: tak odległego od współczesnego systemu nakazowo-instytucjonalnego.

Z doktrynalnych przesłanek o charakterze systemowym jesteśmy w stanie wyprowadzić także, przyświecającą Konfederacji, filozofię jednostki.

Odnosnie do bezpieczeństwa terytorialnego Polski, stronnictwo pragnie opierać się na obywatelu aktywnym publicznie, zaangażowanym w procesy społeczno-polityczne współczesności, choć motywowanym ideą dobrowolności. Woluntarystyczna formuła sprzyjać ma profesjonalizacji poczynań proobronnych, poszanowaniu podmiotowości osoby ludzkiej. Formacja propaguje politykę świadomościową, wskazując, że punktem wyjścia dla efektywnego

¹² W tę filozofię wpisuje się zredagowany przez Konfederację projekt ustawy o ukróceniu bezkarności Policji. Jego istotę stanowi dążenie do wzmocnienia transparentności policyjnych interwencji i ewentualnej możliwości pociągnięcia funkcjonariusza do odpowiedzialności. Politycy ugrupowania zaproponowali wyeksponowanie numeru identyfikacyjnego policjanta, pragnąc przeciwdziałać anonimowości przedstawicieli służby mundurowej, np. podczas obywatelskich zgromadzeń. Postulaty wywiedziono z zasady legalizmu oraz służebnej natury pracy w policji (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2024, 19.03.2024-ustawa-o-ukroceniu-bezkarnosci-Policji-1.pdf).

systemu obrony cywilnej jest przeszkolony, zaangażowany obywatel (Konfederacja Wolność i Niepodległość, *Konstytucja wolności*, 2023, ss. 68-70). Ugrupowanie pragnie optymalizować kadry żołnierskie niekoniecznie poprzez mechaniczne poszerzanie szeregów armii, lecz jej profesjonalizację, restrukturyzację, reformę finansową i zadaniową.

W zakresie bezpieczeństwa energetycznego konfederaci pragnęliby widzieć suwerennego konsumenta spalającego naturalne zasoby swego kraju, odbiorcę zaopatrzonego w energię elektryczną wytwarzaną przy wydatnym współudziale źródeł tradycyjnych (Konfederacja Wolność i Niepodległość, 2022, Po-Stronie-Polski-1.pdf), dostawców autonomicznych względem biurokratycznych regulacji i konkurujących między sobą.

Bezpieczeństwo państwa polskiego stanowi w narracji Konfederacji Wolność i Niepodległość jeden z kluczowych punktów odniesienia. Jest obecne pod różnymi postaciami, ale zawsze z uwzględnieniem rodzimej racji stanu i potrzeby definiowania celów strategicznych. Jawi się jako rezultat stanu niepewności – wywołanego wojną na Ukrainie, radykalizmem zmian inicjowanych przez Unię Europejską, kurczeniem się sfery jednostkowej wolności. Można rzec, że bezpieczeństwo staje się synonimem trwałości systemu politycznego, podmiotowości obywatela, jego suwerenności konsumenckiej. Przebija w wypowiedziach polityków Konfederacji nawet wówczas, gdy członkowie partii zabierają głos na temat rynku żywności, ubezpieczeń społecznych czy służby zdrowia. To w zaproponowanym przedziale czasowym dominanta, temat doniosły, angażujący polityczne dysputy elit. Przez liderów formacji przedstawiany jest w kategoriach mierzalnych, skalkulowanych, w myśl transakcji wiązanych.

Reforma polskiej polityki bezpieczeństwa powinna, jak wynika z wypowiedzi i dokumentów konfederatów, przebiegać dwudrogowo. Na poziomie instytucji państwa jej optymalny kształt naznacząby systematyczne poszukiwanie przez Polskę szans na akumulację sił i obronę granic. Ugrupowanie oczekuje od klasy politycznej praktykowania zachowań asertywnych, przyjmowania perspektywy długofalowej, kierowania się rachunkiem zysków i strat. Należy w większym niż dotychczas stopniu pytać o zgodność międzynarodowych zobowiązań z własnymi aspiracjami, możliwościami ekonomicznymi, korzyściami politycznymi. Natomiast w odniesieniu do jednostki Konfederacja stoi na stanowisku antropocentrycznym. Postrzega osobę ludzką jako dobrowolnego adepta szkoleń wojskowych, najskuteczniejszego protektora

domowego miru. To formuła obywatela aktywnego na rzecz bezpieczeństwa także poprzez przedsięwzięcia niebezpośrednie – akumulację i zarządzanie własnymi zasobami, selekcję dóbr przydatnych w środowisku rodzinnym, troskę o podstawową komórkę społeczną. Obie płaszczyzny łączą się i są w stanie koegzystować. Niezbędne jest ku temu obdarzenie obywatela zaufaniem i sferą decyzyjności oraz podjęcie przez jednostkę odpowiedzialności za stan bezpieczeństwa zbiorowego.

Literatura:

1. Beti, E. (2024). National security as a comprehensive notion, state security from the aspect of international law and its political manifesto. *Balkan Journal of Interdisciplinary Research*, 10(1), 105-113. <https://doi.org/10.2478/bjir-2024-0010>
2. Czaputowicz, J. (2014). *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*. W: Tenże, E. Haliżak (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych* (ss. 25-41). Warszawa: Rambler.
3. Hama, H. (2017). State Security, Societal Security, and Human Security. *Jadavpur Journal of International Relations*, 21(1), 1-19. <https://doi.org/10.1177/0973598417706591>
4. Konfederacja Wolność Niepodległość (2020). *Nowy porządek. Tezy konstytucyjne*. Pobrane z: Bosak2020_NowyPorzadek_A6_3,
5. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2020). *Projekt ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych*. Pobrane z: zmiana_ustawy_o_systemie_ubezpieczen_spoecznych-1.pdf,
6. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2021). *Oświadczenie Rady Liderów Konfederacji w sprawie stanu wyjątkowego w pasie przygranicznym*. Pobrane z: Oswiadczenie-Rady-Liderow-Konfederacji-w-sprawie-stanu-wyjatkowego.pdf,
7. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2022). *Konfederacja upomina się o bezpieczeństwo polskich kierowców na wschodzie*. Pobrane z: Konfederacja upomina się o bezpieczeństwo polskich kierowców na wschodzie. - Konfederacja,

8. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2022). *Oświadczenie Rady Liderów Konfederacji Wolność i Niepodległość*. Pobrane z: Facebook.
9. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2022). *Po stronie Polski*. Pobrane z: Po-Stronie-Polski-1.pdf,
10. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2022). *Stanowisko Rady Liderów Konfederacji wobec agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*. Pobrane z: Krzysztof Tuduj w serwisie X: „Oświadczenie Rady Liderów Konfederacji w sprawie agresji rosyjskiej na Ukrainę.#wojna #putin #agresja #Ukraina <https://t.co/UoUoxanSQ1>” / X,
11. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2022). *Projekt ustawy Mój Dom – Moja Twierdza*. Pobrane z: Projekt ustawy MÓJ DOM MOJA TWIERDZA,
12. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2023). *Konstytucja wolności*. Pobrane z: Konfederacja_WiN_Program_2023_Internet,
13. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Konfederacja chce zakazać importu kolejnych 18 grup produktów z Ukrainy*. Pobrane z: Konfederacja chce zakazać importu kolejnych 18 grup produktów z Ukrainy | Polska Agencja Prasowa SA,
14. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Konfederacja żąda natychmiastowego zwiększenia bezpieczeństwa Polaków!* Pobrane z: Konfederacja żąda natychmiastowego zwiększenia bezpieczeństwa Polaków! » SuperCenzor.pl,
15. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *NIE dla wysłania wojsk polskich na Ukrainę*. Pobrane z: NIE dla wysłania polskich wojsk na Ukrainę! - Konfederacja,
16. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *O ile zbiednieją Polacy przez Zielony Ład i co rząd zamierza z tym zrobić?* Pobrane z: O ile zbiednieją Polacy przez Zielony Ład i co rząd zamierza z tym zrobić? - Konfederacja,
17. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Odrzućmy Zielony Ład!* Pobrane z: Odrzućmy Zielony Ład! - Konfederacja,
18. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Projekt ustawy o ukroceniu bezkarności Policji*. Pobrane z: 19.03.2024-ustawa-o-ukroceniu-bezkarnosci-Policji-1.pdf,

19. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Rozbrajamy się na korzyść Ukrainy, a nie dbamy o własne bezpieczeństwo!* Pobrane z: Rozbrajamy się na korzyść Ukrainy, a nie dbamy o własne bezpieczeństwo! - Konfederacja,
20. Konfederacja Wolność i Niepodległość (2024). *Tak wygląda w praktyce wydajność źródeł energii zależnych od pogody.* Pobrane z: Tak wygląda w praktyce wydajność źródeł energii zależnych od pogody - Konfederacja,
21. Konfederacja Wolność i Niepodległość. (2024). *Za wysokie ceny kosztów życia odpowiada Zielony Ład.* Pobrane z: Za wysokie ceny kosztów życia odpowiada Zielony Ład - Konfederacja,
22. Konfederacja Wolność i Niepodległość. (2024). *Złożyliśmy poprawki w sprawie obrony granic. Większość je odrzuciła!* Pobrane z: Złożyliśmy poprawki w sprawie obrony granic. Większość je odrzuciła! - Konfederacja,
23. Krzykowska, K., Chomiuk, M. (2023). *Korwin-Mikke zawieszony w prawach członka Konfederacji i wyrzucony z Rady Liderów. Jest odpowiedź polityka.* Pobrane z: Korwin-Mikke zawieszony w prawach członka Konfederacji i wyrzucony z Rady Liderów. Jest odpowiedź polityka | Polska Agencja Prasowa SA,
24. Milk, C. (2018). *Realizm w polityce międzynarodowej w świetle nauki stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego w dobie globalizacji.* W: E. Cała-Wacinkiewicz (red.), *Prawo międzynarodowe – idee a rzeczywistość* (ss. 41-119). Warszawa: CH Beck.
25. Morawska, E. (2023). *Transformacja energetyczna w programach komitetów wyborczych.* Pobrane z: <https://mamprawowiedziec.pl/czytelnia/artukul/transformacja-energetyczna-w-programach-komitetow-wyborczych>
26. Musiałkiewicz, R., Tomaszewski, P. (2020). Dostęp do broni palnej w koncepcjach współczesnej polskiej myśli politycznej. *Historia i Polityka*, 31(38), 135-157. <https://doi.org/10.12775/HiP.2020.009>
27. Otukoya, T. A. (2024). The securitization theory. *International Journal of Science and Research Archive*, 11(01), 1747-1755. <https://doi.org/10.30574/ijrsra.2024.11.1.02251>
28. Potulski, J. (2010). *Wprowadzenie do geopolityki.* Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

29. Sedliar, Y., Sapsai, A., Tsyrf, I., Serbina, N., Moroz, A. (2023). Political and legal assessment of the Budapest Memorandum: From Ukraine's renunciation of nuclear weapons to the annexation of the Crimean Peninsula. *Social & Legal Studies*, 6(3), 153-160. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.153>
30. Sikorska-Michalak, A. (red.). (1998). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Przegląd Reader's Digest.
31. Szczepaniak, K. (2012). Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, 42, 83-112.
32. Szwed-Walczak, A. (2023). Komunikacja medialna Konfederacji Wolność i Niepodległość w czasie kryzysu wewnątrzpartyjnego. *Zeszyty Prasoznawcze*, 66(3), 127-143. <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.23.031.18137>
33. Szwed-Walczak, A. (2023). Konserwatywny dyskurs Konfederacji Wolność i Niepodległość. *Dyskurs&Dialog*, 12(2), 59-80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10427838>
34. Tomaszewicz, J. (2020). Konfederacja – polska nowa prawica między tradycją a nowoczesnością. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 30, 7-32. <https://doi.org/http://doi.org/10.31261/SPUS.11379>
35. Tutak, G. (2024). *Państwo wobec wyzwań XXI wieku*. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
36. Urbanek, A. (2017), Realistyczna wizja bezpieczeństwa – próba systematyzacji koncepcji. *Security, Economy & Law*, 4(17), 240-264. <https://doi.org/10.24356/SEL/17/12>
37. wPolityce.pl (2019). *Konfederacja ramie w ramie z AGROUnią. Protest przed KPRM przeciwko ustawie 447*. Pobrane z: Marsz przeciwko ustawie 447. Konfederację wspiera AGROUnia,
38. Zdrodowski, B. (2019). Istota bezpieczeństwa państwa. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate*, 9(3), 47-71. <https://doi.org/10.24917/26578549.9.3.4>

Izabela Jaroszevska, Wiesław Romanowicz¹

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

https://doi.org/10.29316/9788368103144_4

PRZEMIANY RELIGIJNOŚCI W POLSCE W PERSPEKTYWIE BADAŃ SPOŁECZNYCH

TRANSFORMATIONS OF RELIGIOSITY IN POLAND IN THE PERSPECTIVE OF SOCIAL RESEARCH

Streszczenie

Artykuł prezentuje wybrane dane socjologiczne ukazujące przemiany religijności polskiego społeczeństwa. Analiza danych jednoznacznie wskazuje na dokonujące się przeobrażenia życia religijnego w Polsce. Szczególny zwrot jest zauważalny wśród młodzieży, która zasadniczo dystansuje się wobec form religijności kościelnej i na swój sposób pragnie realizować doświadczenia duchowe. Spadek poziomu religijności, a zwłaszcza praktykowania, przebiega niejednolicie. Najszybciej dokonuje się wśród osób najmłodszych (w wieku 18-24 lata), stosunkowo szybko – w wielkich miastach i wśród osób wykształconych.

Summary

The article presents selected sociological data showing the transformation of religiosity in Polish society. The analysis of the data unequivocally indicates the ongoing transformation of religious life in Poland. A particular turn is noticeable among young people, who generally distance themselves from forms of church religiosity and wish to pursue spiritual experiences in their own way. The decline in the level of religiosity, and especially in practising it, is taking place unevenly. It is occurring most rapidly among the youngest people (aged 18-24), relatively more rapidly in large cities and among educated people.

Słowa kluczowe: religia, religijność, społeczeństwo

Keywords: religion, religiosity, society

¹ magister, 0009-0009-8768-0945, i.jaroszevska@dyd.akademiabialska.pl, doktor, 0000-0003-3712-4560, w.romanowicz@dyd.akademiabialska.pl

Wstęp

Początek XXI wieku charakteryzuje się postrzeganiem przez członków wielu zbiorowości głębokimi zmianami w funkcjonowaniu religii. Religia zinstytucjonalizowana przechodzi kryzys, który zaznacza się nieprzestrzeganiem przez wiernych wzorów zachowań kreowanych przez historyczne Kościoły. Można odnieść wrażenie, że religijność współczesnego człowieka opiera się na indywidualnym wyborze jednostkowo sformatowanej przestrzeni religijnej poprzez poszukiwanie adekwatnego sacrum. Daje się zauważyć zanik uniwersalistycznych funkcji, jakie przez wieki pełniła religia kościelna na rzecz formułowania subiektywnych pól religijnych. Dlatego w rzeczywistości społecznej pojawiają się nowe formy religijności w postaci kultów czy różnego rodzaju ruchów religijnych, które w znacznym stopniu modyfikują dotychczasowe kultury religijne.

Dla współczesności, charakterystyczne jest to że „społeczeństwa niszczą pewne formy życia religijnego (na przykład regularne uczestniczenie we mszy bądź bezwarunkową akceptację nauk chrześcijańskich), lecz równie oczywiste jest, że stwarzają one swoje własne zapotrzebowanie na religię. Żyjące w XX wieku jednostki są zachęcane do poszukiwania odpowiedzi, znajdowania rozwiązań, czynienia postępów i rozwoju, a w miarę, jak nowoczesne społeczeństwa ewaluują, takie aspiracje stają się coraz bardziej normalną częścią ludzkiego doświadczenia. Jednak ich realizacja jest i musi pozostać problematyczna, gdyż cel, do którego się dąży, zawsze będzie znajdował się dalej. Istnieje odwieczna przepaść między doświadczeniami codziennego życia a oczekiwaniami, które znajdują się na horyzoncie lub za nim” (Davie 2010: s. 97-98). Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie kierunku zmian postaw członków współczesnego społeczeństwa polskiego wobec religii w zakresie następujących kwestii: Jakie miejsce w tym społeczeństwie wciąż zajmuje Kościół jako ten, który jest głosicielem Ewangelii? Jak zmieniały się postawy Polaków w czasie od 1989 r do chwili obecnej? Jakie są przyczyny przemian religijności wśród młodzieży?

W poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytania odwołamy się zarówno do dostępnej literatury specjalistycznej z zakresu socjologii religii oraz do badań empirycznych prowadzonych w Polsce.

Religijność – koncepcje operacjonalizacji terminu

Zjawisko religijności jest ściśle związane ze sposobem definiowania religii. Przyjęcie określonego stanowiska definiującego religię w sposób bezpośredni rzutuje na rozumienie terminu religijność i sposobu jej operacjonalizacji. W socjologii przez religijność rozumie się najogólniej funkcjonowanie religii w postępowaniu jednostki lub życiu społecznym. Innymi słowy, religijność ujmowana jest jako zjawisko społeczno-kulturowe, fakt społeczny, przejawiający się w świadomości oraz życiu jednostek i zbiorowości ludzkich i najczęściej jest powiązana z instytucjami religijnymi.

Jako zjawisko społeczno-kulturowe występuje zmiennie i podlega procesom rozwoju społeczeństw, zmianom cywilizacyjnym czy kulturowym. Uwarunkowana również jest wieloma zmiennymi np. wiekiem, wykształceniem, zawodem, płcią, miejscem zamieszkania. Faktycznie funkcjonująca religijność – według J. Mariańskiego – jest wewnętrznie zróżnicowana i spluralizowana, aż po formy niejasnej, niezobowiązującej, luźnej, chaotycznej, niezadomowionej, ruchomej, nieokreślonej, „mozaikowej”, niezinstytucjonalizowanej religijności (np. ezoteryzm, New Age). To, co chrześcijańskie, nie utożsamia się z religijnością zinstytucjonalizowaną, czy religijnością ukształtowaną przez Kościoły. Nośne społecznie stają się pozakościelne normy życia religijnego. W warunkach wzrastającego pluralizmu społeczno-kulturowego mówi się nie tylko o sekularyzacji, ale i o zróżnicowaniu religijności oraz o jej zindywidualizowanych formach, zarówno w Kościołach, jak i poza nimi. Rzeczywistość zróżnicowania religijnego nie jest czarno-biała, lecz składa się z rozległego spektrum zlewających się kolorów i kształtów (Mariański, 2022). „Mówienie o religijności ma sens tylko wówczas, gdy możemy wskazać jakąś osobę lub grupę osób, do której możemy odnieść religijność. Religijność jest zawsze czyjąś religijnością, jest subiektywnym wymiarem funkcjonowania religii w jednostce lub zbiorowości” (Borowik, Doktor, 2001, s. 50).

Pierwsze empiryczne ujęcia religijności wiązały się z przypisywaniem pierwszoplanowej roli praktykom religijnym i związkom z religijnymi instytucjami oraz również polegały – jak w przypadku G. Le Brasa – na obserwacji samych praktyk religijnych. Stąd słusznym wydaje się nazywać G. Le. Brasa ojcem badań nad religijnością, który w sposób znaczący zainspirował późniejszych badaczy do systematycznych badań o charakterze socjoreligijnym. Bezpośrednim motywem jego badań, był zaobserwowany na przełomie lat 40. i 50.

XX w. fakt coraz rzadszego uczestnictwa wiernych w nabożeństwach, korzystania z sakramentów i rozluźnienie więzi z instytucją Kościoła. Podstawowym zabiegiem metodologicznym jakim się wówczas posłużył było przenoszenie swoich ustaleń na poziom parafii i analiza żywotności wiary w kontekście płci, wieku i powołań kapłańskich. Na początku lat sześćdziesiątych „powstały pierwsze operacjonalizacje religijności, które uwzględniały więcej parametrów np. wiedzy religijnej, przynależności religijnej, aktywności pozakościelnej” (Borowik, Doktor, 2001, s. 50-52).

Interesującą koncepcję badania religijności przedstawili R. Stark i Ch. Glock, którzy z uwagi na wielość religii wyszczególnili pięć wymiarów religijności. W socjologii religii ujęcie tych autorów funkcjonuje pod nazwą wielowymiarowej koncepcji religijności. Ideą było stworzenie na tyle pojemnego terminu (koncepcji), który mógłby objąć zwolenników wszystkich religii jak również osoby traktujące religię w sposób pozakościelny. Stąd religia według nich obejmowała zinstytucjonalizowany system symboli, wierzeń, wartości i praktyk ogniskujących się na problemach ostatecznego znaczenia. Takie ujęcie okazało się słuszne z uwagi na kontekst wielokulturowy i wieloreligijny społeczeństwa amerykańskiego oraz mogło stać się inspiracją do doprecyzowania koncepcji w innych środowiskach. Autorzy włączyli pięć obszarów (wymiarów) w których najpełniej może manifestować się religijność.

Wymiar ideologiczny zakłada występowanie u osoby religijnej światopoglądu religijnego, czyli uznawania zasad dogmatycznych swojej religii. „Zawartość i zakres wierzeń - według I. Borowik - różni się nie tylko w poszczególnych religiach, ale często również w ramach tej samej tradycji religijnej. Mimo to, każda religia uwydatnia jakiś kształt wierzeń podzielanych przez jej wyznawców” (Borowik, Doktor, 2001, s. 54).

Wymiar rytualny zawiera akty kultu i pobożności, które czynią wyznawcy w ramach swojego doświadczenia religijnego. Są to m. in. posty, modlitwy, udział w sakramentach itp.

Wymiar doświadczeniowy obejmuje uczucia, przeżycia i emocje, które doświadcza jednostka lub jakaś zbiorowość w kontakcie z Bogiem, rzeczywistością ostateczną czy transcendencją.

Wymiar intelektualny dotyczy znajomości przynajmniej minimum wiedzy o tradycji, dogmatach czy obrzędach własnej religii. Wiedza i wierzenia jako wymiary religijności są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ wiedza o wierzeniach jest koniecznym warunkiem wstępnym ich zaakceptowania.

Wymiar konsekwencyjny zawiera skutki przekonań, praktyk, doświadczeń i wiedzy w życiu codziennym. Ten wymiar znacznie różni się od pozostałych, ponieważ dotyczy powinności osób wierzących, a nie samych składników wiary i stąd ogromne trudności w badaniach nad konsekwencją wiary w życiu codziennym.

W Polsce najbardziej znane koncepcje religijności są autorstwa trzech badaczy tj. E. Ciupaka, H. Kubiaka i W. Piwowarskiego. Pierwszy z nich religijność utożsamia z poglądami i przekonaniami odnoszącymi się do religii w szerokim słowa tego znaczeniu oraz związanymi z tym postawami jednostek w rzeczywistości społecznej.

Takie ujęcie w warstwie problematycznej jest interesujące i logiczne, jednak autor z uwagi na swoją koncepcję religijności jasno nie sprecyzował konkretnych wskaźników umożliwiających prowadzenie badań socjoreligijnych. Natomiast wyszczególnione dwa wymiary religijności dotyczą raczej zjawisk religijnych ujmowanych w kontekście psychiki ludzkiej i nie uwzględniają aspektów transcendentálnych.

Najpopularniejszą definicję religijności skonstruował W. Piwowarski. Doskonale znając specyfikę religijną społeczeństwa polskiego, jego uwarunkowania społeczno-kulturowe przez religijność uznał „podzielany i spełniany przez grupę ludzi zbiór zinstytucjonalizowanych wierzeń, wartości i symboli oraz związanych z nimi zachowań, które wynikają z rozróżnienia rzeczywistości empirycznej i pozaempirycznej oraz z przyporządkowania znaczenia spraw rzeczywistości empirycznej sprawom rzeczywistości pozaempirycznej” (Piwowarski, 1996, s. 49). Ważnym aspektem tej definicji jest to, że rzeczywistość empiryczna jest sprawdzalna, a rzeczywistość pozaempiryczna również realnie istnieje, lecz tylko w świadomości wierzących poprzez symbole, wartości, wierzenia i wynikających z nich zachowań. Trzeba zaznaczyć, że autor ujmował religijność w formie instytucjonalnej tj. formułowanej wyłącznie pod wpływem instytucji kościoła.

Istotą operacjonalizacji religijności wg. Piwowarskiego było wyznaczenie parametrów, które określały znaczące aspekty religijności, a w obszarze parametrów przyjęcie wskaźników, które określałyby szczegółowe przejawy religijności. Podobnie jak w przypadku wielowymiarowej koncepcji religijności Piwowarski wstępnie wyszczególnił następujące parametry (dymensje): doświadczeniowy, wspólnotowy, ideologiczny, intelektualny, rytualistyczny oraz dodał jeszcze jeden – globalny stosunek do wiary. Sugerował, że powyższe

parametry należy analizować stosując poszczególne wskaźniki w formie pytań (itemów). Na tej bazie skonstruował kwestionariusz badań, który skutecznie był i nadal jest stosowany przy badaniu religijności w Polsce. W ostatecznej wersji kwestionariusza wyodrębnił siedem parametrów, które można zoperacjonalizować za pomocą 73 wskaźników. Jak dalej sam autor podaje, że wskaźniki wykorzystane w kwestionariuszu pozwalają na uchwycenie zarówno religijności oficjalnej, jak i religijności nieformalnej, kształtującej się pod wpływem Kościoła (Piwowarski, 1996, s. 66-67).

Właśnie ten aspekt instytucjonalnego ujęcia religijności w kontekście postmodernistycznej zmiany w funkcjonowaniu religii jest uznawany za pewną ograniczoność. W przedstawionej powyżej operacjonalizacji religijności nie mieszczą się jej nowe formy, które znacznie odbiegają od modeli kościelnych. Cechą współczesności jest zmienność i twórcze formowanie własnej, zindywidualizowanej religijności, co w wielu wypadkach znacznie się różni od tradycyjnych koncepcji. Stąd słusznie twierdzi R. Boguszewski, że „kwestia wiary i religijności nie stanowią łatwego pola do badań empirycznych, zwłaszcza o charakterze ilościowym. Wiary religijnej nie można sprowadzić do wiedzy, światopoglądu czy też pozostających w zgodzie z własnymi przekonaniem zachowań w określonych sytuacjach życiowych. Wiara i związana z nią religijność zakładają pewien specyficzny rodzaj doświadczenia transcendencji, które to doświadczenie nierzadko wymyka się spod kontroli stosownych narzędzi badawczych. Nie znaczy to jednak, że ze względu na pewne ograniczenia w tym względzie kwestią religii nie należy się zajmować. Pomimo pewnej niedoskonałości wskaźników wiary i religijności stosowanych w badaniach empirycznych stanowią one niekwestionowane źródło wiedzy o społeczeństwie oraz zachodzących w nim przemianach” (Boguszewski, 2007, s. 240).

Według I. Borowik badacze często używając pojęcia religijność nie zadają sobie trudu, by odpowiedzieć na pytanie, czym jest sama religijność i od razu mówią o poszczególnych jej parametrach, niejako milcząc zakładają, że pojęcie religijności jest powszechne i uzgodnione. Dotyczy to nie tylko artykułów w periodykach, ale także opracowań książkowych. Pojęcie to jest zatem używane dość dowolnie, w zależności od celu jaki przyświeca używającemu. Może być więc mowa o religijności w średniowieczu, o religijności grup, używa się tego pojęcia również w takich kontekstach jak: religijność codzienna i świąteczna, selektywna, dojrzała i niedojrzała, zewnętrzna i wewnętrzna, kobiet i mężczyzn, religijność chorych, religijność ludzi starych, itp.

W związku z tym wspomniana autorka proponuje, aby „religijność rozumieć jako różnorodne treści i formy manifestowania się podstawowego, subiektywnego przekonania, że sens ludzkiego życia nie wyczerpuje się w jego biologicznym istnieniu. Przez treść rozumie się zarówno kulturowo dziedziczone, jak i nabyte na drodze indywidualnych poszukiwań, dające się zwerbalizować przekonania na temat natury człowieka i świata, celu i przeznaczenia, zasad moralnych, zwykle określane mianem doktryny, światopoglądu lub ideologii. Przez formy rozumie się praktyczne działania wynikające z przyjętych przekonań, wyrażające się w posiadaniu i manifestowaniu przywiązania do symboli, w sprawowaniu kultu i przynależeniu do wspólnoty” (Borowik, Doktor, 2000, s. 57-61). W tradycji badań empirycznych religijność rozumie się jako postawę, ale może być ona definiowana wężiej lub szerzej, jako postawa wielopoziomowa i wieloaspektowa². W praktyce badań sondażowych zadaje się respondentom parę lub nawet kilkadziesiąt pytań. Religijność społeczeństwa polskiego opisywana jest i analizowana przede wszystkim – choć nie wyłącznie – w oparciu o deklaracje wiary i praktyk religijnych, traktowane jako swoisty „kościół” religijności. Warto jednak pamiętać, że jest to tylko część większej całości o przebogatym i zróżnicowanym zapleczu teoretycznym i empirycznym.

Szczegółowe zestawienia wskaźników deklaracji wiary i przynależności do Kościoła, regularne uczestnictwo w praktykach religijnych oraz silny związek religii z rytuałami przejścia powoduje, że w Polsce religia nie znika z przestrzeni publicznej, a dla wielu obywateli jest stałym elementem samoidentyfikacji narodowej. Nie znaczy to jednak, że religijność społeczeństwa polskiego nie ulega zmianom czy modyfikacjom. Zauważalne są procesy rozluźnienia związków z Kościołem instytucjonalnym oraz procesy indywidualizacji

² Koncepcję religijności jako wielowymiarowej postawy pierwszy formułował Charles Y. Glock, wyróżniając pięć jej wymiarów: wiarę religijną, wiedzę, doświadczenie religijne, praktyki (prywatne i publiczne) oraz wymiar konsekwencyjny, czyli „skutki”, jakie dla danej osoby ma jej wiara. Zob.: *On the Study of Religious Commitment*, „Religious Education”, Vol. 57, 1962, Supplement 4, s. 98–110. Wielokrotnie ją potem powtarzał (w różnych wersjach). Z kolei Mervin F. Verbit zaproponował 24-elementowy model religijności, jej sześciu składowych (rytuał – doktryna – emocje – wiedza – etyka – wspólnota), mierzonych pod czterema względami (treści – częstości – intensywności – centralności). Zob.: *The components and dimensions of religious behavior: Toward a reconceptualization of religiosity*, w: P. E. Hammond, B. Johnson (red.), *American Mosaic. Social patterns of religion in the United States*, NY, Random House 1970, s. 24–39.

i subiektywizacji, które doprowadzają do postaw cechujących się selektywnością. W praktyce jest to szczególnie widoczne w dystansowaniu się młodzieży wobec niektórych norm moralnych – szczególnie w przestrzeni seksualności i życia rodzinnego - czy omijania pewnych dogmatów.

Status społeczny Kościoła rzymskokatolickiego jako tego, który dominiuje w pejzażu religijnym Polski ukształtował się na przestrzeni wielu dziesiętków lat i jest przez część społeczeństwa oraz duchowieństwa ciągle legitymizowany jako związek z narodem. Takie ujęcie ukształtowało się wyniku rozbiorów jako bezrefleksyjny splot poczucia przynależności do narodu i katolicyzmu. W tym kontekście wrogość narodowa do zaborców przekłada się do wrogości religijnej np. Niemcy to protestanci, a Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini (Ruscy) jako prawosławni.

Takie uwarunkowania spowodowały umacnianie się roli obrońcy polskości i orędownika narodu przez Kościół katolicki w okresie międzywojennym, a także w okresie komunizmu. Splot katolicyzmu, patriotyzmu, Kościoła, nakładanie się świąt religijnych i narodowych, symboliczne porównania Polski do Chrystusa cierpiącego na krzyżu, mesjanizmie, szczególnej roli do spełnienia w historii Europy spowodował, że efektem tych okoliczności była sakralizacja pojęcia narodu i związanych z tym wartości.

Z kolei włączanie religii w obszar politycznych działań w okresie Solidarności i przyłączanie do Kościoła nawet ludzi niewierzących, gdzie udział we mszy traktowano jako formę protestu przeciwko władzom tylko wzmacniał ten związek. Należy dodać również rolę Kościoła w stanie wojennym, gdzie wspierał opozycję i był symbolem wolności i niezależności politycznej.

Obecnie sytuacja Kościoła uległa znacznej polaryzacji związanej m.in. z włączeniem się Kościoła w bieżącą działalność polityczną. Opowiedzenie się za konkretną partią z założenia w sposób symboliczny eliminuje konkretnych wiernych, przez co Kościół nie ukazuje się jak instytucja scalająca społeczeństwo, a wręcz odwrotnie staje się osią społecznej niezgody i zakładnikiem swoich upodobań, w kontekście uzyskania większych wpływów i korzyści materialnych.

Powyższą uwagę doskonale ilustruje zamieszczone poniżej zestawienie, które ukazuje tendencję zmian ocen Kościoła rzymskokatolickiego jako instytucji społecznej. Respondentom na przestrzeni wielu lat zadawano następujące pytanie: *Czy Pana/i zdaniem działalność Kościoła dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami?*

Tabela 1. Społeczna ocena Kościoła rzymskokatolickiego (w %)

Rok	1989	2000	2010	2020	X 2024
Aprobata (dobra ocena)	87,8	62	54	41	48
Dezaprobata (zła ocena)	5,7	28	35	47	41
Trudno powiedzieć	6,5	10	11	12	11

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań CBOS z lat 1989-2024. Wybrano w poszczególnych latach (o ile były dostępne) wartość najniższą i najwyższą. Do 1998 r. w badaniach używano kategorii „aprobata/dezaprobata” dla działalności Kościoła, następnie zastąpiono ją oceną „dobrą/złą”.

Powyższe zestawienie dobitnie prezentuje zmianę stosunku społeczeństwa polskiego wobec działalności Kościoła traktowanego jako instytucja społeczna. Na przestrzeni trzech ostatnich dekad poziom aprobaty dla działalności Kościoła spadł z prawie 90% na nieco powyżej 40%, a w analogicznym okresie prawie 8-krotnie wzrósł poziom dezaprobaty. Jednocześnie trzeba dodać, że w badaniu z października 2024 r. wskaźnik aprobaty nieznacznie wzrósł 7% i zmniejszył się negatywny odbiór instytucji Kościoła 6%, przy zachowaniu praktycznie jednolitego odsetka osób niezdecydowanych. Tendencje zmian postaw polskiego społeczeństwa jednoznacznie negatywnie oceniają społeczną działalność Kościoła rzymskokatolickiego, należy odnotować gwałtowne zmiany ilościowe, które sugerują diametralną zmianę postaw badanych. Na podstawie powyższego zestawienia jeszcze trudno stwierdzić jak głęboko one sięgają i jak trwale są osadzone w świadomości społecznej, jednak zakres zmian sugeruje znaczące przemiany w ocenie aktywności Kościoła w przestrzeni społecznej. Należy w tym miejscu jednoznacznie podkreślić, iż wzrost tak negatywnej oceny dotyczy przede wszystkim działalności wspomnianej instytucji religijnej w wymiarze społecznym, ponieważ działalność w wymiarze czysto religijnym jest lepiej oceniana. W tym wymiarze poziom zaufania do Kościoła na przestrzeni trzech dekad spadł o ok 12% i w podobnym zakresie wzrósł poziom nieufności.

Znacznemu osłabieniu ulega tzw. katolicyzm kulturowy, na rzecz wiary z osobistego wyboru, której warunkiem są własne, głębsze doświadczenia religijne. Spadają praktyki religijne – w ostatnim dwudziestoleciu liczba osób deklarujących się jako regularnie praktykujące zmniejszyła się o ponad jedną

trzecią. Z opracowania Anety Wasilewskiej na podstawie oficjalnych wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 r. wynika, że coraz mniej katolików w Polsce jest wierzących, a więcej niewierzących, natomiast 71,3 % Polaków zadeklarowało przynależność do Kościoła katolickiego. Najnowsze dane pokazują, że liczby wyznawców na przestrzeni lat spadają – w 2011 r. było to 87,6 %. Blisko trzykrotnie więcej osób niż przed dekadą odmówiło odpowiedzi na pytanie o przynależność wyznaniową. (Wasilewska, 2023). Odmówienie odpowiedzi przez respondentów może częściowo wynikać ze sposobu zbierania informacji i tzw. „efektu ankietera” ponieważ ostatni spis powszechny przeprowadzono drogą elektroniczną co zwiększyło anonimowość badanych. To sytuacja, w której najłatwiej jest odmówić odpowiedzi na pytanie. Nie bez znaczenia jest zapewne fakt, że to jedna osoba w ramach gospodarstwa domowego wskazywała na przynależność wyznaniową niepełnoletnich osób zamieszkujących to gospodarstwo.

Badacze podkreślili, że niemal 8 mln osób, które odmówiło odpowiedzi na pytanie o wyznanie (ok. 20 % ogółu ludności) – to wiele. Z jakiej przyczyny ci badani odmówili odpowiedzi i co to oznacza? Prof. K. Kosela przedstawił trzy hipotezy, które mogą to wyjaśniać. Pierwsza zakłada, że osoby odmawiające odpowiedzi po prostu nie znały tej odpowiedzi, czyli nie wiedziały, jakiego są wyznania – nie należy jej zdaniem traktować zbyt poważnie. Być może jest ona prawdziwa w przypadku bardzo niewielkiej grupy respondentów.

Druga hipoteza mówi, że osoby te skorzystały z możliwości ukrycia pewnej cechy osobistej, wrażliwej. Odmowa odpowiedzi mogła być formą ochrony prywatności. Jak jednak w tym kontekście wytłumaczyć, że znacznie mniej osób odmawiało odpowiedzi na pytania zdawałoby się równie a może nawet bardziej osobiste, jak stan cywilny (ok. 0,5 % odmów) czy też stan zdrowia (ok. 5 % odmów)?

Socjologowie najbardziej skłaniali się do hipotezy trzeciej, mówiącej o tym, że odmowa była wyrazem dystansowania się do kwestii wyznaniowych, oznaką poirytowania lub wręcz zamaskowanej wrogości. Zwracali uwagę, że odmowy zdarzały się najczęściej w grupach osób młodszych, lepiej wykształconych i mieszkańców dużych miast, czyli grupach w których większy jest też procent osób deklarujących dystans do religii.

Mówili również o tym, że przed spisem miały miejsce wydarzenia mogące mieć wpływ na zjawisko odmów odpowiedzi – to publikacja filmu „Tylko nie mów nikomu” na temat pedofilii w Kościele, a także wyrok TK

w sprawie aborcji oraz związane z nim masowe uliczne protesty. Jak podkreśliła prof. Grabowska, konieczne musiałyby być tu głębsze badania, niewykluczone jednak, że na te fakty mogła mieć wpływ chęć ukrycia tożsamości katolickiej. Dr hab. Marcin Jewdokimow, dyrektor Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (ISKK), zwrócił uwagę, że odmowa odpowiedzi to jednak nie deklaracja bezwyznaniowości. Może być ona wyrazem pewnego wahania, niepewności i dystansu, który może się odwrócić. W toku dyskusji pojawiła się jeszcze propozycja czwartej hipotezy wyjaśniającej istnienie tak licznej grupy osób odmawiających odpowiedzi o wyznanie – to rosnąca grupa „antysystemowców”, osób, które nie chcą by informacje na temat wyznania były czymś co jest sprawozdawane państwu (Cygan, 2024).

Powołując się na raport KAI *Kościół w Polsce 2023* można stwierdzić, że na początku wieku w niedzielnych mszach uczestniczyło 47 % Polaków, to w 2021 r. – 28 %. Do komunii św. w niedzielę przystępowało 19 %, a obecnie 13 %. W świetle badań CBOS z 2022 r. 69 % młodych uważa się za wierzących, z czego 4 % za głęboko wierzących, natomiast 14,7 % za raczej niewierzących a 12,3 % za całkowicie niewierzących. Można mówić wręcz o zaburzeniu międzypokoleniowego przekazu wiary, który dotąd był jedną z charakterystycznych cech polskiej tożsamości. Jednym ze skutków osłabienia religijności młodych, jak i nacisku nurtów nieprzychylnych Kościołowi, jest spadek powołań kapłańskich i zakonnych – w ostatnim dwudziestoleciu liczba alumnów w seminariach duchownych zmalała aż trzykrotnie. W 2000 r. w seminariach duchownych (diecezjalnych i zakonnych) formowało się 6,8 tys. alumnów, a na początku 2023 r. – 1,9 tys. (Operacz, Preciszewski, 2023).

Zmiany w postawach religijnych młodzieży analizuje Tadeusz Szawiel, który przedstawia następujące strategie wyjaśniania odchodzenia od Kościoła młodych ludzi w Polsce:

1. Wyjaśnienia w kategoriach teorii funkcjonalnego różnicowania: do 1989 – z różnych względów (specyficzny polski komunizm) okres nieczynnej funkcjonalnej dyferencjacji (związek religii z tożsamością narodową, kulturą, obyczajem i artikulacją aspiracji godnościowych, odnoszących się do prawdy i wolności). Po 1989 – stopniowe uczynnianie się funkcjonalnego różnicowania wraz z procesami ekonomicznymi (wzrost gospodarczy), społecznymi i kulturowymi.

2. Wykształcenie jako czynnik osłabiający religijność: obecnie (2015=2022) ok. połowa każdej kohorty wiekowej (18/19 lat) uczestniczy w procesach kształcenia w instytucjach szkolnictwa wyższego.

3. Kalkulacja życiowych wyborów: planowanie kariery, racjonalne poszukiwanie zadowalającej pracy, intensywność pracy, myślenie o sobie w kategoriach jednostkowych zasobów i szans, które podlegają racjonalnej kontroli i realizacji. To zawęża pole oddziaływania motywacji religijnych jako irracjonalnych i niepolegających racjonalnej kalkulacji.

4. Kultura, media społecznościowe, blokady psychologiczne: szeroka oferta sposobów spędzania czasu wolnego, większe możliwości uczestnictwa w kulturze; nastawienie konsumenta – na jakość dóbr i profesjonalizm. Wirtualna rzeczywistość: nowe sposoby komunikowania się, media społecznościowe, zindywidualizowany bezosobowy kontakt. Blokady psychologiczne: ok. 30% młodych ludzi w Polsce ma problemy psychologiczne (uzależnienia, depresje, blokady emocjonalne i poznawcze w kontaktach z innymi, itp.). Religijne instytucje nie chronią i nie oferują remedium, ponieważ są wypierane przez systemy usług psychoterapeutycznych i farmakologię.

5. Czynniki wpływające na dystansowanie się wobec Kościoła jako instytucji: sztywna, hierarchiczna instytucja władzy, kontrola ze strony społeczności religijnej, polityczne związki Kościoła z władzą, problemy Kościoła z radzeniem sobie z wewnętrznymi problemami (Szawiel, 2022).

W kontekście przedstawionych powyżej wybranych zestawień warto zaprezentować wynik badań religijności IPSOS przeprowadzony w 26 krajach w 2023 r. *A w co wierzysz?*

Z badań wynika, że 40% wszystkich respondentów deklaruje wiarę w Boga opisanego w świętych tekstach. W Polsce odsetek ten przekracza połowę respondentów (52%). Średnia wierzących w inną formę siły wyższej wynosi 20%, równocześnie w Polsce jedynie 12% badanych podziela tę wiarę. Trzech na czterech Polaków (76%) uważa, że wiara w Boga lub siłę wyższą pomaga im przezwyciężać życiowe kryzysy. 72% deklaruje, że wiara nadaje ich życiu sens, a zdaniem 63% czyni ich życie szczęśliwszym. 21% badanych na świecie i 14% w Polsce w ogóle nie wierzy w Boga ani świętą moc innego rodzaju.

Ciekawie prezentują się wyniki wiary w szczegółowych twierdzeniach związanych z religijnością. Podczas gdy wiarę w istnienie nieba deklaruje nieco ponad połowa wszystkich badanych (52%), to w piekło wierzy już tylko

41% respondentów. Podobną zależność można obserwować w Polsce: 54% wierzących w niebo i 44% wierzących w piekło. W istnienie ponadnaturalnych istot (np. aniołów, demonów) wierzy 47% Polaków, a o istnieniu samego diabła jest przekonanych 43% z nas. Według J. Skarzyńskiej badanie IPSOS wskazuje, że religia odgrywa pozytywną rolę w życiu większości Polaków. Nadaje sens i pomaga przezwyciężać problemy, takie jak choroby czy nieprzewidziane wypadki. Pozytywna strona religii objawia się również w fakcie, że Polacy chętniej wierzą w niebo niż w piekło. Jednocześnie maleje społeczna waga religii, o czym świadczy m.in. spadek liczby respondentów uważających ludzi wierzących za lepszych obywateli. Dla 45% Polaków religia jest czynnikiem definiującym osobowość. Wynik ten jest jednak o 9 punktów procentowych mniejszy niż w badaniu z 2017 r.

Podobnie znaczący spadek można obserwować przy twierdzeniu, że ludzie wierzący są lepszymi obywatelami (36% zgadzających się w 2017 roku i 26% obecnie), a aż o 15 punktów procentowych (do 48%) zmalało przeświadczenie, że praktyki religijne są ważnym czynnikiem moralnego życia Polaków. Z drugiej strony warto odnotować 6 punktów procentowych wzrostu dla postawy tolerancyjnej. 80% Polaków czuje się całkowicie swobodnie w otoczeniu ludzi z odmiennymi przekonaniami religijnymi. Wiek jest istotnym czynnikiem różnicującym wiarę w Boga, inną siłę wyższą i istnienia nieba czy piekła. Jeśli chodzi o wiarę w Boga opisanego w świętych tekstach, w krajach ze znaczną liczbą wierzących przedstawiciele generacji Z skłaniają się raczej ku brakowi wiary. Przykładowo w Polsce odsetek wierzących w generacji Z jest o 10 punktów procentowych mniejszy niż w starszym pokoleniu tzw. boomerów. Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w krajach z niskim ogólnym odsetkiem wierzących, gdzie najmłodsi badani należą do najbardziej wierzących. Ponadto na całym świecie badani z generacji Z w porównaniu do starszego pokolenia są zdecydowanie bardziej skłonni do wiary w niebo, ponadnaturalne duchy, piekło i diabła. Najczęściej wskazywaną religią respondentów było chrześcijaństwo, które wyznaje nieco mniej niż połowa wszystkich badanych, czyli 46%. Największą część tej grupy stanowią katolicy 29%, a na drugim miejscu znajdują się protestanci i ewangelicy 11%. 7% respondentów deklaruje bycie buddystą, a 6% - muzułmaninem. Duża grupa badanych nie określiła się w kategoriach żadnej religii 29%. W Polsce trzech na czterech respondentów 75% uważa się za chrześcijan, podczas gdy przynależność do

jakiegokolwiek innej religii deklaruje tylko 2% z nas. Co piąty Polak 19% nie wyznaje żadnej religii (por. Skrzyńska, 2023).

Podsumowanie

W podsumowaniu należy zgodzić się z twierdzeniami wielu badaczy, którzy suponują iż potrzeby duchowe są obecnie coraz częściej realizowane przez wierzących poza Kościołem. Społeczeństwo zorientowane jest bardziej na jednostkę, niż na instytucję religijną czy wspólnotę. Bóg poszukiwany jest poza strukturami, często samotnie, na własną rękę, na swój własny sposób, bez całościowego odniesienia do oficjalnego systemu normatywnego Kościoła. Może to dotyczyć nawet osób głęboko wierzących, jednak nieodnajdujących się wewnątrz Kościoła. Dzieje się tak najprawdopodobniej ze względu na to, że wiara należy z reguły do wartości centralnych w życiu człowieka, stąd zmiana jej poziomu przebiega wolniej niż elementy postaw i zachowań osób wierzących, z których łatwiej jest zrezygnować niż z osobistego odniesienia do Boga (por. Ochman, 2023, s. 176).

Zakres i intensywność przemian religijnych w Polsce jest wyraźnie zauważalny wśród młodzieży, której postawy wobec religii są zasadniczo odmienne od pokolenia rodziców czy dziadków. Należy jednak podkreślić, iż owe zmiany nie mają wyraźnie charakteru antyreligijnego, a przede wszystkim antykościelnego, co w pewien sposób zakłóca dotychczasowy przekaz międzypokoleniowy. Z uwagi na zakres przemian religijnych w młodym pokoleniu można domniemywać, iż przemiany religijne w Polsce mogą przybrać zróżnicowaną postać, wiele będzie zależało od postaw instytucji Kościoła i samych księży, bowiem unikanie trudnych tematów czy kontrowersji nie będzie sprzyjało budowaniu wzajemnego zaufania. Młodzież jest wyczulona na hipokryzję części duchowieństwa i oczekuje dyskusji oraz zmian w procesie upodmiotowienia świeckich. Takie stanowisko współczesnej młodzieży jest uwarunkowane jej mobilnością, wykształceniem oraz możliwością bezpośredniej i natychmiastowej weryfikacji głoszonych tez religijnych. Dlatego można założyć, iż przemiany religijności w Polskim społeczeństwie będą trwały nieustannie i najprawdopodobniej na stałe zmienią dotychczasową rzeczywistość religijną.

Literatura:

1. Boguszewski, R. (2007). „*Polak-katolik*” *casus polskiej religijności w warunkach globalizacji na podstawie badań empirycznych CBOS*. W: M. Libiszowska-Żółtkowska (red.), *Religia i religijność w warunkach globalizacji* (ss. 239-252). Kraków: Nomos.
2. Borowik, I., Doktor, T. (2001). *Pluralizm religijny i moralny w Polsce*. Kraków: Nomos.
3. Cygan, D. (2024). *Ilu jest w Polsce katolików*. Pobrane z: www.dorzeczy.pl
4. Davie, G. (2010). *Socjologia religii*. Kraków: Nomos.
5. Komunikaty z badań CBOS z lat 1989-2024.
6. Mariański, J. (2022). *Pluralizm społeczno-kulturowy jako megatrend a religijność i moralność*. Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.
7. Ochman, A. (2023). *Sekularyzacja i przemiany religijności w Polsce w świetle badań społecznych*. W: K. J. Globik (red.), *Wiara i niewiara w Kościół. Wyzwania kryzysu i poszukiwanie dróg jego przezwyciężenia* (ss. 151-179). Opole: Opolska Biblioteka Teologiczna.
8. Operacz, J., Przeciszewski, M. (2023). *Raport „Kościół w Polsce 2023”*. Pobrane z: www.ekai.pl.
9. Piwowarski, W. (1996). *Socjologia religii*. Lublin: RW KUL.
10. Skrzyńska, J. (2023). *A w co wierzysz?*. Pobrane z: www.ipsos.com/pl
11. Szawiel, T. (2022). *Strategie wyjaśniania odchodzenia od Kościoła młodych ludzi w Polsce*. Pobrane z: www.zjazdpts.pl
12. Wasilewska, A. (2023). *Coraz mniej katolików w Polsce, więcej niewierzących*. Pobrane z: www.wydarzenia.interia.pl

Dorota Tomczyszyn¹

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

https://doi.org/10.29316/9788368103144_5

(NIE) PEŁNOSPRAWNOŚĆ W POSTAWACH SPOŁECZNYCH

(DIS)ABILITY IN SOCIAL ATTITUDES

Streszczenie

Stosunek do osób z niepełnosprawnością jest ważnym motywatorem ich aktywności edukacyjnej, zawodowej oraz aktywizacji społecznej. Ponadto pozytywne postrzeganie osób z niepełnosprawnością jest miarą humanizacji życia współczesnego człowieka.

Celem pracy było ukazanie postaw wobec osób z niepełnosprawnością w wymiarze historycznym, a także rezultatów współczesnych dociekań badawczych w obrębie omawianej problematyki.

Postawy do osób z dysfunkcjami ewaluowały od segregacji i izolacji do akceptacji i integracji. Postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnością są kategorią badaną ale wyniki tych analiz są niejednoznaczne.

W badaniu postaw wobec osób z niepełnosprawnością istnieje potrzeba ujednolicenia stosowanych metod i narzędzi badawczych.

Summary

Attitudes towards people with disabilities are an important motivator for their educational and professional activity and social activation. Moreover, a positive perception of people with disabilities is a measure of the humanisation of contemporary human life.

The aim of this study was to show attitudes towards people with disabilities in a historical dimension, as well as the results of contemporary research inquiries within the discussed issue.

¹ doktor, 0000-0001-6672-3306, d.tomczyszyn@dyd.akademiabialska.pl

Attitudes towards people with disabilities have evolved from segregation and isolation to acceptance and integration. Social attitudes towards people with disabilities are a researched category, but the results of these analyses are inconclusive.

In the study of attitudes towards people with disabilities, there is a need to standardise the research methods and tools used.

Słowa kluczowe: osoba z niepełnosprawnością, postawy społeczne, badania postaw społecznych, zmiany w postawach społecznych

Keywords: person with disabilities, social attitudes, social attitudes research, changes in social attitudes

Wstęp

Czasy współczesne charakteryzuje otwarcie na problemy osób z niepełnosprawnością. Ważnym przedmiotem dyskursu społecznego są postawy wobec osób z niepełnosprawnością. Jest to temat istotny, gdyż niepełnosprawności doświadcza ponad miliard ludzi, czyli 15% światowej populacji. Pomimo rozwoju nauk i procedur medycznych liczba osób z niepełnosprawnością stale wzrasta, co wynika między innymi z trendów demograficznych, wzrostu schorzeń przewlekłych, postępu w medycynie, który pozwala na zachowanie dłuższego życia (WHO, 2021).

Światowa Organizacja Zdrowia w 2001 r. zaprezentowała Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia – ICF (ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health*), w której położono nacisk na fizyczną, indywidualną i społeczną perspektywę w definiowaniu niepełnosprawności. Niepełnosprawność (ang. *disability*) w ICF określono jako „wielowymiarowe zjawisko wynikające z wzajemnych oddziaływań między ludźmi i otaczającym ich środowiskiem fizycznym i społecznym” (WHO, 2009, s. 242). Rozumienie niepełnosprawności jako interakcji oznacza, że „niepełnosprawność” nie jest atrybutem osoby, a inkluzję społeczną osób z niepełnosprawnością można osiągnąć poprzez usunięcie barier, które utrudniają im codzienne życie (WHO, 2001; WHO, 2009).

Postawa społeczna

Postawa stanowi predyspozycję do określonego postrzegania, a następnie specyficznego zachowania względem przedmiotu postawy. Decyduje o względnie trwałej ocenie pozytywnej lub negatywnej wobec ludzi, obiektów, pojęć (Mika, 1982; Aronson, Akert 1997). S. Mika (1982, s. 116) przez pojęcie postawy rozumie względnie trwałą strukturę (lub dyspozycję do pojawienia się takiej struktury) procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań, w której wyraża się określony stosunek wobec danego przedmiotu. B. Wojciszke dokonując szczegółowej, psychologicznej analizy postawy wyraża przekonanie, że „postawą wobec dowolnego obiektu (przedmiotu, zdarzenia, idei, innej osoby) nazywamy względnie stałą skłonność do pozytywnego lub negatywnego ustosunkowania się człowieka do tego obiektu”) (Wojciszke, 2000, s. 79). T. Mądrzycki (1970, s.40) charakteryzuje postawę jako organizację poznawczą, uczuciowo-motywacyjną i behawioralną podmiotu, związaną z określonym przedmiotem lub klasą przedmiotów. Trójkomponentowa, inaczej trójskładnikowa koncepcja postaw zakłada możliwość istnienia poznawczego, afektywnego i behawioralnego komponentu postawy (Nowak, 1973; Reykowski, 1975; Tuczyński, Walat, 2019). Komponent poznawczy – określa zasób informacji, wiedzę i przekonania wobec przedmiotu postawy. Komponent emocjonalny decyduje o kierunku postawy, wytyczają go uczucia, czyli emocje o zabarwieniu pozytywnym bądź negatywnym. Komponent behawioralny to predyspozycja do reagowania w określony sposób tzn. zachowania intencjonalne bądź zachowania realne wobec przedmiotu postawy (Nowak, 1973; Reykowski, 1975; Mike, 1981; Tuczyński, Walat, 2019).

Historyczne tło kształtowania postaw wobec osób z niepełnosprawnością

W starożytnych mitach mezopotańskich (np. mi to Enki i Ninmah) funkcjonuje przekaz, że zarówno człowiek pełnosprawny i niepełnosprawny, został stworzony przez bogów, aby dla nich pracował. W starożytnym Egipcie karły były szczególnie dobrze traktowane. Osoby karłowate osiągały wysoką pozycję w hierarchii społecznej, czego dowodzą liczne hieroglify w grobowcach i piramidach faraonów (Garbat, 2013, s. 20).

Diametralnie inna sytuacja charakteryzowała postawy wobec osób z niepełnosprawnościami w starożytnej Grecji, gdzie stosowano mechanizmy selekcji, wykluczenia i dyskryminacji, nierzadko skazywania na śmierć. Osoby z niepełnosprawnościami traktowano jako te, które są z natury niebezpieczne i złe. Potwierdzają to mity i literatura grecka (Chodkowska, 2010, s. 14-15). Nowonarodzone dziecko kładziono przed ojcem, który mógł je przyjąć lub skazać na śmierć, co było częstym zwyczajem w przypadku widocznych uszkodzeń. W Sparcie funkcjonował kult walecznego, silnego wojownika, a więc osoby okaleczone, z niepełnosprawnościami zrzucano ze skały. O życiu dziecka decydowała rada starszych. Ojciec przynosił niemowlę do drobiazgowego przeglądu sprawności psychofizycznej eforom – wysokim urzędnikom państwowym. Ci kierowali się przede wszystkim względami społecznymi, gdyż ciężka fizyczna, obok karności, była podstawą spartańskiego wychowania (Plutarch, 2004).

W starożytnym Rzymie do osób z niepełnosprawnościami podchodzono „bardziej humanitarnie” niż w Sparcie. Dzieci z niepełnosprawnością zabijano po upływie trzech lat, gdyż uważano, iż po tym okresie może zostać uzdrowione. Ponadto w Imperium Rzymskim wyznacznikiem jakości życia człowieka był jego status, czyli zajmowana pozycja społeczna i ekonomiczna. Bogaci, w przeciwieństwie do biednych, mogli liczyć na pomoc medyczną. W Rzymie po raz pierwszy zwrócono uwagę, iż umysłowo chorych można leczyć, stosując różne terapie i środki. Osoby, które nie były w stanie w wyniku niepełnosprawności utrzymać się z pracy, zaczęto wywozić na jedną z wysp Tybru, gdzie znajdowała się świątynia Eskulapa, by w spokoju mogli zakończyć swe życie (Garbat, 2013, s.22-23).

Niewiele różniła się sytuacja osób z niepełnosprawnościami w średniowieczu. Traktowano niepełnosprawność jako karę za popełnione winy lub grzechy rodziców (Barners, Mercer, 2008, s. 32). Postawy sprzedawania karłów, pokazywania na rynkach miast (czasami świadomie) zdeformowanych ludzi były ciekawostką i rozrywką dla mieszkańców. Od XV wieku w Londynie organizowano odpłatne „pokazy obłąkanych”, które przyciągały tłumy. Stosowano brutalne kary wobec przestępców. Winnych bluźnierstwa przeciw Bogu czekało wyszarpanie języka rozgrzanymi szczypcami. Kłamca tracił palce, na pręgierzach i szubienicach niejednego miasta wisiały odcięte uszy, nosy i dłonie należące do przedstawicieli miejscowych przestępców. W piętnastowiecznej Brugii małżowinę przybijano wraz z właścicielem, który musiał samodzielnie

„wyrwać się z opresji”. Oczywiście na pewne względy i w miarę dostatnie życie mogły liczyć osoby bogate (Metzler, 2013; Stiker, 1999).

W kolejnych wiekach postrzegano osoby z niepełnosprawnością jako nieprzydatne, niewartościowe, marginalizowane społecznie. Jeszcze w pierwszej połowie XX wieku żebrali na ulicach, nazywano ich proszalnymi dziadami lub dziadami kościelnymi zbierającymi jałmużnę na odpustach (Chodkowska, 2010, s. 18).

Pod koniec XVIII oraz w XIX w. osoby z niepełnosprawnościami stały się przedmiotem powstałej w państwach bardziej rozwiniętych biopolityki, wskutek której zostały powołane liczne instytucje zamknięte. Dominowały mechanizmy segregacji osób z niepełnosprawnościami. Pierwsza połowa XX wieku to czasy konfliktów zbrojnych, antyhumanitarnych eksperymentów społecznych, eksterminacja „osób niezasługujących na życie w społeczeństwie” (hitlerowcy). Polityka „higieny społecznej” to np. obowiązujące w 1938 r. w 33 stanach USA prawo „zezwalające na przymusową sterylizację kobiet z upośledzeniem umysłowym” (Tikhonov, 2020, s. 28).

Druga połowa XX w. rozpoczęła powolny proces zmian. Zaczęto popularyzować koncepcję praw człowieka co wpłynęło na zmianę podejścia do funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami. Coraz większe znaczenie przypisywano realizacji zasady integracji. Jej wyrazem było zwracanie uwagi na potrzeby życiowe, edukacyjne i zawodowe osób z niepełnosprawnością oraz traktowanie ich jako naturalnego ogniwa struktury społecznej (Banach, 2016, s. 28). Obecnie w Polsce uczniowie z ograniczeniami uczą się nie tylko w szkołach specjalnych, ale i w szkołach masowych, w klasach integracyjnych, dorośli studiują i pracują razem z osobami pełnosprawnymi. Mają udogodnienia w korzystaniu z instytucji administracji, komunikacji i kultury. Poziom tych przystosowań jest jednak różny i wymaga jeszcze wielu udoskonaleń.

Istnieją dokumenty prawne o charakterze międzynarodowym chroniące osoby z niepełnosprawnością. Ich pionierem była Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. uchwalona w ramach Konstytucji Republiki Francuskiej, która zwróciła uwagę na wolność i równość każdej osoby. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka została uchwalona na Trzeciej Sesji Ogólnego Zgromadzenia ONZ obradującej w Paryżu 10 grudnia 1948 r. Dokument został przetłumaczony na większość języków świata i stanowił prawną podstawę do budowania godności każdego człowieka bez względu na wyznanie, wygląd, status społeczny i ekonomiczny. Inne dokumenty to np. Dyrektywa

Rady Europy z 27 listopada 2000r. dotycząca zakazu dyskryminacji w dziedzinie zatrudniania i pracy (Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Rada Unii Europejskiej Dz.U.UE.L.2000.303.16), czy Rozporządzenie UE z 1 stycznia 2003r. o zastosowaniu pomocy państwa do zatrudniania osób niepełnosprawnych, która nakłada obowiązek wsparcia finansowego przy przestrzeganiu zasad wolnego rynku i swobodnej konkurencji (Rozporządzenie Komisji (WE) NR 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2008r.). Nie można pominąć ratyfikacji przez Polskę w 2012 r. Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 2006 r., a weszła w życie w 2008 r. Stronami konwencji jest obecnie 156 państw. Zasadniczą podstawą prawną w Polsce jest Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 1997 r., która doczekała się już kilkudziesięciu nowelizacji i reguluje prawa osób z niepełnosprawnością dotyczące pracy zawodowej, rehabilitacji, przywileje pracodawców zatrudniających osoby z niepełnosprawnością (Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 776).

Dzisiaj mówimy nie tylko o procesie integracji osób z niepełnosprawnościami ale także inkluzji społecznej, czyli działaniach mających na celu włączanie do społeczeństwa jednostek oraz grup społecznych wykluczanych lub zagrożonych społecznym wykluczeniem (ekskluzją) poprzez stwarzanie im szans oraz możliwości realizacji zadań rozwojowych odpowiadających różnym etapom życia (Bąbka, 2019, s. 108). Włączanie społeczne oznacza równość szans, dostęp do życia społecznego i kulturalnego, udział w podejmowaniu decyzji, które człowieka dotyczą, dokonywanie samodzielnych wyborów, kontakty i relacje z innymi ludźmi, możliwość płatnej pracy, dochodzenie swoich praw (Dykciak, 2008).

Ludzkość przeszła długą drogę w budowaniu właściwych relacji i postaw w stosunku do osób posiadających ograniczenia w codziennym funkcjonowaniu. Współcześnie w świetle krajowych i międzynarodowych praw osób z niepełnosprawnością, modelu społeczeństwa humanistycznego, tolerancyjnego, otwartego na innych, funkcjonowanie historycznych postaw i stereotypów stanowi przeszkodę w budowaniu szacunku i inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością.

Postawy wobec osób z niepełnosprawnością w doniesieniach badawczych

W badaniach CEBOS społeczeństwo polskie definiowało osoby z niepełnosprawnością jako te, które posiadają problemy finansowe, niewystarczający dostęp do opieki zdrowotnej i rehabilitacji. Co czwarty ankietowany Polak do najczęściej występujących problemów, z jakimi mierzą się osoby z niepełnosprawnością, zaliczył brak pracy oraz bariery architektoniczne, a co piąty – izolację społeczną, ograniczenie kontaktów oraz brak akceptacji i nietolerancję (CEBOS, 2017).

Funkcjonuje wiele badań dotyczących postaw wobec osób z niepełnosprawnością, które różnią się stosowanymi metodami oraz wyborem grupy badawczej. Ma to wpływ na niejednoznaczne wyniki przeprowadzanych procesów badawczych.

A. Ostrowska analizując wieloletnie badania własne zaobserwowała przemiany w analizowanych postawach wobec osób z dysfunkcjami. Wskazała pozytywne przemiany. Według niej rośnie odsetek ludzi, którzy wyrażają pozytywne postawy wobec osób z niepełnosprawnością, a podejmowane działania i relacje charakteryzuje coraz większą świadomość sytuacji życiowej tej grupy ludzi. Niestety, A. Ostrowska podkreśliła, że wciąż brakuje zaangażowania w osobiste relacje osób pełnosprawnych z osobami z niepełnosprawnością (typu: znajomość, przyjaźń) (Ostrowska, 2015).

Trudności w bezpośrednich relacjach między osobami pełnosprawnymi i z niepełnosprawnością zauważyła także K. Nowak. Przedmiotem jej badań była postawa młodzieży wobec osób z niepełnosprawnością ruchową. Przebadano 258 uczniów w wieku 15-18 lat: ostatnich klas szkoły gimnazjalnej i liceum ogólnokształcącego. Zastosowała autorski kwestionariusz ankiety odnoszący się do poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego komponentu postawy. Badana młodzież najczęściej wskazała na litość, zwyczajne samopoczucie oraz obojętność w kontaktach z osobą z niepełnosprawnością ruchową (Nowak, 2015).

Różnice w relacjach i postawach w zależności od rodzaju niepełnosprawności udokumentował M. Kanar badając studentów. Uczestnicy badania deklarowali większą otwartość i chęć interakcji z ludźmi z niepełnosprawnością ruchową oraz w mniejszym stopniu – z niepełnosprawnością intelektualną. Negatywne postawy zaobserwował w komponentie poznawczym. Badani

posługiwali się nieaktualną terminologią, często o charakterze pejoratywnym. O pozytywnej postawie badanych w komponencie afektywnym oraz behawioralnym świadczy przyjazne nastawienie wobec osób z niepełnosprawnością, a także chęć udzielenia tej grupie wsparcia. Badania były prowadzone w małej grupie badawczej liczącej 70 osób (Kantar, 2021).

Polscy studenci kierunków medycznych (Krajewska-Kuślak i in., 2011; Żebrowska i in., 2012) w badaniach często deklarowali gotowość niesienia pomocy osobom z niepełnosprawnością. W opinii badanych niepełnosprawni powinni zawierać małżeństwo i posiadać dzieci, pracować, a uczyć się w klasach integracyjnych.

E. Gorczycka (2011) badając dorosłych Polaków stwierdziła, że prawie $\frac{3}{4}$ respondentów deklarowało pozytywny stosunek do osób z ograniczoną sprawnością, zwłaszcza w powierzchownych, krótkich i niezobowiązujących kontaktach. Te postawy ulegają zmianie, gdy stosunek zdrowy – niepełnosprawny wiąże się z koniecznością opieki, pomocy, przyjęcia osoby z niepełnosprawnością za partnera życiowego.

Badania postaw wobec niepełnosprawności wskazują na różne uwarunkowania socjo-demograficzne wpływające na kształtowanie tych postaw. Wang i in. dokonali przeglądu literatury dotyczącego identyfikacji czynników związanych z postawami społecznymi wobec osób z różnymi niepełnosprawnościami. Autorzy dokonali analizy publikacji ujętej w trzech bazach danych (Medline, EMBASE i Cochrane) od 1950 r. do chwili obecnej. Okazało się, że najczęściej analizowanymi czynnikami demograficznymi, które wpływały na postawy wobec osób z niepełnosprawnością były płeć, wiek i wykształcenie (Wang i in., 2021).

Płeć

D. Machalski, M. Kołpa, A. Grochowska (2019) na podstawie badań 400 dorosłych osób udokumentowali różnice w postawach wobec osób z niepełnosprawnością między kobietami i mężczyznami. Okazało się, że kobiety w stosunku do mężczyzn były bardziej przekonane, że osoby z niepełnosprawnością są dyskryminowane społecznie, że warto im pomagać, objąć szczególną opieką i pomocą. Większość badanych uważała, że osoby chore są dyskryminowane w społeczeństwie. Badani deklarowali współczucie, rzadziej życzliwość czy chęć pomocy osobom niepełnosprawnym. Podobne zależności stwierdził P.

Boryszewski. Badane kobiety częściej wyrażały chęć niesienia pomocy osobom z niepełnosprawnością niż badani mężczyźni (Boryszewski, 2007). E. Gorczycka (2011) przebadła 139 dorosłych i okazało się, że badane kobiety częściej od mężczyzn przejawiają życzliwość i zrozumienie. Większość tych badań opierała się na autorskich ankietach. I. Radlińska, M. Kozybska, B. Karakiewicz (2021) wykorzystały międzynarodowe narzędzie - skalę MAS (The Multidimensional Attitudes Scale Towards Persons). Przebadaly studentów kierunków medycznych. Stwierdziły, że kobiety prezentowały bardziej pozytywne postawy w zakresie komponentu poznawczego i behawioralnego. Podobne doniesienia o bardziej przychylnych postawach kobiet w stosunku do mężczyzn można zaobserwować w badaniach międzynarodowych (Panek i in., 2008; Sahin i in., 2010; Bossaert i in., 2011; Goreczny i in., 2011; Patka i in., 2013).

Wydaje się, że proces wychowania i socjalizacji kobiet ukierunkowany jest na budowanie postaw osób opiekuńczych, wrażliwych na krzywdę, czułych, troskliwych, przygotowujących do macierzyństwa. W związku z tym częściej od mężczyzn deklarują postawy pozytywne wobec osób z trudnościami w samodzielnym funkcjonowaniu.

Można wskazać na wyniki badań, w których nie potwierdzono różnic między kobietami i mężczyznami w zakresie postaw wobec osób z niepełnosprawnością (Shiloh i in., 2011; Vincent-Onabajo i in., 2015; Ruizi i in., 2020).

Wiek

W przeglądzie publikacji analizujących czynniki związane z postawami społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami Z. Wang i in. wykazali sprzeczne wyniki. W 4 badaniach osoby starsze prezentowały bardziej pozytywne nastawienie do osób z niepełnosprawnością, aniżeli młodsze, natomiast w pozostałych 5 wyniki okazały się odwrotne. Z. Kazanowski (2019) ukazał różnice w zakresie akceptowania osób z niepełnosprawnością między osobami badanymi należącymi do trzech różnych grup pokoleniowych. W analizach wykorzystano wyniki badań 97 uczniów liceum w wieku 16–18 lat, 110 osób w wieku 31–40 lat i 106 osób po 50. roku życia. Najmłodsza badana grupa wiekowa deklaruje bardziej negatywne stanowisko wobec kwestii akceptacji osób z niepełnosprawnością jako pełnoprawnych uczestników życia społecznego. Dotyczy to zarówno akceptacji prawa do udzielania tym osobom wsparcia

w pokonywaniu ograniczeń i rozwijania możliwości, jak i kwestionowania ich kompetencji do funkcjonowania w rolach społecznych oraz (w mniejszym zakresie) akceptowania dostępu do niektórych instytucji społecznych. W badaniach z wykorzystaniem skali MAS przeprowadzonych wśród osób dorosłych w Serbii (N=2331), nie stwierdzono istotnych różnic w postawach wobec osób z niepełnosprawnością ruchową w zależności od wieku badanych. Większą grupę badawczą studentów kierunków medycznych przebadła D. Tomczyszyn i in. (2023). Grupa badawcza to 1323 studentów pielęgniarstwa studiujących w uczelniach wyższych w 7 polskich miastach, podobnie jak w Serbii wykorzystano skalę MAS w polskiej adaptacji. Nie wykazano istotnego związku wyników skali MAS-PL z płcią i wiekiem badanych.

Wykształcenie

W cytowanym już przeglądzie badań Wang i in. (2021) stwierdzili pozytywny związek między poziomem wykształcenia a postawami, ewentualnie brak statystycznych różnic. Osoby legitymizujące się wyższym wykształceniem można uważać za bardziej liberalne, tolerancyjne i otwarte, co w konsekwencji sprzyja bardziej pozytywnym postawom wobec osób z dysfunkcjami. Natomiast Findler i wsp. badając w Izraelu Żydów, nie stwierdzili zróżnicowania postaw w zależności od wykształcenia (Findler i in., 2007). Zmienna wykształcenia może, ale nie musi mieć wpływu na analizowane postawy, stwierdzenie kierunku wpływu wymaga dalszych pogłębionych analiz.

Miejsce zamieszkania

Biorąc pod uwagę rodzaj środowiska lokalnego z uwzględnieniem terenów wiejskich i miejskich niektórzy badacze obserwują różnice w postawach wobec niepełnosprawności, zaś inni nie dostrzegają takich różnic. W środowisku wiejskim osoby z niepełnosprawnością postrzegane były jako te, które mogą zagrażać społeczeństwu i są nieprzewidywalne w swoim zachowaniu (Jankowska, 2015). Badając młodzież w wieku 4-15 lat A. Sadziak, D. Matczak, M. Wieczorek (2022) stwierdzili, że młodzież uczęszczająca do szkoły integracyjnej miejskiej charakteryzuje się bardziej przychylną postawą wobec osób z niepełnosprawnością niż młodzież uczęszczająca do szkoły ogólnodostępnej

miejskiej oraz wiejskiej. Zdaniem badaczy wiąże się to z intensyfikacją kontaktów z osobami z niepełnosprawnością w warunkach szkolnych. W badaniach studentów pielęgniarstwa (Tomczyszyn i in., 2023) istotnie wyższy wynik ogólny w skali MAS-PL oraz w podskali emocji wykazano u studentów mieszkających w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców w stosunku do studentów mieszkających na wsi. Zależności takiej nie stwierdziła Radlińska i in. w badaniach polskich studentów kierunków medycznych i nauk o zdrowiu posługując się takim samym narzędziem (Radlińska i in., 2021).

Wnioski

Jak wynika z prezentowanego materiału wielu badaczy jest zainteresowanych analizą postaw wobec osób z niepełnosprawnością. Wielość badań nie ułatwia konkretyzowanie wniosków, bowiem ich wyniki są niejednoznaczne, a czasami nawet sprzeczne. Należy wnioskować o realizację badań w dużych grupach społecznych z użyciem standaryzowanych, międzynarodowych narzędzi umożliwiających porównanie wyników.

Pewne jest jednak to, że funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością jest w dużej mierze zależne od nastawienia pełnosprawnej części społeczeństwa. Postawy pozytywne warunkują efekty w drodze do zdobycia wykształcenia, pracy, uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym osób z dysfunkcjami. Efektem negatywnych, stereotypowych nastawień wobec tej grupy społecznej może być wykluczenie ze szkoły, rynku pracy i marginalizacja społeczna w życiu prywatnym i publicznym.

Osoby z niepełnosprawnością są narażone na uprzedzenia i stereotypy, brak szacunku z powodu ich niepełnosprawności. Osoby z niepełnosprawnością doświadczają stygmatyzacji i dyskryminacji w dostępie do usług i strategii (Martin i in. 2021; WHO, 2022).

Jak pisze M. Chodkowska (2010) specyficzna sytuacja osób z niepełnosprawnością to konsekwencja wielu uwarunkowań, także o podłożu historycznym, natomiast A. Ostrowska (2015) zauważa korzystne tendencje w kształtowaniu postaw wobec tej grupy osób.

Wciąż aktualne jest zadanie budowania drogi do inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością poprzez likwidację barier architektonicznych, komunikacyjnych i tych najtrudniejszych, modeli świadomości społecznej pozytywnego postrzegania osób z niepełnosprawnością.

Literatura:

1. Aronson, E., Wilson, T., Akert, R. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Wyd. Zysk i S-ka.
2. Bąbka, J. (2019). Wspieranie społecznej inkluzji osób z niepełnosprawnością intelektualną – na przykładzie zakładu aktywności zawodowej. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 20, 105-120. <https://doi.org/10.34768/dma.vi20.14>
3. Banach, I. (2016). Społeczny kontekst edukacji w procesie kształtowania postaw wobec osób niepełnosprawnych. Relacje. *Studia z Nauk Społecznych*, 1, 25-36.
4. Barnes, C., Mercer, G. (2008). *Niepełnosprawność*, przekł. P. Morawski, Sic!
5. Boryszewski, P. (2007). *Niepełnosprawni w opinii społeczności lokalnych na przykładzie 10 wybranych gmin w Polsce*. Warszawa: Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej.
6. Bossaert, G., Colpin, H., Pijl, S.J., Petry, K. (2011). The attitudes of Belgian adolescents towards peers with disabilities. *Res Dev Disabil.* 32(2), 504-509. <http://doi:10.1016/j.ridd.2010.12.033>
7. CEBOS (2017). *Niepełnosprawni są wśród nas*. Komunikat z badań, 169.
8. Chodkowska, M. (2010). Źródła stereotypów niepełnosprawności i osób nią obciążonych w kulturze europejskiej. W: M. Chodkowska, S. Byra, Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, M. Parchomiuk, B. Szabała (red.), *Stereotypy niepełnosprawności. Między wykluczeniem a integracją* (ss. 13-31). Lublin: Wyd. UMCS.
9. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r., Konstytucja Republiki Francuskiej. <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html>
10. Dykciak, W. (2008). *Wykluczanie, dyskryminacja i marginalizacja godności oraz praw osób z głębszą i złożoną niepełnosprawnością jako problem społeczny i pedagogiczny*. W: U. Bartnikowska, C. Kosakowski, A. Krause (red.), *Współczesne problemy pedagogiki specjalnej* (ss. 33-38). Olsztyn: Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

11. Dyrektywa Rady Europy z 27 listopada 2000 r. dotycząca zakazu dyskryminacji w dziedzinie zatrudniania i pracy, Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Rada Unii Europejskiej Dz.U.U.E.L.2000.303.16.
12. Findler, L., Vilchinsky, N., Werner, S. (2007). The multidimensional Attitudes Scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166-176. <https://doi.org/10.1177/00343552070500030401>
13. Garbat, M. (2013). Postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnością w epoce starożytnej. *Rozprawy Społeczne*, 7(1), 19-27.
14. Gorczycka, E. (2011). *Z badań nad postawami wobec osób niepełnosprawnych*. W: J. Lecewicz-Bartoszewska, A. Polak-Sopińska (red.), *Ergonomia niepełnosprawnym – współczesne i przyszłe kierunki rozwoju* (ss.118-143). Łódź: Wyd. Politechniki Łódzkiej.
15. Goreczny, A.J., Bender, E.E., Caruso, G., Feinstein, C.S. (2011). Attitudes toward individuals with disabilities: results of a recent survey and implications of those results. *Res DevDisabil.*, 32(5), 1596-1609. [http://doi: 10.1016/j.ridd.2011.02.005](http://doi:10.1016/j.ridd.2011.02.005)
16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R0800&from=PL>
17. https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.
18. Jankowska, M. (2015). Osobowościowe i społeczno-kulturowe uwarunkowania postaw wobec osób niepełnosprawnych. Badania młodzieży trzecich klas gimnazjalnych. *Kwartalnik Naukowy*, 24(4), 201-227.
19. Kanar, M. (2021). Postawy studentów wobec osób z niepełnosprawnością ruchową oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną. *Ogrody Nauk i Sztuk*, 11, 127-138.
20. Kazanowski, Z. (2019). Postawy wobec integracji społecznej osób z niepełnosprawnością w kontekście zmiany pokoleniowej. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 1(27), 255-260. <https://doi.org/10.15584/eti.2019.1.33>

21. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, ONZ, <https://www.gov.pl/web/rodzina/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>
22. Krajewska-Kułak, E., Kułak, W., Łukaszuk, C., Lewko, J., Lankau, A., Damme-Ostapowicz, K., Rozwadowska, E., Kropiwnicka, E., Guzowski, A. (2011). Postawy studentów kierunku pielęgniarstwo wobec osób niepełnosprawnych. *Hygeia Public Health*, 46(3), 355-361.
23. Machalski, D., Kołpa, M., Grochowska A. (2019). Postrzeganie osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. *Health Promotion & Physical Activity*, 4(9), 40-45.
24. Mądrzycki, T. (1970). *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
25. Martin, B.K., Williamson, H.J., Karyani, A.K., Rezaei, S., Soofi, M., Soltani, S. (2021). Barriers in access to healthcare for women with disabilities: a systematic review in qualitative studies. *BMC Womens Health* 21, 44. <https://doi.org/10.1186/s12905-021-01189-5>
26. Metzler, I. (2013). *A Social History of Disability in the Middle Ages. Cultural Considerations of Physical Impairment*. Routledge.
27. Mika, S. (1982). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
28. Nowak, K. (2015). Postawy młodzieży wobec osób niepełnosprawnych ruchowo. *Annales, Universitatis Mariae Curie Skłodowska, Lublin, Polonia*, SECTIO J, XXVIII(1), 67-81. <https://doi.org/10.17951/j.2015.28.1.67>
29. Nowak, S. (1973). Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych. W: S. Nowak (red.), *Teorie postaw*. Warszawa: PWN.
30. Ostrowska, A. (2015). *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993–2013*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
31. Panek, P.E., Jungers, M.K. (2008). Effects of age, gender, and causality on perceptions of persons with mental retardation. *Res Dev Disabil.* 29(2), 125-132. <http://doi.org.10.1016/j.ridd.2007.01.002>
32. Patka, M., Keys, C.B., Henry, D.B., McDonald, K.E. (2013). Attitudes of Pakistani community members and staff toward people with intellectual disability. *Am J Intellect Dev Disabil.*, 118(1), 32-43. <http://doi.org/10.1352/1944-7558-118.1.32>

33. Plutarch z Cheronei. (2004). *Żywoty sławnych mężów*, przeł. M. Brożek, seria *Arcydzieła Kultury Antycznej*. Wrocław: Ossolineum i DeAgnosti.
34. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka została uchwalona na Trzeciej Sesji Ogólnego Zgromadzenia ONZ.
35. Radlińska, I., Kożybska, M., Karakiewicz, B. (2021). Attitudes of Polish Medical and Health Sciences Students towards Persons with Physical Disabilities Using the MAS-PL Scale. *Int J Environ Res Public Health*, 18(15), 7787. <https://doi.org/10.3390/ijerph18157787>
36. Reykowski, J. (1975). Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności. W: T. Tomaszewski (red.), *Psychologia* (s. 762-825). Warszawa: Wyd. PWN.
37. Rozporządzenie Komisji (WE) NR 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2008 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne ze wspólnym rynkiem w zastosowaniu art. 87 i 88 Traktatu
38. Ruiz, P.O., Gonzalez-Medina, G., Couso, A.S., Palomares, M.J., Mansilla, J.R., Ardila, E.M.G., Vicente, M.N.M. (2020). Attitude towards People with Disability of Nursing and Physiotherapy Students. *Children (Basel)*, 7(10), 191. <https://doi.org/10.3390/children7100191>
39. Sadziak, A., Matczak, D., Wieczorek, M. (2022). Postawy młodzieży wobec osób z niepełnosprawnością w zależności od ich środowiska szkolnego – badanie pilotażowe. *Niepełnosprawność, problemy, zagadnienia, rozwiązania, I-II*, 42-43, 259-279.
40. Sahin, H., Akyol, A.D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities students' attitudes towards people with disabilities. *J Clin Nurs.*, 19, 2271-2279. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x>
41. Shiloh, S., Heruti, I., Berkovitz, T. (2011). Attitudes toward people with disabilities caused by illness or injury: beyond physical impairment. *Int J Rehabil Res.*, 34(4), 321-329. <http://doi.org/10.1097/MRR.0b013e32834d2048>
42. Stiker, H.-J. (1999). *History of Disability*. The University of Michigan Press.

43. Tikhonov, A. (2020). Zjawisko niepełnosprawności: od przeszłości ku przyszłości. Aksjologiczne i prawne aspekty niepełnosprawności. W: A. Drabarz (red.), Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 27-39. <https://doi.org/10.15290/aipan.2020.04>
44. Tomczyszyn, D., Pańczuk, A., Ławnik, A., Szepeluk, A., Łaskarzewska, K., Kobos, E., Sienkiewicz, Z., Marcinowicz, L., Szlenk-Czyczerska, E., Krupińska, E., Jaracz, K. (2023). Nursing students' attitudes towards persons with physical disabilities. Cross-sectional study. *Journal of Health Inequalities*, 9(2), 185-193. <https://doi.org/10.5114/jhi.2023.133234>
45. Tuczyński, K., Walat, W. (2019). Trójczynnikowa koncepcja postawy człowieka wobec wykorzystania e-learningu w procesie kształcenia. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 29(3), 209-214.
46. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 776.
47. Vincent-Onabajo, G.O., Malgwi, W.S. (2015). Attitude of physiotherapy students in Nigeria toward persons with disability. *Disabil Health J.*, 8(1), 102-108. <http://doi.org/10.1016/j.dhjo.2014.06.009>
48. Wang, Z., Xu, X., Han, Q., Chen, Y., Jiang, J., Ni, G. X. (2021). Factors associated with public attitudes towards persons with disabilities: a systematic review. *BMC Public Health*, 21(1), 1058. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11139-3>
49. WHO (2009). *Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF)*. Genewa.
50. WHO (2021). *Disability and health*, Genewa. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>.
51. WHO, (2022). *Global report on health equity for persons with disabilities*. WHO, Geneva. File:///C:/Users/wum/Downloads/9789240063600-eng%20(4).
52. Wojciszke, B. (2000). Postawy i ich zmiana. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, T. III (s. 79). Gdańsk: GWP.
53. Żebrowska, J.M., Krajewska-Kułak, E., Łukaszuk, C. (2012). Postawy studentów wydziału nauk o zdrowiu wobec osób niepełnosprawnych. *Problemy Pielęgniarstwa*, 20(4), 487-496.

Ewa Koprowiak¹

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

https://doi.org/10.29316/9788368103144_6

O CO CHODZI Z TĄ DYSPRAKSJĄ? CZYLI MAŁO ZNANA POSTAĆ TRUDNOŚCI W UCZENIU SIĘ

WHAT'S THE DEAL WITH DYSPRAXIA? A LITTLE-KNOWN FORM OF LEARNING DISABILITY

Streszczenie

Analiza znaczących predyktorów dla rozwoju dziecka wskazuje jednoznacznie na rolę rozwoju motorycznego. Sprawność fizyczna (obok innych komponentów rozwoju motorycznego) jest istotnym czynnikiem oddziałującym na rozwój zdolności poznawczych. Celem artykułu jest omówienie stosunkowo nieznanego w Polsce rodzaju trudności w nauce dzieci na tle neurorozwojowym jakim jest dyspraksja. Artykuł ma charakter poglądowy i dotyczy charakterystyki dyspraksji w świetle współczesnych badań i wykazanie jej związków z problemami w nauce uczniów. Założeniem autorki jest także traktowanie go jako postulatu zmiany podejścia edukacyjnego wobec najmłodszych dzieci.

Dyspraksja to zaburzenie organizacji ruchu. Jest związana z problemami z językiem, percepcją i myśleniem. Trudności z dyspraksją mogą obejmować ruchy motoryki dużej, ruchy motoryki małej. Może występować podwyższona wrażliwość sensoryczna. Nazywana jest także apraksją mowy. W terapii dyspraksji zaleca się zadania rozwijające motorykę małą, motorykę dużą i rozwijające umiejętność planowania sekwencyjnego. Działania pomocowe obejmują jedynie ćwiczenia z zakresu aktywności fizycznej.

Summary

The analysis of significant predictors for child development points clearly to the role of motor development. Physical fitness (alongside other components of motor

¹ doktor, 0000-0002-0317-4511, ekoprowiak@ajp.edu.pl

development) is an important factor influencing the development of cognitive abilities. The aim of this article is to discuss a relatively unknown type of neurodevelopmental learning difficulty in children in Poland - dyspraxia. The article is illustrative and concerns the characterisation of dyspraxia in the light of contemporary research and the demonstration of its relationship with pupils' learning difficulties. The author's assumption is also to treat it as a postulate for a change in the educational approach towards the youngest children.

Dyspraxia is a disorder of movement organisation. It is associated with problems with language, perception and thinking. Difficulties with dyspraxia can include large motor movements, small motor movements. There may be increased sensory sensitivity. It is also referred to as apraxia of speech. In the treatment of dyspraxia, tasks that develop fine motor, gross motor and develop sequential planning skills are recommended. Support activities only include physical activity exercises.

Słowa kluczowe: trudności w uczeniu się, rozwój motoryczny, dyspraksja

Keywords: learning difficulties, motor development, dyspraxia

Wstęp

W pojęciu trudności w uczeniu się na tle czynników biopsychicznych wymienia się dysleksję rozwojową, która jest już dobrze opisana w literaturze przedmiotu (wraz z jej składowymi). Jednak nadal w podejściu edukacji polskiej w celu wspomagania rozwoju małego dziecka brakuje uwzględnienia innego rodzaju trudności na tle neurorozwojowym jakim jest dyspraksja. Jest to związane z niedocenianiem istoty rozwoju motorycznego w całokształcie ewolucji dziecka.

Przykładem tego twierdzenia jest chociażby analiza ilości zadań rozwojowych określonych w Podstawie Programowej Wychowania Przedszkolnego (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017). Choć określono w niej, jako główny cel, wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka poprzez organizację warunków sprzyjających nabywaniu doświadczeń w fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym obszarze jego rozwoju to dla rozwoju poznawczego przeznaczono 23 zadania, dla rozwoju emocjonalnego – 11, zaś dla społecznego i motorycznego – tylko 9.

Fakt ten może wskazywać, że w odejściu do kształcenia dziecka edukacja polska nie idzie w parze z najnowszymi doniesieniami naukowymi odnośnie do istotnych czynników kształcących zdolności do uczenia się.

Predykatory zdolności do uczenia się

Rola sprawności fizycznej w życiu dziecka jest tematem podejmowanym już od początku XX wieku. zwracało już dawno uwagę na rozwój motoryki jako ważnego elementu rozwojowego.

Ten rozwój można śledzić obserwując zachowania niemowlaka. Małe dziecko wykonuje ruchy eksploracyjne najpierw w stosunku do swojego ciała następnie przenosząc je na eksplorację przedmiotów i wreszcie eksplorację globalną. I. Babik, J. C. Galloway i M. A. Lobo (2022) badaniu poddali powiązania wykonywania zachowań wykorzystywanych do eksploracji siebie z zachowaniami wykorzystywanymi do eksploracji obiektów, a następnie powiązali oba typy zachowań eksploracyjnych z pomiarami motorycznymi, językowymi i poznawczymi w ujęciu podłużnym od 3 do 24 miesiąca życia za pomocą analizy wtórnej istniejącego zestawu danych. Wyniki badań wskazały, że trajektorie rozwojowe zachowań, których dzieci używały do eksploracji siebie, były ściśle powiązane z trajektoriami zachowań, których używały do eksploracji obiektów. Wnioskowanie dalsze wykazało, że trajektorie zachowań eksploracji siebie i obiektów były istotnie powiązane z trajektoriami rozwoju motorycznego, językowego i poznawczego dzieci.

Ważną rolę w dyskusji o istocie rozwoju motoryki pełni także teoria odruchów pierwotnych. Dziecko rodzi się z zespołem odruchów pierwotnych, których celem jest przygotowanie do wytworzenia odruchów wyższego rzędu, czyli odruchów posturalnych. W tym celu muszą się one w odpowiednim czasie wygasnąć. Ten proces nosi nazwę integracji odruchów. Jest on istotny w aspekcie kształtowania gotowości dziecka do uczenia się (podejmowania funkcji i czynności motorycznych oraz poznawczych).

E. Z. Gieysztor, L. Sadowska, A. M. Choińska (2017) analizowały znaczenie dojrzewania układu nerwowego u dzieci i związanej z nim integracji odruchów pierwotnych. Celem tych badań była porównanie dojrzałości neurologicznej dzieci w wiek przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Według autorek: „motoryka odruchowa ma na celu przygotować dziecko do osiągania kolejnych etapów funkcjonalnych i pozwala na stopniowe uruchamianie dróg

nerwowych” (2017, s. 6). Wnioskiem, do jakiego doszły w swoich badaniach był postulat włączenia oceny odruchów jako elementu badającego dzieci pod kątem gotowości szkolnej.

Podobnego zdania były A. A. Pecuch, A. Kołcz-Trzęsicka, A. Żurowska, M. Paprocka-Borowicz (2018). Z przeprowadzonych przez autorki badań wynika, iż występowanie zaburzeń neuromotorycznych, w tym także przetrwałych odruchów prymitywnych u dzieci ze stwierdzonymi zaburzeniami psychoruchowymi jest zjawiskiem częstym. Także postulowały, aby badanie dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym pod kątem odruchów noworodkowych traktować jako brakujące ogniwo diagnostyczne w planowaniu procesu terapeutycznego.

Na istotę okresowych badań najmłodszych dzieci pod kątem omawianych wskaźników ryzyka zwracają uwagę również D. M. Araujo, D. C. Santos, M. C. Marconi Pinheiro Lima (2020).

Według autorów wczesna diagnoza wskaźników ryzyka umożliwia wykrywanie opóźnień rozwojowych ponieważ opóźnienia w rozwoju motorycznym są zwykle wykrywane jako pierwsze; dodatkowo rozwój motoryczny jest skorelowany z innymi domenami rozwojowymi, co może przewidywać deficyty w zakresie poznania i języka.

A. Surynt i A. Wójcik-Grzyb (2005), podkreślały, powołując się także na badania z lat 90-tych ubiegłego wieku, że sprawność fizyczna (obok innych czynników, jak: koordynacja ciała, lateralizacja i koordynacja wzrokowo-ruchowa), należy do elementów rozwoju motorycznego, które najczęściej bierze się pod uwagę podczas analizy właściwości rozwojowych dziecka w wieku przedszkolnym.

W. C. Cheung, M. M. Ostrosky, H - W. Yang, Y. Akamoglu, P. C. Favazza, K. Aronson-Ensign (2019) doszli do wniosku, że wielu nauczycieli, szczególnie przedszkolnych, może nie być świadomym, że rozwój motoryczny jest podstawą rozwoju poznawczego. Badacze zauważyli, że rozwój motoryczny i poznawczy to dwie z pięciu powiązanych ze sobą dziedzin (obok podejścia do uczenia się – motywacji, rozwoju języka i rozwoju społeczno-emocjonalnego) istotnych w dyskusjach na temat umiejętności związanych z gotowością szkolną. Analizując badania w tym temacie zaakcentowali nowe dowody potwierdzające dwukierunkowe i wzajemne powiązania między rozwojem motorycznym i poznawczym dzieci w wieku przedszkolnym, twierdząc, że dzieci w wieku przedszkolnym które mają prawidłowe podstawowe

umiejętności motoryczne umożliwiające uczestnictwo w zabawie i zajęciach motorycznych, mają również zwiększone możliwości rozwijania umiejętności gotowości do czytania i nabywania kompetencji matematycznych (2019).

Trudności w uczeniu się na podłożu neuronalnym

Dysleksję określa się jako jedną z form zaburzeń neurorozwojowych objawiająca się trudnością w nauce dekodowania (czyli problemy z czytaniem na głos) i pisowni (M. J. Snowling, C. Hulme, K. Nation 2020).

M. Półtorak (2017) twierdzi, że termin „specyficzne trudności w uczeniu się” można traktować jako tożsamy z pojęciem „dysleksja rozwojowa”. Podkreśla, że jest to pojęcie szersze, zawierające szczegółowe rodzaje trudności w opanowaniu kompetencji szkolnych: dysleksję, dysgrafię, dysortografię i dyskalkulię.

Pomimo wielu badań w tym temacie nadal jednak są autorzy twierdzący, że koncepcja dysleksji rozwojowej nie jest dokładnie zbadana (m.in. K. Esser 2012, F. Ramus, M. Ahissar 2012). Ciekawą analizę na ten temat przeprowadził J. Stein (2023) omawiając w swoim artykule aktualne teorie na temat jej podłoża i specyfiki.

Jednak celem tego artykułu jest przybliżenie specyfiki dyspraksji, którą K. Esser (2012) nazwała cichą siostrą dysleksji.

Dyspraksja

Na stronach Equality and Diversity (Jednostki ds. Równości i Różnorodności) University of Oxford przeczytać można, że dysleksja i dyspraksja to specyficzne trudności w uczeniu się, jednak terminy te różnią się od siebie znacząco szczególnie w kwestii istoty zaburzeń (Dyslexia and dyspraxia. Information on dyslexia and dyspraxia, definitions, diagnosis and possible coping strategies. <https://edu.admin.ox.ac.uk/dyslexia-and-dyspraxia>).

DCD (Developmental Coordination Disorder) jest pojęciem stosunkowo nowym stąd nadal wynikają nieścisłości w jej definiowaniu. Wspomniana K. Esser (2012) porównała wręcz istniejącą terminologię dotyczącą dyspraksji do pola minowego. Warto przyrzeć się niektórym definicjom.

P. Caçola uznała DCD za: „stan neurorozwojowy charakteryzujący się słabą sprawnością motoryczną, która zakłóca codzienne czynności dziecka” (Caçola, 2014, s. 98).

B. Cygan podkreśliła istotę planowania motorycznego, uważając, że DCD: „jest zaburzeniem planowania motorycznego i przejawia się obniżoną zdolnością do zaplanowania i wykonania nowej, celowej aktywności ruchowej w nieznannej sytuacji. Wiąże się z brakiem umiejętności wyobrażenia sobie, jak wykonać daną czynność ruchową” (Cygan, 2021, s. 55).

Podobnego zdania jest K. Esser, za kryterium biorąc: „upośledzenie lub niedojrzałość organizacji ruchu, która wpływa na zdolność mózgu do przetwarzania informacji i wykonywania funkcji związanych z „percepcją, językiem i myśleniem” (Esser, 2012, s. 16).

Krajowe Stowarzyszenie na Rzecz Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych (NASEN) w Anglii opublikowało swoisty podręcznik pomocowy dla nauczycieli *Spotlight On Dyslexia And Dyspraxia* (<https://www.routledge.com/rsc/downloads/r3>).

W tym bezpłatnym podręczniku dokonano analizy aktualnego stanu wiedzy na temat dyspraksji aby zrozumieć przyczyny pojawiających się trudności rozwojowych. Obecnie uznaje się, że istnieją trzy główne zmysły, które muszą skutecznie ze sobą współpracować, aby umożliwić doświadczenie, interpretowanie i reagowanie na bodźce w otoczeniu. Proces ten jest znany jako integracja sensoryczna. Jest to zmysł dotyku, zmysł ruchu (przedsionkowy) i zmysł pozycji (proprioceptywny).

Układ dotykowy wysyła informacje do mózgu za pośrednictwem komórek w skórze. Dotyczy to lekkiego dotyku, bólu, temperatury i nacisku na skórę. Kiedy układ dotykowy jest niedojrzały, do kory mózgowej wysyłane są nieprawidłowe sygnały neuronowe, które mogą zakłócać inne procesy mózgowe. Może to prowadzić do nadmiernej stymulacji mózgu, co powoduje pojawienie się trudności z koncentracją i radzeniem sobie z kontaktem fizycznym z innymi.

Zmysł ruchu (przedsionkowy) wykorzystuje struktury w uchu wewnętrznym do wykrywania ruchu i zmian w położeniu głowy. Pozwala to na utrzymanie pozycji pionowej, dostosowanie pozycji, zachowanie równowagi i interpretację ruchu. Objawami niedojrzałości układu przedsionkowego są czynności nadreaktywne, takie jak: kręcenie się, skakanie i kręcenie się i czynności zahamowane, takie jak np. obawa przed chodzeniem po nierównych lub niestabilnych powierzchniach.

Zmysł pozycji (proprioceptywny) umożliwia poznanie tego, co robi nasze ciało. Układ proprioceptywny można porównać do wewnętrznego zmysłu wzroku dzięki czemu można wykonywać ruchy bez konieczności przyglądania się im. Niedojrzałość układu proprioceptywnego objawia się tzw. syndromem niezdarnego dziecka: dziecko może często upadać, mieć ograniczone zrozumienie swojej pozycji w przestrzeni. Nieprawidłowe działanie tego zmysłu uniemożliwia rozwój wyższych czynności ruchowych związanych ze schematem własnego ciała. Zaburzony jest wówczas proces planowania i prowadzenia ruchu, koordynacja pracy poszczególnych mięśni oraz ich napięcia (Pecuch, Kołcz-Trzęsicka, Żurowska, Paprocka, 2018).

Inną cechą propriocepcji jest „praksja” lub inaczej: planowanie motoryczne. Jest to zdolność do planowania i wykonywania zadań motorycznych i jako taka jest ona niezbędna do nauki nowych umiejętności.

Praksja to wyuczone, złożone zdolności manualne (Króliczak, Potok-Szybińska, Nowik, 2020).

M. Nilidzińska (2021) dodaje, że mianem praksji określa się zdolność do wykonywania ruchów celowych. Badaczka złożoność tego ruchu dowolnego przedstawiła na Rysunku 1.

Rysunek 1. Złożony akt ruchowy

Źródło: M. Nilidzińska (2021). Neuropsychologiczne badania ukierunkowanych ruchów rąk. *Logopedia*, 50(2), s. 96.

Na powyższej rycinie widać, że wykonanie ruchu celowego związane jest z jego aspektami, takimi jak: wytworzenie idei (pomysłu) co wiąże się z koniecznością koncentracji, stworzeniem planu działania (czyli kontrolą wykonania) oraz sekwencją ruchów (w tym także umiejętnością korekty błędów).

Dyspraksja to zaburzenie heterogeniczne. Jest ono związane z organizacją ruchu, czyli wpływa na planowanie rodzaju czynności i sposobu jej wykonania. Trudności z dyspraksją mogą także obejmować zarówno ruchy motoryki dużej, takie jak chodzenie i równowaga, jak i ruchy motoryki małej, takie jak pisanie ręczne. Może występować podwyższona wrażliwość sensoryczna. Osoby z dyspraksją mogą wydawać się niezdarne i podatne na wypadki oraz mogą łatwo się gubić. Dyspraksja jest dodatkowo związana z problemami z mową (powodem jest obniżenie napięcia mięśniowego aparatu mowy), percepcją i myśleniem, a według E. Meachon (2017) także z deficytem uwagi.

N. A. Udoh i C. C. Okoro (2013) powołując się na Narodowe Centrum Zaburzeń Uczenia się w USA dokonali kategoryzacji dyspraksji ze względu na funkcje, które mogą być zaburzone:

Dyspraksja ideomotoryczna – widoczna przy wykonywaniu zadań motorycznych jednoetapowych, takich jak np. machanie na pożegnanie;

Dyspraksja ideacyjna – trudności przy zadaniach wieloetapowych, jak mycie zębów, zapinanie guzików;

Dyspraksja ustno-ruchowa – koordynowanie ruchów mięśni potrzebnych do wymawiania słów;

Dyspraksja konstrukcyjna – ustalanie relacji przestrzennych, takich jak przeniesienie przedmiotu z jednego miejsca na drugie.

M. Głazewski (2016) wskazuje szerszy kontekst trudności rozwojowych związanych z dyspraksją. Takie dzieci mają trudności z wykonywaniem czynności w obrębie małej motoryki (np. prawidłowym trzymaniem przyrządów pisarskich), trudności w obrębie dużej motoryki (koordynacją ruchową: staniem na jednej nodze, jazdą na rowerze) jak i problemy kognitywne (nieprawidłowa lateralizacja, trudności z orientacją w przestrzeni). Negatywnym skutkiem długofalowym mogą być także problemy z zaniżoną samooceną, czy problemy behawioralne.

Podobnego zdania są L. Ke, X. Su, S. Yang, Z. Du, S. Huan g i Y. Wang (2023), którzy podkreślają, że te trudności nie tylko powodują problemy w rozwoju motorycznym dzieci, zwiększają ryzyko problemów z koncentracją,

umiejętnościami społecznymi, czytaniem i pisanem, ale także wpływają na poczucie własnej wartości i rozwój motywacji u dzieci.

Niejasności związane z terminem dyspraksji

Powodów, dla którego większość nauczycieli nie zna pojęcia dyspraksja jest wiele. Można tu wymienić niejasności związane z etiologią, trudności z diagnozowaniem problemów rozwojowych, nieliczność występowania.

Częstość występowania nie jest ściśle określona. Według niektórych badaczy zaburzenie koordynacji rozwojowej występuje u ok. 5% dzieci (Wilmut, Williams, Purcell, 2022; Garofalo, Vansenne, Sival, Verbeek, 2023). Ale inni twierdzą, że wskaźniki wykrywalności wahają się nawet do 20% dzieci (Ke i in., 2023). W Polsce brak jest danych na ten temat.

Etiologia też zostaje sprawą dyskusyjną. E. Meachon (2017) stwierdza, że dokładne pochodzenie DCD jest nieznane, aczkolwiek przypuszcza się że jest ona dziedziczna. M. Garofalo, F. Vansenne, D. A. Sival i D. S. Verbeek (2023) są zdania, że przyczyną jest podłoże genetyczne. Trwają obecnie badania mające potwierdzić tę hipotezę.

Kolejnym zagadnieniem są kryteria diagnostyczne. Brakuje jednoznacznego testu diagnostycznego. Szereg krajów wykorzystuje testy różnego autorstwa związane głównie z badaniem sprawności motorycznej, testy integracji wzrokowo-ruchowej (Smits-Engelsman, Schoemaker, Delabastita, Hoskens, Geuze, 2015).

Do diagnozy często jest wykorzystywany test przesiewowy DCDQ'07 (Developmental Coordination Disorder Questionnaire) (N. N. Wilson 2012) jednak, zdaniem autorki, nie jest on dostatecznie miarodajny. Polskiej adaptacji podjęła się A. Nowak (2016), jednak wersja ta nie jest powszechnie dostępna. Sytuacja owa rodzi dodatkowe utrudnienie jakim jest brak jednoznacznych testów diagnostycznych (szczególnie w wersji polskiej).

Ze względu na różnorodne symptomy dyspraksji, terapia musi obejmować wiele obszarów, takich jak trening motoryki percepcyjnej (np. terapia integracji sensorycznej), terapię mowy i języka, umiejętności liczenia, czytania i umiejętność pisania, manipulację środowiskiem (w zakresie planowania czynności), modyfikację zachowania (Udoh, Okoro, 2013), co stwarza pole do wykorzystywania wielu narzędzi badawczych.

Niemniej w terapii dyspraksji wyróżnia się istotne zadania skierowane głównie na motorykę małą: (czynności manipulacyjne) i dużą oraz na planowanie sekwencyjne (kolejność czynności).

I. Stelmasiak i M. Różańska (2021) podkreśliły rolę motoryki jako wszelkiej aktywności ruchowej istotnie związanej z kształtowaniem podłoża do uczenia się. Motoryka dzieli się bowiem na: motorykę dużą (postawa ciała i lokomocja oraz ruchy globalne) i na motorykę małą (chwyt i manipulacja oraz koordynacja wzrokowo-ruchowa). Przebieg rozwoju motoryki dużej wpływa na rozwój motoryki małej. Autorki zaznaczają, że ważne jest wspieranie umiejętności motorycznych ze względu na ich znaczenie w nauce pisania, czytania i liczenia.

W świetle tej teorii szczególnie alarmujące są badania na temat sprawności dzieci polskich. Z raportu z 2022 r. o stanie aktywności fizycznej dzieci i młodzieży w Polsce wynikają niepokojące wnioski. Analizie poddano szereg obszarów aktywności fizycznej, w tym m.in. ogólną sprawność fizyczną, aktywną zabawę, zachowanie bierne fizycznie, udział w zorganizowanym sporcie i formach aktywności ruchowej, aktywny transport (Zembura, Korcz, Cieśla, Nałęcz, 2022).

Aktywność fizyczną (definiowaną jako jakikolwiek ruch ciała wywołany przez mięśnie szkieletowe, który wymaga wydatku wysiłku) oceniono w 10-stopniowej skali. Grupę wiekową dzieci i młodzieży oceniono na 1 (czyli ocenę niedostateczną). W grupie wiekowej dzieci przedszkolnych tylko 19,3% 3-latków, 18,5% 4-latków, 15,8% 5-latków i 16,2% 6-latków spełniło zalecenia 60 min MVPA (Moderate to Vigorous Physical Activity) w ciągu tygodnia.

Jeżeli zwrócić uwagę na wyniki badań analizujących związek między aktywnością fizyczną a korzyściami poznawczymi, z których wynika, że aktywność fizyczna może poprawić plastyczność strukturalną istoty szarej i istoty białej u dzieci, promować zmianę wzorca aktywacji mózgu podczas wykonywania określonych zadań, poprawiać strukturę mózgu i sieci funkcjonalne a tym samym przynosić korzyści zdolnościom poznawczym, takich jak uwaga pamięć, kojarzenie i funkcje wykonawcze u dzieci i młodzieży (Shi, Feng, 2022) jest to fakt zastanawiający, szczególnie że wiek przedszkolny z punktu widzenia antropomotoryki, jest okresem znaczącym dla nauczania różnych umiejętności ruchowych (duża potrzeba ruchu i chęć uczenia się nowych czynności ruchowych).

Analizując powyższe rozważania wydaje się istotne przywrócenie w edukacji najmłodszych rangi rozwoju fizycznego (w tym nacisku na aktywność fizyczną) a ze względu na implikacje rozwojowe dyspraksji przekładające się na rozwój poznawczy (oprócz fizycznego) ale też emocjonalny i społeczny warto popularyzować wiedzę na temat tej specyficznej przypadłości neurorozwojowej.

Literatura:

1. Araujo, D. M., Santos, D. C., Marconi Pinheiro Lima, M. C. (2020). Cognitive, language and motor development of infants exposed to risk and protective factors. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 138, 110353. <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2020.110353>
2. Babik, I., Galloway, J. C, Lobo, M. A. (2022). Early exploration of one's own body, exploration of objects, and motor, language, and cognitive development relate dynamically across the first two years of life. *Developmental Psychology*, 58(2), 222-235. <https://doi.org/10.1037/dev0001289>
3. Caçola, P. (2014). Movement Difficulties Affect Children's Learning: An Overview of Developmental Coordination Disorder (DCD). *Learning Disabilities*, 20(2), 98-106. <https://doi.org/10.18666/LDMJ-2014-V20-I2-5279>
4. Cheung, W. C., Ostrosky, M. M., Yang, H-W., Akamoglu, Y., Favazza, P. C., Aronson-Ensign, K. (2019). Merging Motor and Cognitive Development: There's So Much to Learn While Being Physically Active!. *Palaestra*, 33, 48-54.
5. Cygan, B. (2021). Dziecko nieporadne czy dyspraktyczne? Diagnoza i działania terapeutyczne. Studium przypadku. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 40(2), 53-66. <https://doi.org/10.17951/lrp.2021.40.2.53-66>
6. *Dyslexia and dyspraxia. Information on dyslexia and dyspraxia, definitions, diagnosis and possible coping strategies*. Pobrane z: <https://edu.admin.ox.ac.uk/dyslexia-and-dyspraxia>
7. Esser, K. (2012). Dyspraxia: the silent sister. *Journal of Inclusive Practice in Further and Higher Education*, 4(1), 15-25.

8. Garofalo, M., Vansenne, F., Sival, D. A., Verbeek, D. S. (2023). Pathogenetic Insights into Developmental Coordination Disorder Reveal Substantial Overlap with Movement Disorders. *Brain Sci.* 23, 13(12), 1625. <https://doi.org/10.3390/brainsci13121625>
9. Gieysztor, E. Z., Sadowska, L., Choińska, A. M. (2017). Stopień integracji odruchów prymitywnych jako narzędzie diagnostyczne do oceny dojrzałości neurologicznej zdrowych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. *Piel Zdr Publ.* 26(1). 5-11. <https://doi.org/10.17219/pzpz/69471>
10. Głazewski, M. (2016). Dyspraksja rozwojowa jako specyficzne zaburzenia funkcji motorycznych dziecka. W: K. Kraszewski, I. Paśko (red.), *Aktywność poznawcza i działania dziecka w badaniach pedagogicznych* (ss. 20-27). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
11. Ke, L., Su, X., Yang, S., Du, Z., Huang, S., Wang, Y. (2023). New trends in developmental coordination disorder: Multivariate, multidimensional and multimodal. *Front. Psychiatry*, 14, 1116369. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1116369>
12. Króliczak, G., Potok-Szybińska, W., Nowik, A. (2020). Język, praktyka i ręczność: Delikatna triada z perspektywy leworęczności. *Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych*, 69(1), 123-134. https://doi.org/10.36921/kos.2020_2630
13. Meachon E. (2017). An Investigation of Dyspraxia: What We Know and Why the Research Is So Far Behind. *St. Anne's Academic Review (STAAR)*, 7, 47-52.
14. Nilidzińska, M. (2021). Neuropsychologiczne badania ukierunkowanych ruchów rąk. *Logopedia*, 50(2), 93-116.
15. Nowak, A. (2016). Cross-cultural adaptation of the Developmental Coordination Disorder Questionnaire (DCDQ'07) for the population of Polish children. *Biomedical Human Kinetics*, 8, 17-23. <https://doi.org/10.1515/bhk-2016-0003>
16. Pecuch, A. A., Kołcz-Trzęsicka, A., Żurowska, A., Paprocka-Borowicz, M. (2018). Ocena zaburzeń psychomotorycznych u dzieci w wieku 4-6 lat za pomocą testów Sally Goddard Blythe.. *Piel Zdr Publ.*, 8(1), 11-20.

17. *Podstawa Programowa Wychowania Przedszkolnego. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017.* Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20170000356>
18. Półtorak, M. (2017). Psychospołeczne funkcjonowanie dzieci z dysleksją rozwojową – wybrane aspekty. *Głos – Język – Komunikacja*, 4, 68-78.
19. Ramus, F., Ahissar, M. (2012). Developmental dyslexia: The difficulties of interpreting poor performance, and the importance of normal performance. *Cognitive Neuropsychology*, 29, 104-22. <https://doi.org/10.1080/02643294.2012.677420>
20. Shi, P., Feng, X. (2022). Motor skills and cognitive benefits in children and adolescents: Relationship, mechanism and perspectives. *Front. Psychol.*, 13, 1017825.
21. Smits-Engelsman, B., Schoemaker, M., Delabastita, T., Hoskens, J., Geuze, R. (2015). Diagnostic criteria for DCD: Past and future. *Human Movement Science.*, 42, 293-306. <https://doi.org/10.1016/j.humov.2015.03.010>
22. Snowling, M. J., Hulme, C., Nation, K. (2020). Defining and understanding dyslexia: past, present and future. *Oxford Review of Education*, 46(4), 501-513. <https://doi.org/10.1080/03054985.2020.1765756>
23. *Spotlight On Dyslexia And Dyspraxia.* Pobrane z: https://www.routledge.com/rsc/downloads/r3_ICREDUP1710_Spotlight_on_Dyslexia_and_Dyspraxia_FB.pdf?srsltid=AfmBOoqSqbB0TBRXbxN6zNCDrZFCZJ1rkBpXTLAQ70O88yKsXJhxC_ba
24. Stein, J. (2023). Theories about Developmental Dyslexia. *Brain Sci*, 13(2), 208. <https://doi.org/10.3390/brainsci13020208>
25. Stelmasiak, I., Różańska, M. (2021). Kształtowanie sprawności motorycznej dziecka w przedszkolu w kontekście nauki pisanja. *Kultura i Wychowanie*, 19, 87-107. https://doi.org/10.25312/2083-2923.19/2021_06ismr
26. Surynt, A., Wójcik-Grzyb, A. (2005). Sprawność fizyczna dzieci w wieku 6 i 7 lat jako element dojrzałości szkolnej. *Roczniki Naukowe AWF w Poznaniu*, 54, 137-148.

27. Udoh, N. A., Okoro, C. C. (2013). Developmental Dyspraxia – Implications for the Child, Family and School. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 2(4), 208-224. <https://doi.org/10.6007/IJARPED/v2-i4/467>
28. Wilmut, K., Williams, J., Purcell, C. (2022). Editorial: Current Perspectives on Developmental Coordination Disorder (DCD). *Front Hum Neurosci*, 16, 837548, <https://doi.org/10.3389/fnhum.2022.837548>
29. Wilson, N. N. (2012). *The Developmental Coordination Disorders Questionnaire 2007 (DCDQ'07). Administration manual for the DCDQ'07 with psychometric properties*. Pobrane z: <https://www.dcdq.ca/uploads/pdf/DCDQAdmin-Scoring-02-20-2012.pdf>
30. Zembura, P., Korcz, A., Cieśla, E., Nałęcz, H. (2022). *Raport o stanie aktywności fizycznej dzieci i młodzieży w Polsce w ramach projektu Global Matrix 4.0*, Warszawa. Pobrane z: <https://www.activehealthykids.org/wp-content/uploads/2022/10/Poland-report-card-long-form-2022.pdf>

Monika Iwanicka¹

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie

https://doi.org/10.29316/9788368103144_7

**ALTERNATYWNE FORMY DUCHOWOŚCI JAKO WYZWANIE
DLA TRADYCYJNYCH SYSTEMÓW RELIGIJNYCH.
STUDIUM PRZYPADKU GIER *FANTASY* RPG**

**ALTERNATIVE FORMS OF SPIRITUALITY AS A CHALLENGE TO
TRADITIONAL RELIGIOUS SYSTEMS.
A CASE STUDY OF FANTASY RPG GAMES**

Streszczenie

Przekonania z zakresu *New Age* stały się powszechniejsze po pandemii COVID-19. Badania pokazują, że znaczny odsetek osób deklarujących wiarę w ezoterykę jest również związanych z tradycyjną religią. Alternatywne światy magiczne są jednak często traktowane przez instytucje kościelne jako metafizyczne zagrożenie, które podważa tradycyjne wartości religijne ich definicję rzeczywistości. Skłania to reprezentantów chrześcijaństwa do naturalizacji dyskursów, opartych na deprecjacji wszelkich form magii, również tych występujących w produktach kulturowych. Celem artykułu jest zbadanie, w jaki sposób podobieństwa ontologiczne między uniwersami gier *fantasy* RPG a sferą *sacrum* wpływają na relacje tych gier z tradycyjnymi systemami religijnymi. W artykule uwzględniono koncepcje socjologiczne i groznawcze, dotyczące mechanizmów powstawania alternatywnych światów, w tym szczególną rolę nurtu *pop-theology*, który integruje elementy duchowości z popkulturą. Badanie, oparte na *desk-research* oraz studium przypadku, wskazuje jak światy *fantasy* mogą być postrzegane przez tradycyjne wspólnoty religijne jako konkurencyjne wobec zinstytucjonalizowanych systemów *sacrum*. Wnioski sugerują, że specyfika światotwórstwa gier *fantasy* RPG, może być jednym z czynników determinujących traktowanie ich jako wyzwania przez instytucje kościelne.

¹ 0009-0004-2495-1799, miwanicka@student.agh.edu.pl

Summary

New Age beliefs have become more prevalent following the COVID-19 pandemic, with research showing that a significant proportion of those claiming to believe in esotericism are also affiliated with traditional religion. However, alternative magical worlds are often treated by church institutions as a metaphysical threat that undermines traditional religious values with their definition of reality. This prompts representatives of Christianity to naturalise discourses based on the depreciation of all forms of magic, including those found in cultural products. The aim of this article is to explore how the ontological similarities between fantasy RPG universes and the realm of the sacred affect the relationship of these games to traditional religious systems. The article considers sociological and horror concepts concerning the mechanisms of alternative worlds, including the particular role of the pop-theology trend, which integrates elements of spirituality with pop culture. The study, based on desk-research and a case study, indicates how fantasy worlds can be perceived by traditional religious communities as competing with institutionalised sacred systems. The findings suggest that the specificity of fantasy RPG worldbuilding, may be one of the determinants of their treatment as a challenge by church institutions.

Słowa kluczowe: gry fantasy RPG, New Age, sacrum, religia, tradycyjna duchowość, alternatywna duchowość, subkreacja

Keywords: fantasy RPGs, New Age, sacrum, religion, traditional spirituality, alternative spirituality, subcreation

Wstęp

Ruch *New Age*

Wiara i zaangażowanie religijne są trwałymi cechami wyróżniającymi Polaków w porównaniu z innymi krajami w Europie (Landgeist, 2022). Jednak cechy te zostały również dotknięte pandemią COVID-19 i jej następstwami. Ze względu na ograniczenia, które towarzyszyły Polakom w trakcie pandemii, tradycyjny udział w praktykach religijnych nie zawsze mógł dorównać tej samej skali i zakresowi sprzed pandemii - religijność Polaków w społeczeństwie pandemicznym zmniejszyła się, a w społeczeństwie post pandemicznym nie osiągnęła tego poziomu, jaki miała w okresie przed pandemią, tj. w końcu drugiej dekady XXI wieku (CBOS, 2024). W początkowej fazie pandemii COVID-19

nie odnotowano ani znaczącego wzrostu religijności, ani jej wyraźnego osłabienia. Natomiast w dalszym przebiegu pandemii nastąpiło przyspieszenie procesów sekularyzacyjnych w Polsce. W wyniku tych zmian, wskaźnik regularnych praktyk niedzielnych spadł z 51% w 2018 roku do 38% w 2022 roku (Mariański, 2024). Badania CBOS z 2024 roku wskazują również na wzrost odsetka osób raczej lub całkowicie niewierzących – z 8% w 2019 roku do 14% w 2024 roku, oraz na najniższy w historii poziom uczestnictwa w cotygodniowych praktykach religijnych, wynoszący 34% (2024).

Podczas gdy część społeczeństwa ograniczyła lub zaprzestała angażowania się w tradycyjne formy religijności, inni zaczęli poszukiwać alternatywnych sposobów uczestniczenia w praktykach duchowych. Przykładem tego trendu są dane Nielsen BookScan Polska z 2020 roku, które pokazują, że literatura ezoteryczna odnotowała wzrost sprzedaży w trakcie pandemii. W okresie od marca do grudnia 2020 roku sprzedano ponad 1,2 miliona egzemplarzy książek ezoterycznych, co stanowiło wzrost o 18% w porównaniu z rokiem 2019. Całkowita wartość sprzedaży wyniosła ponad 32 miliony złotych, co oznacza wzrost o 19% (Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów, n.d.). Z kolei badania z 2019 roku wykazały, że 43% Polaków deklaruowało czytanie horoskopów, a 11% uznawało je za wiarygodne. Ponadto w Polsce działa około 10 tysięcy osób zajmujących się wróżbiarstwem, a ich usługi cieszą się dużym zainteresowaniem (Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów, n.d.).

Zjawisko poszukiwania alternatywnych form duchowości, znane również pod formą ruchu *New Age*, obecne jest w Polsce już od lat 80 XX wieku. Ruch *New Age* to złożony fenomen kulturowy i duchowy, który łączy elementy różnych tradycji religijnych, filozoficznych i naukowych (Hanegraaff, 2018). Utożsamiany jest głównie z pojęciami takimi jak „alternatywna duchowość”, „ezoteryzm” (Stolz, Sanchez, 2005) czy „astrologia”² (Campion, 2004). W przeciwieństwie do świeckiego podejścia naukowego, które – jak w ujęciu Stephena Hawkinga – traktuje odkrycia naukowe jako dowód na zbędność tradycyjnych koncepcji Boga, *New Age* postrzega naukę jako narzędzie wyjaśniające immanencję boskości w kosmosie (Hanegraaff, 2018). Ruch ten redefiniuje również „typowe” ujmowanie magii, nadając jej charakter techniki skoncentrowanej na transformacji świadomości - magia staje się narzędziem

² Sama astrologia jest uważana za wierzenie z zakresu *New Age* (York, 1995) lub „alternatywną religię” (Hunt 2003: 171-3).

służącym do osiągnięcia oświecenia, samorealizacji oraz nowego spojrzenia na świat jako *sacrum* (Magliocco, 2015).

Co ważne do nakreślenia w kontekście niniejszego artykułu, związek między tradycyjną religijnością, a alternatywną duchowością ma raczej konkurencyjny charakter. Przekonania z zakresu *New Age*, będąc niekiedy atrakcyjniejszą alternatywą wobec instytucjonalnej religijności, stanowią równocześnie jej konkurencję – jak pisze Folaron: „Moralność proponowana przez *New Age* cechuje relatywizm przyciągający coraz szersze kręgi chrześcijańskie” (Folaron, 2018, s. 289). Jak wykazuje Champion, te alternatywne formy wierzeń są uważane przez kościoły głównych nurtów za „rywala” lub zagrożenie duchowe, a socjologowie religii rutynowo klasyfikują je jako kult lub nowy ruch religijny (Champion, 2004).

Reprezentanci katolicyzmu w Polsce wyrażają jawny sprzeciw wobec podobnych praktyk, który manifestuje się m.in. poprzez negatywne dyskursy internetowe³. Utożsamiając poszukiwanie alternatywnej duchowości z paraniem się magią, wróżbiarstwem i okultyzmem, odrzucają to zjawisko i deprecjonują je jako niezgodne z doktryną katolicką. Ich stanowisko, uzasadnione z jednej strony samym lękiem przed utratą wyznawców, ma z drugiej wyjaśnienie historyczne i epistemologiczne.

Dostarczenie go wymaga cofnięcia się do źródła niechęci, które tkwi w samej historii formowania się chrześcijaństwa i jego gałęzi. Według Ks. P. Wygralaka, okres rozwoju omawianej religii charakteryzował się nie tylko tolerowaniem praktyk magicznych (wchodzących w skład elementów *New Age*), ale również wykorzystywaniem ich w codziennej rutynie (2013). Jak czytamy w artykule *Zło magii w pastoralnych wskazaniach ojców Kościoła*, starożytni wyznawcy parali się astrologią, alchemią, wróżbiarstwem, nekromancją, oniromancją oraz teurgią (Wypustek, 2001). Niemniej opisywane praktyki magiczne (w szczególności szeroko pojęte wróżbiarstwo), mające na celu uzyskania kontroli nad swoim losem, stoją w jawnej sprzeczności z założeniami chrześcijańskiej doktryny, która nakazuje oddanie siebie w ręce „Bożej Opatrzności”. Ten konflikt doprowadził do stopniowego odrzucania magii przez Kościół i zmiany jej statusu na oficjalnie niezgodną z wiarą chrześcijańską. Jakielkolwiek uczestnictwo w praktykach magicznych jest już w samej Biblii wyraźnie zabronione:

³ Jednoznacznie negatywne opinie na temat ruchu *New Age* pojawiły się m.in. na katolickim portalu Yuweg.pl (Yuweg.pl, n.d.) oraz Adonai.pl (Adonai.pl, n.d.).

Gdy tedy wejdiesz do ziemi, którą Pan, Bóg twój, ci daje, nie naucz się czynić obrzydliwości tych ludów; niech nie znajdzie się u ciebie taki, który przeprowadza swego syna czy swoją córkę przez ogień, ani wróżbita, ani wieszczbiarz, ani guślarz, ani czarodziej, ani zaklinacz, ani wywoływacz duchów, ani znachor, ani wzywający zmarłych; gdyż obrzydliwością dla Pana jest każdy, kto to czyni, i z powodu tych obrzydliwości Pan, Bóg twój, wypędza ich przed tobą (Biblia Tysiąclecia, Pwt 18, s. 9-13).

Ks. P. Wygralak wyróżnia również w swojej publikacji te poświadczenia Ojców Kościoła, które jednoznacznie wskazują na niepoprawny charakter praktykowania magii przez chrześcijan. W ogólnym ujęciu ojcowie kościoła postrzegali magię jako oznakę braku zaufania w boską zdolność zapewnienia opieki oraz siłę odciągającą jednostki od wiary. Uznawali naturę magii za jednoznacznie diabelską, poddaną wpływowi samego Szatana, który „nie tylko stoi u początku tych praktyk, jako ich inicjator, ale również zawsze w nich uczestniczy” (Wygralak, 2013, s. 305).

Konkludując przytoczone powody deprecjonowania magii przez wyznawców chrześcijaństwa, należy zauważyć, że myślą przewodnią było rzekomo demoniczne pochodzenie magii, „udowadniane” na wielorakie sposoby. Zaangażowanie w sztukę magiczną wiązało się z duchową niekonsekwencją, zniewoleniem duszy oraz z utratą łask, a więc powrotem do pogaństwa⁴ (Wygralak, 2013). Co istotne, postrzeganie magii i ezoteryki jako zła zdaniem Ks. Wygralaka „pozostaje aktualne również w czasach nam współczesnych” (2013, s. 316) – co widać po dyskursie wokół *New Age*, polaryzującym osoby tradycyjnie religijne oraz te z większą skłonnością do otwartej postawy.

Nurt *Pop-theology*

Niniejszy artykuł naukowy skupia się jednak na jednym wymiarze z zakresu Nowej Duchowości, a mianowicie nurcie *pop-theology*. Najprościej

⁴ W publikacji *New Age and Neopagan Magic* zostaje naświetlony fakt, że ruch *New Age* oraz Neopogaństwo mogą mieć pewne cechy wspólne – obydwa zjawiska obejmują szeroką gamę praktyk i wierzeń. Obie społeczności przylegają do siebie i podzielają światopogląd, który przedkłada doświadczenie nad wiarę, umiejscowienie duchowego autorytetu w sobie oraz skupienie się na samorealizacji i potencjale ludzkim. Obydwa zjawiska czerpały także inspiracje z duchowych i ezoterycznych ruchów XIX i początku XX wieku (Magliocco, 2015).

rzecz ujmując, *pop-theology* to zjawisko poszukiwania religijności w produktach kulturowych – np. za pośrednictwem radia, telewizji lub Internetu (Boguszewski, 2022). W świecie naukowym znajdziemy jednak więcej definicji *pop-theology*, co sprawia, że termin staje się niejednoznaczny. Zdaniem publicystów takich jak De Wildt oraz Aupers, zjawisko to wiąże się *stricte* z samą publiczną dyskusją na temat prawdy i znaczenia religii, Boga (bogów) i wierzeń – dyskusją w grupach różnie (ir)religijnych „amatorów”, w środowiskach offline lub online (De Wildt, 2023). Sednem jest więc internetowe zaangażowanie w religię, bogów i naturę świętych tekstów, poprzedzone, jak wskazuje De Wildt, potrzebą doświadczenia alternatywnej formy religii (2023). Inne źródła podają z kolei, że *pop-theology* jest dziedziną nauki, która analizuje produkty kulturowe przez pryzmat ich duchowości, odzwierciedlając kulturową dynamikę, kształtującą nasze przekonania (Smith, 2023). We wszystkich definicjach, *pop-theology* sprowadza się jednak do pojęcia alternatywnych form duchowości zagnieżdżonych w „światach kulturowych”. Turnau proponuje nam wręcz uznawać te światy jako alternatywne religie (Turnau, 2008). Skoro nurt w sposób oczywisty nawiązuje w pewnych aspektach do *New Age*, zdaje się stwarzać podobne zagrożenie dla tradycyjnych religii. I tak też wprawdzie jest postrzegany – o czym możemy się przekonać, czytając dyskursy cyfrowe na polskich forach i portalach katolickich, deprecjonujących wszelkie pop-kulturowe uniwersa religijne, magiczne lub po prostu zawierające elementy okultystyczne⁵.

Krytyce często poddawane są, z mniej lub bardziej uzasadnionych przyczyn, światy gier komputerowych. Nie da się ukryć, że obecność religii w grach wideo jest tak powszechna, że zarówno deweloperzy, jak i gracze zapominają o stopniu, w jakim gry wideo zależą od konwencji religijnych (De Wildt, 2023), albo odwrotnie – chociażby na Zachodzie młode osoby są bardziej skłonne do dostrzegania religii w grach, niż w miejscu kultu (Newzoo, 2017).

⁵ W 2019 roku krytyką została objęta Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach za przeprowadzenie dla dzieci warsztatów z „Harrym Potterem” – zdaniem rodziców zabawy imitowały lekcję magii i okultyzmu, „które są przeciwko pierwszemu przykazaniu” (Naszemiasto.pl, 2020). Z kolei wydanie chrześcijańskiego miesięcznika „W drodze” z 2008 roku przestrzega przed „powrotem magii” w literaturze, która jest „nośnikiem wiedzy na temat okultyzmu, ezoteryzmu i magii”, co, jak wskazuje autor, jest formą antykultu i odwróceniem się od Boga osób zainteresowanych podobnymi produktami kulturowymi (Kuźma, 2008). W Internecie znajdziemy również liczne zapytania na forach na temat książek, gier lub filmów *fantasy* i ich oddziaływań na wiarę, co wskazuje na wszechobecne wątpliwości (Faith, 2021).

Interesującym, a jednocześnie wciąż niewystarczająco zbadanym zjawiskiem, jest negatywne stanowisko dominujących grup społecznych, w szczególności przedstawicieli Kościoła katolickiego w Polsce, wobec uniwersów gier typu *fantasy* RPG (*role-playing games*). Jest to gatunek, który od dłuższego czasu spotyka się z dużą falą krytyki i niechęci. Idealnie obrazują to zjawiska skrajne, a mianowicie sporadyczne wybuchy panik satanistycznych, związane z rzekomą profanacją religijnych wartości przez światy *fantasy*. Najpopularniejszą paniką, podczas której uniwersa *fantasy* pojawiły się na celowniku środowisk religijnych, była oczywiście panika satanistyczna w USA z lat 80, kiedy to na amerykański rynek weszła pierwsza, tradycyjna gra *fantasy* RPG – *Dungeons&Dragons* – uznana jednocześnie za prekursora gatunku. Z pozoru nieszkodliwa rozrywka wywołała wśród opinii publicznej nieprawdopodobną historię, okraszoną postrzeganiem samych graczy jako niebezpiecznych satanistów, przynależących do sekty (Laycock, 2015). Socjolog religii Laycock, podczas przytaczania historii paniki satanistycznej z lat 80., wspomina o argumentacji pewnej ewangelickiej pisarki, która postulowała, że: „jednym z największych narzędzi szatana w naszym kraju są okultystyczne gry fabularne, które stały się tak popularne. Szatan używa tych gier by stworzyć ogromną armię najbardziej inteligentnych młodych ludzi w tym kraju; armię, którą Antychryst będzie mógł wykorzystać i kontrolować w jednej chwili” (zob. Brown, 1987, za: Laycock, 2015, s. 97). Analogicznych komentarzy ze strony osób duchownych było oczywiście wiele więcej.

Deprecjacja tego typu gier wideo pojawiła się również ze strony polskich wspólnot religijnych wyznania katolickiego, o czym świadczą, mniej

lub bardziej aktualne, wpisy na popularnych serwisach katolickich⁶. Można wysnuć przypuszczenie, że to właśnie gry *fantasy* RPG, jako produkt kulturowy, stały się *New Age*-ową alegorią – potraktowaną przez konserwatywne religijne podmioty jako konkurencyjne „uniwersa symboliczne”⁷, stanowiące wyzwanie dla utrzymania hegemonii.

Metody badawcze

Gry *fantasy* RPG (zarówno wideo, jak i tradycyjne), będące adekwatnym gatunkiem do analizy wymiaru duchowego czy analizy stopnia skłaniania ku refleksji na tle religijnym⁸, są jednocześnie klasyfikowane jako świat alterna-

⁶ W sieci można znaleźć chociażby artykuł zatytułowanym *Lista demonicznych gier - nie pozwól dzieciom w nie grać!!!*, będącym replikacją jednego z rozdziałów Miesięcznika Sygnały Trocki, napisanego przez br. Tadeusza Rucińskiego w 2010 roku (Ruciński, 2010 za: Fronda, 2017). Tekst właściwy w publikacji nawiązuje do ogółu „antychrześcijańskich” gier komputerowych (z czego większość stanowią gry *fantasy*) - tego typu gry „mogą umożliwiać otwieranie się na świat demoniczny”, natomiast „utożsamienie się z postacią prowadzoną w grze łączy się z mniej lub bardziej świadomą afirmacją zła i jego uosobienia” (Ruciński, 2010, za: Fronda, 2017). Innym przykładem niechęci Kościoła Katolickiego do gier *fantasy* RPG są blogi o jednoznacznych tytułach: *Pierwsza śmiertelna ofiara Diablo III. To ostrzeżenie dla rodziców* (Frona, 2012), *Czy gry komputerowe mogą być niebezpieczne?* (Jaworska, 2024) czy *Gry komputerowe – złe czy dobre?*. Dyskursem o kluczowym znaczeniu jest opublikowana przez Bractwo Najświętszej Maryi Panny lista pytań, stanowiąca „dodatek do rachunku sumienia” i wskazująca na wszelkie, zidentyfikowane przez księży egzorcystów zagrożenia duchowe - na obszernej liście (posiada 63 pozycji) znajdują się pytania szczególnie ważne dla niniejszej pracy, nawiązujące do ezoteryki, wróżbiarstwa, zabawy, ogółu gier cyfrowych oraz stricte gier RPG (Bractwokrólowejpolski, 2016). Autorzy listy podkreślają obecność satanistycznych, bluźnierczych i brutalnych treści „w dużej części gier”, które manipulują umysłem gracza.

⁷ „Uniwersum symboliczne” jest terminem wprowadzonym przez Bergera i Luckmanna, definiowanym jako kompleks teoretyczny, który integruje różnorodne obszary znaczeń i ujmując instytucjonalny porządek jako symboliczną całość. Stanowi ono podstawę dla wszelkich zarówno subiektywnych, jak i zobiektywizowanych „rzeczywistych” znaczeń, ale również dla sytuacji granicznych, odseparowanych od obszaru codziennych praktyk. Co ważne, nie istnieje jedno zasadnicze uniwersum symboliczne, lecz wiele współistniejących ze sobą uniwersum częściowych, nazywanych przez socjologów „subuniwersami znaczeń” (zob. Berger, Luckmann, 2010).

⁸ Nie twierdzę, że inne gatunki gier takiego potencjału nie posiadają – jednak biorąc pod uwagę specyfikę etykiety *fantasy* (Garda 2016) oraz proces „stawania się postacią” (*role-playing*) (Fine, 1983), można założyć, że są na wyższej pozycji w aspekcie zarówno wpływu na religijny światopogląd gracza (który jest niejednoznaczny (zob. Sparks, 2016)), jak i zawartości elementów ezoterycznych, okultystycznych, czy magicznych.

tywy czy inaczej – uniwersum symboliczne (Berger, Luckmann, 2010). Warto zaznaczyć, że na gruncie ontologicznym, światy *fantasy* ogółem, nie odróżniają się za bardzo od *New Age’owych* wierzeń, opartych na myśleniu magicznym⁹. Społeczny mechanizm kreacji obydwu systemów może być jednakowo wytłumaczalny ze społecznego punktu widzenia. Co istotne, zdaniem Laycocka, źródłem nieskrywanej niechęci środowisk religijnych do owych systemów może być samo podobieństwo ich definicji rzeczywistości z definicjami wspomnianych rzeczywistości magicznych (Laycock, 2015). Owe założenie socjologa stanowić będzie punkt wyjścia do dalszych rozważań.

Celem niniejszego artykułu będzie zatem próba odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób podobieństwa ontologiczne między uniwersami gier *fantasy* RPG a sfery sacrum wpływają na relacje tychże gier z tradycyjnymi systemami religijnymi? Aby wyjaśnić źródło napięcia przeprowadzony zostanie *desk-research* koncepcji socjologiczno-groźnawczych na temat mechanizmu powstawania alternatywnych światów w oparciu o studium przypadku – uniwersum gier *fantasy* RPG (w ujęciu całościowym). Pozwoli to na okrojone dostrzeżenie pewnych zależności i ich potencjalnego wpływu na przekonania religijnych podmiotów, zakładając ich homogeniczność. W kontekście jakościowych badań naukowych studium przypadku wyróżnia się jako skuteczna metoda badawcza, umożliwiająca dogłębne zrozumienie danego zjawiska szczególnie wtedy, gdy granica pomiędzy przypadkiem a jego kontekstem jest niejasna (Wójcik, 2013). Badanie ma teoretyczno-eksploracyjny charakter i może stanowić podstawę dla dalszych analiz wyzwań, jakie alternatywne formy duchowości stawiają przed tradycyjnymi nurtami religijnymi. Problemem wiodącym staje się fakt ujmowania ich w kategorii metafizycznego zła, zagrażającego powszechnie wyznaczanym wartościom i hegemonii.

⁹ Samo zagadnienie magii w nurcie socjologicznym określane jest mianem myślenia magicznego, bądź magiczno-mitycznego (Musiał, 2017). Musiał ujmuje to następująco: „magia we współczesnej kulturze obecna jest zarówno jako sposób uczestnictwa w świecie, jak i jako sposób refleksowania nad nim (ujmując rzecz ściślej: jako inspiracja dla refleksowania nad nim)” (2017). Dominacja perspektywy pierwszoosobowej oraz fenomenologiczno-biblijnego myślenia, połączona z odrodzeniem wiary w astrologię, horoskopy, różnorodne formy neoszamanizmu oraz nurt *New Age*, może być interpretowana jako przejaw swoistego „powrotu” magii. Zjawisko to wydaje się wynikiem mniej lub bardziej świadomego odrzucenia trzecioosobowej postawy poznawczej.

Wyniki badań

Z punktu widzenia niniejszego artykułu ważne jest na początek zadanie sobie kluczowego pytania: jak wygląda proces twórczy powstawania światów *fantasy*?¹⁰. Zrozumienie procesu pozwoli na przedstawienie analogiczności jego cech z charakterystykami światów sakralnych.

Należy zacząć od przybliżenia koncepcji wyobraźni pierwotnej i wtórnej – czyli dwóch odrębnych pojęć, których rozróżnienia dokonał S.T. Coleridge. Postrzegał on tę pierwszą jako „żywą Siłę i głównego Agenta wszelkiego poznania ludzkiego, a także jako powtórzenie w skończonym umyśle wiecznego aktu stworzenia w nieskończonym Byciu”, której „echem” jest wyobraźnia wtórna „współistniejącą ze świadomą wolą, ale nadal tożsamą z pierwotnym rodzajem działania, różniącą się jedynie stopniem i sposobem działania” (tłum. własne, Coleridge, 1969, s. 304). Owe metaforyczne przesłanie, pochylające się nad znaczeniem wyobraźni, przedstawia nam w sposób niedosłowny sam proces aktu stworzenia, bazującego na świadomej i celowej wyobraźni wtórnej. Jak pisze sam autor, wyobraźnia wtórna „rozpuszcza”, „rozprawdza” i „rozprasza”, aby odtworzyć – tworzy zatem nie-całkowicie nowy świat, a raczej przestrzeń wtórną, czerpiącą z elementów zastanych. Nie może ona jednak zaistnieć bez wyobraźni pierwotnej, traktowanej przez Coleridge’a jako katalizator dla ludzkiego poznania. Pozwala nam ona na koordynowanie i interpretowanie danych, przekształcając je w tzw. percepcję, dzięki której rozumiemy świat wokół nas. Użycie wyobraźni pierwotnej, w przeciwieństwie do wtórnej, zachodzi w sposób całkowicie nieświadomy, jednak konieczny, abyśmy mogli poprawnie funkcjonować i kreować inne światy (Wolf, 2012). Sam prekursor literatury *fantasy* J.R.R. Tolkien nazwał tworzenie świata wtórnego mianem subkrecji¹¹, co oznacza „tworzenie pod” - ponieważ ludzie, według Tolkiena i zgodnie z koncepcją wyobraźni wtórnej, są ograniczeni do korzystania z istniejących, w „świecie pierwotnym”¹², pojęć (Wolf, 2012). Zatem potencjalny

¹⁰ Opisujący w niniejszym podrozdziale mechanizm kreacji światów *fantasy* jest wspólny dla wszystkich mediów (utworzone w taki sposób światy *fantasy* mogą występować zarówno w szeroko pojętych grach, jak i książkach, filmach etc.)

¹¹ Omawiana w tym podrozdziale „tolkienowska” subkrecja i tworzenie światów wtórnych wywodzi się z literatury *fantasy*, jednak obydwie koncepcje wykorzystuje się również w groźnawstwie.

¹² Termin „świat pierwotny” w myśl J.R.R. Tolkiena oznacza nasz świat – materialny i fizyczny (Wolf, 2012).

twórca świadomie buduje wyimaginowany świat, który, na pozór odmienny od rzeczywistości, jest co najwyżej jej „skrzywionym” odbiciem¹³. Podążając za tłumaczeniem zaproponowanym przez Wolfa, wskazane jest ujmować subkreację jako proces, polegający na „tworzeniu nowych kombinacji istniejących pojęć, które w procesie budowy świata wtórnego stają się wynalazkami zastępującymi lub resetującymi domyślne ustawienia pierwotnego świata” (Wolf, 2012, s. 24). Warto zaznaczyć, że w miarę zmieniania „ustawień domyślnych”, świat wyimaginowany przez subkreatora staje się coraz bardziej odrębny od naszej rzeczywistości, nie uzyskując jednak nigdy statusu całkowicie-nowego-swiata. Prowadzi to także do konkluzji, że aby powstał świat wtórny, „projektant/ka” musi wyekstrahować sens z nieuporządkowanego zbioru treści. Takie zjawisko tworzenia znaczenia z chaosu, według teorii Clifforda Geertza, jest procesem religijnym. Amerykański antropolog samą funkcję religii określił jako „tworzenie ogólnego porządku istnienia”, co odpowiada w dużej mierze mechanizmowi tworzenia światów *fantasy* (Geertz, 1973). Jak podkreśla również sam Laycock:

Mechanizm, dzięki któremu światy fantasy są tworzone i nadawane im znaczenia, jest ściśle zgodny z socjologicznymi modelami tego, jak kultury pracują nad konstruowaniem idei świętego porządku. Chociaż nie twierdzę, że gry RPG fantasy są religią, istnieją dowody na to, że zarówno światopoglądy religijne, jak i światy gier RPG fantasy są wytworami jednej zdolności, dzięki której istoty ludzkie wspólnie tworzą znaczenie (tłum. własne, Laycock, 2012, s. 180).

Wspomniana zdolność pełni ważną rolę w ludzkim doświadczeniu – dążymy do zamieszkiwania w uporządkowanym światach, gdzie nasze życie ma określony cel (Berger, 1969). W celu stworzenia takich „znaczących przestrzeni”, łączymy chaotyczne elementy, które nas otaczają, wspólnie wyobrażając sobie

¹³ Tak samo rzeczywistości odmienne od pierwotnego świata postrzegał Shutz, a o jego podejściu wspomnieli P.L. Berger i T. Luckmann w dziele pt: *Społeczne tworzenie rzeczywistości*: „w porównaniu do rzeczywistości życia codziennego [utożsamianej ze światem pierwotnym – przyp. M.I], inne jawią się jako ograniczone obszary znaczeń, enklawy w obrębie rzeczywistości podstawowej, wyróżniające się zawężonymi znaczeniami i sposobami doświadczenia. [...] świadomość wraca do niej [rzeczywistości podstawowej – przyp. M.I] jak z wycieczki. [...] Podobne „podróże” występują między światem życia codziennego, a światem zabawy. [...] Religijne doświadczenia dają niezliczone możliwości tego rodzaju przejść [między rzeczywistościami – przyp. M.I] (Berger, Luckmann, 2010: 39-40).

nowy porządek. W tym kontekście zarówno twórcy i gracze *fantasy*, jak i ich krytycy religijni, zaangażowani są w podobne przedsięwzięcia. Z perspektywy przytoczonych koncepcji, sfera sacrum religii chrześcijańskiej, a więc wszystko, co przynależy do „duchowego ładu”, jest rezultatem procesu analogicznego do omawianej subkrecji.

Przy okazji teorii „świata wtórnego”, ale w aspekcie uczestnictwa w samych już światach *fantasy*, warto nakreślić również koncepcje tzw. „magicznego kręgu”, opracowaną przez H. Huizinga (1955). Z założenia magiczny krąg odnosi się do czynności zabawy, rozgrywającej się w kognitywnej „przestrzeni”, oddzielonej od zwykłego życia. Można nazwać ją swobodną aktywnością, całkowicie absorbującą uczestników, postępującą we właściwych sobie granicach czasu i wedle ustalonych zasad. Zdaniem prekursora omawianego pojęcia, zabawa „sprzyja tworzeniu się grup społecznych, które mają tendencję do otaczania się tajemnicą i podkreślania swojej odmienności od zwykłego świata za pomocą przebrania lub w inny sposób” (Huizinga, 1955: 20) Historyk wyjaśnia również, w jaki sposób następuje „wyjście” z magicznego kręgu, utworzonego podczas zabawy:

Nastrój zabawy jest z natury zmienny. W każdej chwili „zwykłe życie” może odzyskać swoje prawa albo przez uderzenie z zewnątrz, które przerywa grę, albo przez naruszenie zasad, albo też od wewnątrz, przez upadek ducha zabawy, otrzeźwienie, rozczarowanie (Huizinga, 1955, s. 21).

Wspomniany „nastrój zabawy” zostaje porównany przez Huizingę do atmosfery świąt sakralnych, podczas których nierzadko występują brutalne rytuały i obrzędy, odprawiane w atmosferze uroczystości, wyznaczając tym samym „przestrzeń” zupełnie odmienną od codzienności. Zdaniem Holendra „rytuały mogą być krwawe, próby młodych mężczyzn oczekujących na inicjację okrutne, maski przerażające”, jednak nie jest to w żaden sposób kontrowersyjne, ponieważ „całość ma charakter odświętny” (Huizinga, 1959, s. 21). Ta „odświętność” zamknięta jest w magicznym kręgu, który znika wraz z zakończeniem biesiady – w życiu codziennym brutalne rytuały nie mogą mieć miejsca, a praktykowanie ich po święcie w większości przypadków spotka się ze społeczną dezaprobatą. Teoria Huizingi skłania więc do zestawienia zgrupowań uczestników zabawy z grupami sakralnymi, co jest zgodne również z koncepcją Émile’a Durkheima. Dla francuskiego socjologa głównym kryterium sacrum jest to, że jest ono „oddzielone i zakazane”, a więc oddmienne od świeckiej rzeczywistości. (Durkheim, 1995, s. 170) Podobnie jak zabawa, *sacrum* może

istnieć tak długo, jak długo jest oddzielone od *profanum*, które z kolei według J. Laycocka może być odpowiednikiem „świata życia codziennego” Shutza (Laycock, 2015), a więc i samym „światem pierwotnym”. W takim dycho-
tomicznym ujęciu *sacrum* ujmować należy w odniesieniu do *profanum*, jako porządek alternatywny, oddzielny, odrębny oraz zarezerwowany dla konkretnych osób, spełniających określone wymogi – jednym słowem: wtórny. Jak czytamy w *Homo Ludens*:

*Odgrodzenie uświęconego miejsca jest także pierwszą cechą charakterystyczną wszelkiej czynności sakralnej. [...] Czarownik, wróż, ofiar-
nik rozpoczyna swoje czynności od obrysowania swej uświęconej prze-
strzeni. Sakrament i misterium zakładają z góry istnienie uświęconego
miejsca* (Huizinga, 1985, s. 37).

Również w książce Roberta Bellaha zatytułowanej *Religion in Human Evolution* pojawia się postulat przyrównujący zabawę do czynności religijnej. Autor argumentuje, że zabawa jest cechą biologii człowieka, która w naturalny sposób doprowadziła do rytuału, a następnie pojawienia się religii. Ponadto dodaje, że świat tworzony podczas zabawy to „pierwsza alternatywna rzeczywistość”, z której ostatecznie wywodzą się ramy nie tylko religii, ale także nauki i filozofii (Bellah, 2011, s. 77-80.). Turner z kolei przyjmuje założenie, iż niektóre święta sakralne same w sobie mają charakter ludyczny, gdyż w trakcie nich ludzie tańczą, śpiewają i krzyczą, przyćmiewając tym samym prywatne problemy (Turner, 1969).-

Omawiane powiązania mają ściśle przełożenie na kontrowersje wokół fantastycznych gier RPG, których światy wytwarzane są w procesie subkrecacji, a uczestnictwo, według przytoczonych wyżej teorii, polega na wejściu w przestrzeń magicznego kręgu. Ta wyodrębniona, metafizyczna przestrzeń, występująca zarówno podczas zanurzenia w świecie *fantasy*, jak i w sferze *sacrum*, stanowi wyjaśnienie ich „konkurencyjnej” relacji. Przeciwnicy mogą traktować alternatywne formy duchowości jako konkurencyjne „uniwersa symboliczne”, rządzone przez siły demoniczne i zagrażające ich definicji rzeczywistości i przyjętym zasadom. Analizując to w myśl teorii Bergera i Luckamanna, osoby praktykujące okultyzm i magię, czyli przymioty niezgodne z doktryną religijną krytyków, tworzą „dewiacyjną wersję rzeczywistości”, odseparowującą ich od „nadrzędnego” uniwersum symbolicznego i odrzucającą funkcjonujące w nim zasady, nakazujące m.in. stronięcie od wszelkich przejawów magii i okultyzmu. W publikacji wspomnianych socjologów znajdziemy odniesienie

do takich grup, dokonujących obiektywizacji dewiacyjnej rzeczywistości: „nie wymaga już dodatkowych wywodów, że taka ‘heretycka’ grupa stwarza nie tylko teoretyczne zagrożenie uniwersum symbolicznego, ale także zagraża praktycznie porządkowi instytucjonalnemu uprawomocnianemu przez to uniwersum symboliczne” (Berger, Luckmann, 2010, s. 157). Socjologowie wspominają również o aparatach represyjnych, stosowanych przeciwko takim grupom przez „strażników ‘oficjalnych’ definicji rzeczywistości” (Berger, Luckmann, 2010, s. 157), z którymi wiążą się działania obejmujące wprowadzenie rozmaitych „mechanizmów pojęciowych”, które mają na celu podtrzymać „oficjalne” uniwersum w obliczu „heretyckiego” świata symbolicznego.

Wnioski

Przeprowadzone badania pozwoliły na wskazanie kluczowych mechanizmów powstawania alternatywnych światów *fantasy*, które są ważnym elementem popkulturowych form duchowości. W fikcyjnych uniwersach można dostrzec cechy i motywy charakterystyczne dla nurtu *New Age* – oferują bowiem alternatywne wizje rzeczywistości, oparte na obecności magii i ezoteryki. W konsekwencji tradycyjne wspólnoty religijne nierzadko percypują je jako światy wspierające sekularyzację i redefinicję sacrum, mogące w ten sposób podważyć znaczenie religijnych instytucji i ich dogmatów. Krytyka ze strony reprezentantów chrześcijaństwa opiera się również na historycznej tendencji odrzucania magii przez Ojców Kościoła, którzy identyfikowali ją poprzez jej demoniczne pochodzenie (zob. Wygralak, 2013).

Proces subkreacji, opisany przez Tolkiena w kontekście światów *fantasy* (zob. Wolf, 2012), wykazuje analogie do socjologicznych teorii konstrukcji rzeczywistości sakralnych (Berger, Luckmann, 2010). Tworzenie światów wtórnych, bazujących na elementach zastanych w świecie pierwotnym, pozwala na powstanie przestrzeni o charakterze sacrum, której uczestnicy nadają znaczenie w sposób zbliżony do praktyk religijnych (Geertz, 1973). Owa analogiczność alternatywnych form duchowości z tymi tradycyjnymi jest wyodrębniona jako jeden z czynników doprowadzających do arbitralnego nadania im etykiety „konkurencyjności” wobec dominujących, zinstytucjonalizowanych systemów religijnych.

Dyskusja

Przeprowadzone badania rzucają światło na mechanizmy powstawania i funkcjonowania alternatywnych światów w grach *fantasy* RPG, wskazując na ich postrzeganie jako konkurencyjnych wobec tradycyjnych systemów religijnych. Niemniej jednak jest to jedno z potencjalnych możliwych wyjaśnień i może stanowić bazę dla szerszych badań.

Warto również podkreślić, że chociaż analogie między uniwersami gier *fantasy* a duchowością *New Age* wydają się uzasadnione na poziomie ontologicznym, istotne różnice w funkcji społecznej obu fenomenów mogą podważać tezę o konkurencyjności samych gier wobec religii instytucjonalnej. Duchowość *New Age*, jak wskazuje York (1995), rzeczywiście redefiniuje rolę sacrum w nowoczesnym społeczeństwie, przyciągając osoby poszukujące bardziej osobistego i elastycznego podejścia do duchowości. Gry *fantasy* RPG natomiast, choć mogą pełnić funkcję eskapistyczną i symbolicznie nawiązywać do duchowych motywów, są przede wszystkim medium rozrywki, a ich pierwotnym celem nie jest zaspokajanie potrzeb duchowych, choć wykazują taki potencjał w kontekście nurtu *pop-theology*.

Uniwersa gier *fantasy* mogą inspirować uczestników do eksploracji duchowości, jednak ich wpływ rzadko prowadzi do odrzucenia religii instytucjonalnej – jak uzasadnia Kłosiński, gry mogą utrzymywać naszą obecną wizję siebie oraz wzmacniać istniejące wzorce zachowań (zob. Kłosiński, 2018, s. 198-199). Thomas Sparks w artykule *How Games Affect Our Behavior: An Examination Through Symbolic* również odwołuje się do modelującej roli gier cyfrowych, tłumacząc swoje tezy za pomocą interakcjonizmu symbolicznego Herberta Blumera i jednocześnie dając do zrozumienia, że wpływ behawioralny wszelkich interakcji (zarówno międzyludzkich, jak i z wybranym medium cyfrowym) uzależniony jest od osobistej wizji świata jednostki (zob. Sparks, 2016, s. 6). Oznacza to, że obawy grup tradycyjnie religijnych mogą być bardziej związane z percepcją zagrożenia niż rzeczywistym wpływem tych gier na wyznawców.

Podziękowania

Chciałabym wyrazić serdeczne podziękowania mojemu promotorowi pracy licencjackiej, dr. Dariuszowi Szklarczykowi, za jego bezcenne wskazówki w zakresie opracowania analiz, teorii oraz struktury publikacji naukowych.

W tym miejscu pragnę również wyrazić głęboką wdzięczność dr. Krzysztofowi M. Majowi za wsparcie udzielone podczas procesu przeglądu literatury.

Literatura:

1. Adonai.pl. (b.d.). *Pięć sfer współczesnych zagrożeń duchowych*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://adonai.pl/zagrozenia/?id=175>
2. Bellah, R. (2011). *Religion in Human Evolution: From the Paleolithic to the Axial Age*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
3. Berger, P. (1969). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books.
4. Berger, P. L., Luckmann, T. (2010). *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Biblia Tysiąclecia (2003). *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
6. Boguszewski, R. (2022). Praktyki religijne zapośredniczone medialnie jako alternatywa dla tradycyjnej religijności Polaków w czasie pandemii COVID-19. *Przegląd Religioznawczy – The Religious Studies Review*, 2(284), 3-16.
7. Bractwo Królowej Polski (2016). *Zagrożenia duchowe*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://bractwokrolowejpolski.pl/2016/12/zagrozenia-duchowe/>
8. Campion, N. (2004). *Prophecy, cosmology and the New Age movement: the extent and nature of contemporary belief in astrology* (praca doktorska, Bath Spa University).
9. CBOS (2024). *Komunikat z badań: Tytuł raportu* (Raport nr K_050_24). Pobrano 19 stycznia 2025 z: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2024/K_050_24.PDF

10. Coleridge, S. T. (1969). Chapter XIII of *Biographia Literaria I*. W K. Coburn (red. ogólny), J. Engell, W. J. Bate (red. tomu), *The Collected Works of Samuel Taylor Coleridge* (Vol. 7). London: Routledge & Kegan Paul; Princeton: Princeton University Press.
11. De Wildt, L. (2023). *The Pop Theology of Videogames: Producing and Playing with Religion* (p. 160). Amsterdam University Press.
12. Durkheim, E., Fields, K. E. (1995). *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
13. Faith. (2021). *Książki fantasy, jak się odnosić?*. Z Chrystusem. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://zchrystusem.pl/viewtopic.php?t=12533>
14. Fine, G. A. (1983). *Shared fantasy: Role-playing games as social worlds*. Paperback edition. Chicago: University of Chicago Press.
15. Folaron, M. (2019). New Age jako współczesne zagrożenia duchowe. 289.
16. Fronda (2017). *Lista demonicznych gier - nie pozwól dzieciom w nie grać!*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: Lista demonicznych gier – nie pozwól dzieciom w nie grać!!! | Fronda.pl
17. Fronda (2017). *Lista demonicznych gier - nie pozwól dzieciom w nie grać!* Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://www.frona.pl/a/psychoterapeuta-dla-frondapl-pierwsza-smiertelna-ofiara-diablo-iii-to-ostrezenie-dla-rodzicow,20066.html>
18. Garda, M. B. (2012). Limits of Genre, Limits of Fantasy: Rethinking Computer Role-Playing Games. W A. L. Brackin, N. Guyot (red.), *Cultural Perspectives of Video Games: From Designer to Player* (s. 94). Oxford.
19. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
20. Hanegraaff, W. J. (2018). *New Age religion and Western culture: Esotericism in the mirror of secular thought* (Vol. 72). Brill.
21. Huizinga, J. (1955). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. Boston, MA: The Beacon Press.
22. Hunt, S. J. (2003). *Alternative Religions: A Sociological Introduction*. Ashgate Publishing.
23. Kłosiński, M. (2018). *Hermeneutyka gier wideo. Interpretacja, immersja, utopia*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.

24. Kuźma, A. (2008). Okultyzm i magia w literaturze. *W Drodze*, 9(421).
Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://wdrodze.pl/article/okultyzm-i-magia-w-literaturze/>
25. Landgeist. (2022). *Believe in God*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://landgeist.com/2022/07/23/believe-in-god/>
26. Laycock, J. P. (2015). *Dangerous Games: What the Moral Panic over Role-Playing Games Says about Play, Religion, and Imagined Worlds*. Univ of California Press.
27. Magliocco, S. (2015). New Age and neopagan magic. W: D. C. Kaiser, M. B. Hickey (red.), *The Cambridge History of Magic and Witchcraft in the West: From Antiquity to the Present* (s. 635-664). Cambridge University Press.
28. Mariański, J. (2024). Praktyki i zaangażowanie religijne Polaków w społeczeństwie pandemicznym – analiza socjologiczna. *Youth in Central and Eastern Europe*, 11(17), 33-42.
29. Musiał, M. (2017). Obecność magii we współczesnej kulturze zachodniej. *Filo-Sofija*, 17(36), 507-520.
30. Naszemiasto.pl (2020). *Warsztaty z Harrym Potterem w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Kielcach*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: Warsztaty z „Harrym Potterem” w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Kielcach wywołały oburzenie. Nie uwierzycie, dlaczego? | Kielce Nasze Miasto.
31. Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów (b.d.). *New Age w Polsce*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://www.psr.org.pl/new-age-w-polsce/>
32. Prawy.pl (b.d.). *E-podręczniki dla szkół podstawowych promują gender i okultyzm* [Wideo]. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://prawy.pl/1225-6-E-podreczniki-dla-szkol-podstawowych-promuja-gender-i-okultyzm-WIDEO>
33. Smith, J. A. (2023). *Exploring Pop Theology Books: Bridging Faith and Popular Culture*. *New Book Recommendation*.
34. Sparks, T. (2016). *How Games Affect Our Behavior: An Examination Through Symbolic Interactionism* (praca doktorska, University of Virginia).

35. Stolz, J., Sanchez, J. (2005). From New Age to alternative spirituality. Remarks on the Swiss case. W: M. Moravcikov (red.), *New Age* (ss. 530-545). Bratislava.
36. Turnau, T. A. (2008). Popular Cultural “Worlds” as Alternative Religions. *Christian Scholar’s Review*, 37(3).
37. Ulfik-Jaworska, I. (2024). Czy gry komputerowe mogą być niebezpieczne? *Katolik*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://m.katolik.pl/czy-gry-komputerowe-moga-byc-niebezpieczne-,2110,416,cz.html?s=2>
38. Wolf, M.J.P. (2013). *Building Imaginary Worlds: The Theory and History of Subcreation*. New York: Routledge.
39. Wygalałak, P. (2013). Zło magii w pastoralnych wskazaniach Ojców Kościoła. *VoxP*, 59
40. Wypustek, A. (2001). *Magia antyczna*. Wrocław.
41. York, M. (1995). *The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements*. Rowman & Littlefield.
42. Yuweg.pl. (b.d.). *New Age – zagrożenia duchowe*. Pobrano 19 stycznia 2025 z: <https://yuweg.pl/new-age-zagrozenia-duchowe/>

Edyta Plata¹

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

https://doi.org/10.29316/9788368103144_8

WPLYW NOWYCH TECHNOLOGII NA MAŁE PRZEDSIĘBIORSTWA

IMPACT OF NEW TECHNOLOGIES ON SMALL BUSINESSES

Streszczenie

Nowe technologie pojawiające się na rynku wpływają na różne dziedziny gospodarki w pozytywny bądź negatywny sposób. Ich szybki rozwój umożliwia małym przedsiębiorstwom m.in. nowe metody reklamy działalności gospodarczych czy poszerzenie grona klientów. Znaczącym minusem niepokojącym małe firmy są koszt oraz ryzyko związane z wprowadzaniem nowych technologii do podmiotu.

Celem artykułu było przeprowadzenie szczegółowej analizy nowych technologii najchętniej wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa, zwłaszcza sztucznej inteligencji jako czynników, które wpływają na funkcjonowanie małych podmiotów gospodarczych. Cel główny jaki założono brzmiał: *Jaki wpływ mają nowe technologie na małe przedsiębiorstwa?*. Podmiotem badania były różnorakie branże występujące na rynku, aby pokazać możliwości wykorzystania nowych technologii w odmiennych dziedzinach. Prezentowane w artykule treści pochodzą z analizy informacji pochodzących z danych wtórnych. W artykule użyto kwerendę naukową różnorodnych zapisów naukowych dotyczących nowych technologii, sztucznej inteligencji i ich wpływu na podmioty gospodarcze. Głównie były to publikacje w formie artykułów naukowych. Zakres wykonanej analizy został uzupełniony o dane statystyczne przeprowadzane przez portal DATAREPORTAL, który co kwartał dostarcza szereg interesujących analiz odnoszących się do social mediów na świecie.

Nowe technologie tj.: social media, sztuczna inteligencja, systemy IoT dają szeroki wachlarz możliwości wykorzystania ich w małych przedsiębiorstwach. Jednak wspomniane narzędzia posiadają plusy oraz minusy wprowadzania ich do firmy. Należy, więc uważnie obserwować rozwój nowych technologii.

¹ edyta.plata2@gmail.com

Summary

New technologies emerging on the market affect various areas of the economy in either a positive or negative way. Their rapid development enables small businesses, among other things, to use new methods to advertise their business or expand their customer base. A significant disadvantage worrying small companies is the cost and risk associated with introducing new technologies to an entity.

The aim of this article was to conduct a detailed analysis of the new technologies most frequently used by businesses, especially artificial intelligence, as factors that affect the operation of small businesses. The main objective was: What impact do new technologies have on small businesses? The subjects of the study were the various industries present in the market, in order to show the possibilities of using new technologies in different fields. The content presented in the article is derived from the analysis of information from secondary data. A scientific search of various scientific records on new technologies, artificial intelligence and their impact on business entities was used in the article. These were mainly publications in the form of scientific articles. The scope of the analysis performed was supplemented by statistical data carried out by the DATAREPORTAL portal, which provides a number of interesting analyses relating to social media worldwide on a quarterly basis.

New technologies, i.e. social media, artificial intelligence and IoT systems, offer a wide range of possibilities for use in small businesses. However, these tools have advantages and disadvantages when introducing them into a company. It is therefore important to keep a close eye on the development of new technologies.

Słowa kluczowe: nowe technologie, social media, sztuczna inteligencja, przedsiębiorstwo, marketing, małe przedsiębiorstwa

Keywords: new technologies, social media, artificial intelligence, enterprise, marketing, small business

Wstęp

Na rozwój nowych technologii istotny wpływ miało powszechne zastosowanie Internetu. To wynalazek, który zmienił także funkcjonowanie przedsiębiorstw i interesariuszy na rynku. Internet to sieć komputerowa, która ma za zadanie jednoczyć lokalne sieci przy pomocy protokołu komunikacyjnego TCP/IP (Pobrane z: <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/internet.html>). Dzięki sieci

www rozwój technologiczny postępuje bardzo szybko, dzięki czemu pojawia się szereg nowych technologii. Jak podaje literatura naukowa nowe (nowoczesne) technologie to dobra niematerialne, sprzężone bezpośrednio z wytworzeniem produktów, które są efektem wykorzystania nowych sposobów technologicznych (Chałubińska-Jentkiewicz, 2019). Nowe rozwiązania błyskawicznie pojawiają się na rynku, przez co ułatwiają wypełnianie obowiązków przez pracowników czy funkcjonowanie całego przedsiębiorstwa (Męcina, 2023). Są w stanie stymulować wprowadzanie innowacji w danym podmiocie gospodarczym. Pod tym pojęciem ukrywa się szeroki wachlarz aplikacji, botów, zautomatyzowanych linii produkcyjnych, gdzie roboty wykonują czynności (Ludziejewski, 2024). Zalicza się do nich między innymi social media, AI (Artificial Intelligence), Internet of Things (IoT). To właśnie one najchętniej są wybierane przez przedsiębiorstwa do tworzenia m.in. działań marketingowych, czy jako pomoc w wykonywaniu zadań przez pracowników. Nowe technologie wpływają na działania prowadzone w podmiotach gospodarczych przede wszystkim w obrębie marketingu (media społecznościowe) oraz na czynności wykonywane przez kadrę pracowniczą. Wywierają one zmiany w realizowanej pracy przez osoby zatrudnione w danej firmie. Pomagają w przyspieszeniu ich zadań (chat GPT, systemy AI) czy w ulepszeniu czynności, np.: przekazu towarów między firmami (Internet Rzeczy). Warto zaznaczyć, iż postęp technologiczny wpłynął na funkcjonowanie współczesnego świata pod kątem gospodarczym. Prężnie budująca się rola informatyki na rynku używana jest prawie we wszystkich sektorach gospodarki (Olszowy, Partyka, Kozieja, 2024).

Sztuczna inteligencja

W ostatnich latach małe przedsiębiorstwa zmierzyły się ze zmianami występującymi na rynku. Nieustanny postęp nowych technologii stwarza wyzwania, które muszą podjąć właściciele takich podmiotów gospodarczych. Jedną z początkowych prób stworzenia objaśnienia małych przedsiębiorstw wystąpiła w USA w 1953 roku. Właśnie wtedy w ustawie Small Business Act małe firmy zostały zdefiniowane jako niezależne jednostki, które działają samodzielnie oraz nie przodują na rynku docelowym (Grudzewski, Hejduk, 1998). Małe firmy są postrzegane jako niewielkie zakłady, które są pojedynczymi podmiotami gospodarczymi, bądź częścią większego przedsiębiorstwa. Najczęściej jednak są one utożsamiane z lokalnymi palcówkami, które posiadają

i promują regionalne wytwory (Konstanty, 2006). Małe firmy należą do sektora MŚP (małe i średnie przedsiębiorstwa). Podmiot gospodarczy, aby zostać nazwany małym przedsiębiorstwem musi spełnić następujące warunki:

- średnioroczna liczba zatrudnionych pracowników powinna wynosić mniej niż 50 osób,
- obrót netto pochodzący ze sprzedaży usług, operacji finansowych czy towarów powinien być mniejszy, bądź równy 10 milionów euro albo suma aktywów w bilansie końcowym jednego z lat działalności, nie powinien przekraczać 10 milionów euro (Stan, Ziółek, 2021, s. 61).

Sektor MŚP (w tym małe przedsiębiorstwa) odgrywają istotną rolę w krajach wysoko rozwiniętych. Główne obszary na jakie wpływają to gospodarka. Małe firmy oddziałują na budżet państwa, gmin. Priorytetową rolę odgrywają również w tworzeniu PKB (produkt krajowy brutto), dostarczaniu innowacyjnych rozwiązań na rynek czy oferują dodatkowe miejsca pracy (Ignatiuk, 2011, s.8). Pomimo ciągłego rozwoju MŚP małe przedsiębiorstwa działające w tym sektorze spotykają się z różnymi komplikacjami, m.in.: barierą prawną czy utrudnieniami związanymi z dostępem do kapitału, co może ograniczać wprowadzanie niektórych nowych technologii w małych podmiotach gospodarczych (Gorzelany-Dziadkowiec, Kozień, 2013, s. 46). Warto wspomnieć, iż małe firmy, aby poszerzyć swoją działalność, współdziałają z większymi podmiotami co skutkuje wieloma korzyściami, zarówno dla jednej i drugiej strony. Małe przedsiębiorstwa dzięki takiej współpracy są w stanie zwiększyć swój rynek zbytu, a ich współpracę może stanowić długoterminowa umowa, która gwarantuje stabilność ekonomiczną firmy. Zaś większe podmioty gospodarcze dzięki takiej współpracy mogą stać się bardziej innowacyjne jak i konkurencyjne na rynku (Lachiewicz, Matejun, 2012). Jednak niewielkie zakłady wytwarzające małą ilość produktów w stosunku do makroprzedsiębiorstw, nie są w stanie w pełni nadążać za nieustannie zmieniającymi się trendami i nowymi technologiami. W taki sposób mogą ponosić szkody na ilości odbiorców m.in.: przez niewłaściwie wytworzoną reklamę. Współcześnie na małe przedsiębiorstwa ogromny wpływ ma wiele czynników od sztucznej inteligencji po media społecznościowe. Jednak definitywnie najważniejszą rolę odgrywa AI (ang. *Artificial Intelligence*). Samo pojęcie AI jest bardzo ciężkie do jednoznacznego zdefiniowania. Głównym, kluczowym problemem jest słowo *inteligencja*. Definiowana jest ona na różne sposoby w zależności od kontekstu czy sytuacji.

Mimo tego w literaturze przedmiotu coraz częściej pojawiają się nawiązania do sztucznej inteligencji. J. McCarthy podaje, iż AI to „*nauka i inżynieria tworzenia inteligentnych maszyn*” (Warszycki, 2019, s. 112). Sztuczna inteligencja rozwija się bardzo szybko i coraz częściej wpływa na różne dziedziny naukowe. Dzieje się tak, iż AI posiada wiele algorytmów, funkcji wykorzystywania jej w praktyce, zwłaszcza w dobrze prosperujących przedsiębiorstwach. Bez względu na specyfikację danej działalności gospodarczej, głównym elementem, który uległ deformacji jest marketing. Pojęcie to definiowane jest na różnorakie sposoby. Według P. Kotlera jest to proces społeczno-zarządczy, który ma przynieść pozytywne efekty dla interesariusza (Kotler, Keller, 2012). Inna wartościowo poznawcza definicja określa marketing jako pakiet praktycznych działań, które opierają się na wykorzystywaniu właściwych metod oraz technik. Jednak marketing to przede wszystkim ciągle zagłębianie się w rolę i zadania przedsiębiorstwa oraz rynku, jakie mogą podjąć, aby uzyskać rozwój (Rosa, 2016). Warto zaznaczyć, iż małe przedsiębiorstwa prowadzą marketing wewnętrzny. Istotną rolę w takich działaniach odrywa zależność kondycji pracowników (psychiczna oraz fizyczna) od wizerunku działalności gospodarczej, atmosfery w pracy jak i komunikacji wewnętrznej (Czaińska, 2017). Dla takich przedsiębiorstw, które starają się zadbać o wysoki poziom zadowolenia swoich pracowników wprowadzanie nowych technologii stać się może pogorszeniem satysfakcji pracowników firmy albo ogromnym atutem, który przyniesie same korzyści. Ważne jest, aby małe przedsiębiorstwa przemyślały kwestię takich udogodnień, gdyż sztuczna inteligencja to „nowy pracownik”, który odciąży dotychczasowe osoby zatrudnione w danej działalności gospodarczej. Warto wspomnieć, iż AI wywarła duży wpływ na zmianę pracy marketingowców. Stała się ona pomocnym narzędziem, który pozwala m.in.: na generację obrazów czy kreowanie nowych rozwiązań. Wiele tych elementów może przyspieszyć i usprawnić pracę marketingowców. Jednak AI to konkurencja dla człowieka. Ta rozwijająca się ciągle nowa technologia posiada jeszcze mnóstwo nieodkrytych umiejętności. Na ten moment można zauważyć, iż wpływ sztucznej inteligencji na małe przedsiębiorstwa wykonujące różnorakie produkty może doprowadzić to tego, iż w przyszłości jest w stanie zastąpić całkowicie lub częściowo pewne zawody, czynności, które były wykonywane do tej pory przez człowieka. Przykładem oddziaływania AI jest sytuacja, która wystąpiła w radiu Kraków. W październiku 2024 roku w Polsce rozgłos zyskała nowa radiowa postać, a raczej mechanizm, który zastąpił

redaktora. AI prowadziła w radiu Kraków między innymi audycje oraz rozmowę z nie żyjącą już Wisławą Szymborską. Ciekawym aspektem jest fakt, że po zmianie „redaktora” liczba słuchaczy zdecydowanie wzrosła (Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/technologie/zastapili-dziennikarzy-sztuczna-inteligencja-radio-z-rekordem-sluchalnosci/9bqphsb>). Można więc zauważyć, iż AI w skuteczny sposób potrafi manipulować interesariuszami. W tym przypadku odbiorcy stacji radiowej byli mile zaskoczeni audycją prowadzoną w tej formie. Takie sytuacje powodują, iż spekulacje o zanikaniu pewnych zawodów czy przejmowaniu niektórych przez AI mogą stać się rzeczywistością. Zagrożona może być również branża muzyczna, a szczególnie małe przedsiębiorstwa, które zajmują się produkcją dźwięku, komponowaniem muzyki. Wpływ narzędzi AI w tej dziedzinie jest widoczny. Na rynku występuje wiele narzędzi, które są w stanie skomponować muzykę. Wydawać by się mogło, iż technologia nie będzie posiadała wystarczających umiejętności, aby zastąpić człowieka. Jednak na rynku dostępnych jest już wiele programów, które umożliwiają tworzenie tekstów czy samej melodii muzyki. Inną zaletą wykorzystania sztucznej inteligencji jest optymalizacja kosztów jak i poprawa wydajności pracy. Dzięki czemu bez ponoszenia dodatkowych wydatków małe przedsiębiorstwa są w stanie wytwarzać większą ilość utworów. Takie narzędzia w kilka minut mogą wygenerować dowolną melodię. Istnieje nawet wybór wersji jaką potrzebuje dany twórca; instrumental czy z głosem AI. Takie udogodnienia mają także kolejny plus. Pozwalają na ponowne „wskrzeszanie” wykonawców, którzy zmarli. Przykładem może być zespół The Beatles. Artystom dzięki narzędziom sztucznej inteligencji udało się spreparować utwór „*Now And Then*”. Niska jakość pierwszej wersji nagrania nie była odpowiednia, aby dopuścić ją do wydania. Dzięki dostępnym współcześnie narzędziom AI artyści, małe studia nagrań czy pojedynczy wykonawcy mogli oddzielić od siebie wokół oraz dźwięk fortepianu (Kowalski, 2024). Do takich aplikacji należy m.in.: SUNO czy UDIO. Są to proste w obsłudze generatory muzyki. Dzięki nim przy użyciu kilku zdań opisu można skomponować muzykę z wokalem bądź bez (Pobrane: <https://suno.com/about>). Takie programy posiadają darmowe wersje, dzięki czemu mogą z nich korzystać małe firmy, które nie posiadają dużych przychodów czy rozwiniętych działów marketingowych.

Warto zaznaczyć, iż sztuczna inteligencja ciągle się rozwija. Przykładem są tutaj chaty GPT, które wykorzystywane są do różnorodnych celów. Wpływ jaki wywierają na odbiorców jest niestety negatywny. Badaniami nad AI jak

i chatami Generative Pre-trained Transforms zajmuje się międzynarodowa organizacja non-profit Open AI. Założył ją w 2015 roku Elon Musk w celu propagowania sztucznej inteligencji. Pierwszy rodzaj Open AI został wyprodukowany w 2018 roku. Przez te kilka lat powstało wiele innych modeli i generacji, np.: chat GPT. Został on wytworzony z myślą usprawnienia i ułatwienia komunikacji między człowiekiem a chatem. Kolejnym rodzajem był chat GPT 3,5, który wyprodukowany był w 2020 roku. Bardzo szybko ten rodzaj chatu zyskał popularność i sympatię wśród użytkowników. Idealnym przykładem potwierdzającym rozgłos chatu GPT 3,5 są dane statystyczne. Pokazują one, iż w drugim miesiącu od wyprodukowania tego rodzaju chatu ilość odbiorców wynosiła 100 milionów (Kaźmierska, Brzeziński, 2023). Jak widać sztuczna inteligencja posiada wiele cech, które społeczeństwo może wykorzystywać do różnorodnych celów. Pozytywnym aspektem jest możliwość zniwelowania kosztów. Generowanie tekstów, kreowanie obrazów za pomocą chatów GPT, może wykonać zatrudniona osoba w przedsiębiorstwie. Wprowadzenie wspomnianego narzędzia do pracy marketingowców zwłaszcza w małych przedsiębiorstwach to oszczędność finansowa i przyspieszenie wykonywanych czynności dla firmy.

Wspomniane umiejętności *Artificial Intelligence* pozwalają na użycie jej w podmiotach gospodarczych o różnych specyfikacjach. Sztuczna inteligencja używana jest w odmiennych dziedzinach naukowych między innymi w genetyce, sztuce, medycynie, psychologii, ekonomii etc. (Pobrane z: <https://www.sztucznaintelligence.org.pl/slownik/>). W medycynie AI została wykorzystana do stworzenia systemów, które miały na celu usprawnić diagnostykę osób chorych m.in.: na chorobę Parkinsona (Esteva i in., 2017). Takie rozwiązanie jest innowacyjnym, przydatnym narzędziem. Wprowadzenie tych technologii m.in. w małych placówkach medycznych byłoby udogodnieniem dla lekarzy czy pielęgniarek. Dzięki sprawdzanym narzędziom AI ich praca mogłaby być przyspieszona, a oni sami mogli dążyć do życia w myśl *work-life balance (WLB)*. W takich zawodach ważna jest równowaga między życiem zawodowym a prywatnym. W WLB istotne jest czas wolny czy samoregulacja (Czyżkowska, 2018), czyli elementy, które są istotne dla małych firm (satysfakcja pracownika, zadowolenie z wykonywanej pracy). Jednak AI posiada również negatywną stronę. Istnieje zagrożenie, iż takie systemy wykluczą grafików, częściowo lekarzy z ich prac. Takie działania mogą doprowadzić do znacznego wzrostu osób bezrobotnych, gdyż ich czynności przejmie robot bądź inna technologia.

Kolejną dziedziną, która w swoich działaniach wykorzystuje sztuczną inteligencję jest sztuka. Patrząc teoretycznie jest to dość nietypowe połączenie (dzieła artystyczne i aplikacje, narzędzia wirtualnej rzeczywistości). Jednak okazuje się, iż współdziałanie malarzy, fotografów, etc. jest połączeniem przynoszącym interesujące rezultaty. W działaniach sztuki wykorzystuje się przede wszystkim roboty. Maszyny te używane są zazwyczaj do dwóch celów:

1. Użycie robota jako dodatkowy element pomocniczy, mający przynieść nietuzinkowe rezultaty końcowe.
2. Wykorzystanie maszyny jako „samodzielnego twórcę”, aby wykonał on prace artystyczne (Zawojski, 2019).

Artyści coraz częściej sięgają bo pomoc sztucznej inteligencji w celu wtórzenia inspiracji, kreatywnych pomysłów na obrazy, muzykę, np.: przy użyciu chatu GPT. Ważna jest tutaj umiejętność analizy jaką posiada AI. Sztuczna inteligencja potrafi rozpoznać i analizować powstałe do tej pory dzieła, a następnie tworzyć nowe obrazy odnosząc się do tych, które zostały już wytworzone (Garwol, 2024). AI może być, więc używana między innymi do wytwarzania kreatywnych rozwiązań, innowacyjnych podejść czy do stworzenia obrazów. Aktualnie artyści tworzący dzieła na małą, regionalną skalę współpracują ze sztuczną inteligencją. Traktują ją jako element pomocniczy, a nie zagrożenie. Podobnie jak w przypadku programistów czy nauk medycznych, AI może powoli wpływać na sztukę, czego skutkiem może być wyeliminowanie klasycznych obrazów, a zastąpienie ich wersjami komputerowi.

Umiejętności AI występujące na rynku tj.: chaty GPT, pomoc przy tworzeniu obrazów dla artystów, wytwarzanie muzyki czy zastępowanie pracowników w stacjach radiowych, palcówkach medycznych to problemy jakie stawia nam sztuczna inteligencja. Warto pamiętać, iż AI to też pomocne narzędzie, które potrafi usprawnić pracę w danym podmiocie gospodarczym.

Bezsprzecznie nowe technologie wpływają (w sposób pozytywny i negatywny) na funkcjonowanie małych przedsiębiorstw. Obecnie wprowadzenie AI do małych podmiotów gospodarczych wymaga wielu działań. Przedsiębiorstwo musi określić cele jakie chce osiągnąć, poznać zagrożenia, zapewnić budżet na dokonanie zmian, a następnie przystąpić do wdrażania zastosowania sztucznej inteligencji w firmie (Moszczyński, 2024).

Media społecznościowe

Innym elementem, który wpływa na funkcjonowanie przedsiębiorstw są social media. Ich rozpowszechnienie w społeczeństwie wpłynęło na modernizację niektórych dziedzin nauki czy stanowisk pracy. Według H. Rheingolga media społecznościowe to zbiór osób, który powstał w sieci dzięki procesowi komunikacji między nimi. Ludzie w procesie rozmów online tworzą więzi emocjonalne, przez co wytwarzają między sobą stosunki społeczne i nawiązują osobiste relacje (Grębosz, Siuda, Szymański, 2016). Kolejną wartościowo poznawczą definicją jest ta, sformułowana przez A.M. Kaplan oraz M. Haenlein. Podają oni, że social media to internetowe aplikacje uwzględniające fundament Web 2.0 oraz dopuszczają na wytwarzanie jak i przetwarzanie różnorodnych danych (Kaplan, Haenlein, 2010). Social media bardzo mocno wpłynęły na funkcjonowanie ludzi oraz przedsiębiorstw na rynku dóbr i usług. Warto więc aby małe przedsiębiorstwa także poszerzyły swoje działania promocyjne o social media. Przy wykorzystaniu Facebooka, Instagrama są w stanie zwiększyć grono swoich odbiorców. Jednak ważnym aspektem jest dodawanie w mediach społecznościowych kreatywnych i interesujących treści, najlepiej nawiązujących do panujących trendów na danej platformie. W Internecie aktualnie znajduje się zbyt wiele szumu, a odbiorca pragnie konkretnych, przedstawionych w innowacyjny sposób (Bullock, Agbaimoni, 2012). Można także zauważyć istotność social mediów w danych umieszczonych na portalu DATA-REPORTAL. Z roku na rok procent osób korzystających z Internetu wzrasta. Według DATAREPORTAL na październik 2024 konta w mediach społecznościowych posiadało 5,22 miliarda osób, co stanowiło prawie 64% populacji na Ziemi (Pobrane z: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>). Ponad połowa całej ludzkości posiada dostęp do social mediów. Głównie swoją popularnością cieszą się Facebook, Instagram oraz TikTok. Facebook jest najstarszą z tych trzech wymienionych aplikacji, lecz nadal może pochwalić się rozpoznawalnością. Jednak najchętniej używany jest Instagram. W minionym roku konta na tej aplikacji posiadało 1,628 miliarda osób (Pobrane z: <https://datareportal.com/essential-instagram-stats>). W tym samym okresie TikTok zdobył 1,092 miliarda użytkowników. Uznaje się, iż te dwie aplikacje prowadzą między sobą cichą, wewnętrzną konkurencję. Zarówno Instagram jak i TikTok zaskarbiają liczne grona użytkowników. Każda z tych aplikacji posiada unikatowe funkcje, dzięki czemu różnica między ilością osób

jest niewielka. TikTok dzięki krótkim, różnotematycznym filmikom trafia do zróżnicowanej wiekowo grupy. Jednak największym zainteresowaniem cieszy się wśród młodzieży. Aplikacja ta w 2023 roku zyskała popularność zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych. Właśnie tam ponad 116 miliona osób było aktywnymi użytkownikami TikToka. Głównie były to osoby w wieku 18 lat i starsze (Pobrane z: <https://datareportal.com/essential-tiktok-stats>). Jednak Instagram także posiadał ogromną ilość użytkowników. Największą liczbę kont na tej aplikacji w 2023 roku założono w Indiach. Właśnie w tym kraju ponad 326 miliona użytkowników korzystało z wspomnianej aplikacji. (Pobrane z: <https://datareportal.com/essential-instagram-stats>). Jednak korzystanie z mediów społecznościowych to też minusy. W małych przedsiębiorstwach, gdzie ważną rolę odgrywa kondycja psychiczna pracownika używanie social mediów może stać się negatywnym czynnikiem. Poza plusami, czyli większym zasięgiem odbiorców, czy kreatywną reklamą pojawiają się minusy. Należą do nich obraźliwe komentarze, które mogą skutkować obniżeniem satysfakcji z wykonywanej pracy. Wynika to z tego, iż dla osób zatrudnionych media społecznościowe to integralna część komunikacji klienta z przedsiębiorstwem. Negatywne opinie, komentarze tkwią w głowach osób zatrudnionych, przez co przyczyniają się do spadku samooceny i chęci do wykonywanej pracy (Mazurek-Łopacińska, 2022). Warto pamiętać, iż social media kiedyś zostały okrzyknięte przyszłością marketingu oraz komunikacji i stały się ważnym elementem w funkcjonowaniu przedsiębiorstw jak i interesariuszy.

Internet rzeczy

Pojęcie Internet Rzeczy (ang. *Internet of Things*) pierwszy raz użyto w 1999 roku. Pojawiło się ono w prezentacji marketingowej, która powstała w Stanach Zjednoczonych (Smejda, 2016, s. 43). Jednak w literaturze przedmiotu nie występuje jednoznaczne zdefiniowanie wspomnianego pojęcia. Jedna z definicji brzmi, iż IoT to ekosystem, w którym przedmioty posiadają sensory i w taki sposób porozumiewają się z komputerami (Malucha, 2018). Inne objaśnienie podaje, że Internet of Things to osadzone w różnych obiektach, np.: maszynach urządzenia, czujniki uruchamiające, które wykonano, aby gromadziły dane, monitorowały, prowadziły procesy we wszystkich dziedzinach, obszarach, od produkcji po infrastrukturę czy medycynę (Wielki, 2016). Ważnym plusem podmiotów gospodarczych są cztery możliwości zastosowania

Internetu Rzeczy: optymalizacja, monitoring, autonomizacja, kontrola. Dzięki czemu przedsiębiorstwa mogą zbierać i analizować dane dotyczące potencjalnych klientów, a następnie wytwarzać odpowiednie produkty oraz kreować wizerunek marki na rynku. Jednak wykorzystywanie systemów IoT może mieć negatywne konsekwencje dla firm. Jest to modernizacja podmiotu gospodarczego. Wszystkie decyzje muszą być jak najszybciej implikowane tak, aby zachować wszystkie zmiany zachodzące w gospodarce, które są zidentyfikowane przez elementy należące do systemów IoT. Pomioty gospodarcze po wprowadzeniu takich działań do swoich palcówek podają, iż poprawia się produktywność czy zyskowność firmy, co jest dużym atutem stosowania Internetu Rzeczy (Perek, 2022). Niestety takie zmiany generują koszt. Nagłe wydatki dla małych przedsiębiorstw związane z modernizacją nie są najważniejszym elementem, więc często takie podmioty gospodarcze rezygnują z innowacyjnych udogodnień. Najczęściej po systemy IoT sięgają dobrze prosperujące firmy na rynku. Przykładem jest miasto Amsterdam, które w 2012 roku przy współpracy z firmą Philips oraz Cisco wprowadziło inteligentne oświetlenie ulic. Każda z lamp posiada sensory pomagające np.: w zgłaszaniu problemów mechanicznych. Dodatkowym atutem takiego oświetlenia jest monitorowanie ilości osób, samochodów, dzięki czemu światło ściemnia się, gdy natężenie ruchu jest mniejsze (Rot, Blaike, 2016). Jednak często małe firmy to dostawy produktów do dużych przedsiębiorstw. Wtedy istotną rolę odgrywa dobrze przygotowany system zarządzania magazynem (WMS – z ang. *warehouse management system*). W takich sytuacjach ważne jest, aby małe firmy prowadziły szybką produkcję i wysyłkę danego dobra. Przydatnym elementem mogą stać się zautomatyzowane systemy magazynowe, dzięki którym zmniejszą się koszty przez efektywnie wykonaną pracę. Takie inteligentne planowanie, przy użyciu komputera, programów, które są czytelne i intuicyjne jest pomocnym narzędziem dla małych przedsiębiorstw (Dyczkowska, Olkiewicz, 2022).

Podsumowanie

Reasumując można zauważyć, iż rozwijające się nowe technologie pozwalają odbiorcom na szereg możliwości. AI umożliwia korzystanie z chatu GPT, wytwarzaniu obrazów czy muzyki przy minimalnym nakładzie pracy. Jeżeli rozwój nowych technologii nadal będzie występował tak jak współcześnie, to za kilkanaście miesięcy pojawią się jeszcze bardziej udoskonalone

elementy, o których w tym momencie nawet nie możemy marzyć. Są to ogromne plusy dla przedsiębiorstw, które mogą usprawnić pracę, poprawić marketing czy zyskać większe grono klientów. Zauważalne są dwa znaczące minusy nowych technologii związane z małymi przedsiębiorstwami. Pierwszy z nich to zagrożenie utraty pracy przez osoby pracujące m.in.: jako programiści czy graficy. Negatywnie może wpływać także na artystów czy małe studia muzyczne. Kolejnym minusem jest duża ilość inteligentnych systemów (np.: IoT), które występują coraz częściej, lecz wiążą się zazwyczaj z dużymi kosztami wprowadzenia ich do przedsiębiorstwa. Jedno jest pewne, sztuczna inteligencja wpływa na podmioty gospodarcze w pozytywny bądź negatywny sposób. Istnieje wiele pomocnych narzędzi, które powinny być wykorzystane przez małe przedsiębiorstwa. Występują również zagrożenia ze strony nowych technologii, które w przyszłości mogą przysporzyć wiele kłopotów dla przedsiębiorców jak i odbiorców. Warto zagłębić się w działania nowych technologii dostępnych na rynku i wykorzystać ich pozytywne aspekty w małych przedsiębiorstwach.

Literatura:

1. Bullock, L., Agbaimoni, O. (2012). Marketing w mediach społecznościowych – dlaczego i jak firmy muszą z niego korzystać?. *Prace Instytutu Lotnictwa*, 4 (225), 255-256.
2. Business Insider (2024). *Zastąpili dziennikarzy sztuczną inteligencją. Radio z rekordem słuchalności*. Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/technologie/zastapili-dziennikarzy-sztuczna-inteligencja-radio-z-rekordem-sluchalnosci/9bqphsb>
3. Chałubińska-Jentkiewicz, K. (2019). Rozwój nowoczesnych technologii w kontekście procesu stanowienia prawa na przykładzie strategii AI. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, 12(2), 59-60. <https://doi.org/10.32084/tekapr.2019.12.2-4>
4. Czaińska, K. (2017). Wielokulturowe zasoby ludzkie jako podmiot działań marketingowych małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, seria Administracja i Zarządzanie*, 40 (113), 61-70.

5. Czyżkowska, A. (2018). The role of self-regulation in work–life balance. *Studia Psychologica*, 2, 17-24. <https://doi.org/10.21697/sp.2018.18.2.02>
6. DATAREPORTAL (2024). *Globalny stan cyfrowy w październiku 2024 r.* Pobrane z: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>
7. DATAREPORTAL (2024). *Użytkownicy Instagrama, statystyki, dane i trendy.* Pobrane z: <https://datareportal.com/essential-instagram-stats>
8. DATAREPORTAL (2024). *Użytkownicy TikToka, statystyki, dane i trendy.* Pobrane z: <https://datareportal.com/essential-tiktok-stats>
9. Dyczkowska, J., Olkiewicz, M. (2022). *Doskonalenie istotnym elementem zarządzania gospodarką magazynową w mikro i małym przedsiębiorstwie.* W: A. Strzelecka, E. Szafraniec-Siluta, A. Szczepańska-Przekota (red.), *Ryzyko w działalności przedsiębiorstw – wybrane aspekty* (ss. 99-123). Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.
10. Encyklopedia PWN (2024). *Internet-definicja.* Pobrane z: <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/internet.html>
11. Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., Ko, J., Swetter, S. M., Blau, H. M., Thrun, S. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542(7639), 115-118. <https://doi.org/10.1038/nature21056>
12. Garwol, K. (2024). AI w sztuce – czy artyści będą potrzebni? Studium na podstawie opinii wydanych na temat sztuki wizualnej Uniwersytetu Rzeszowskiego. *Media i Społeczeństwo*, 20(1), 203-204.
13. Gorzelany-Dziadkowiec, M., Kozień, E. (2013). Wpływ kryzysu na rozwój małego przedsiębiorstwa. *Krakow Review of Economics and Management*, 908, 39-56.
14. Grębosz, M., Siuda, D., Szymański, G. (2016). *Social media marketing.* Łódź: Monografie Politechniki Łódzkiej.
15. Grudzewski W. M., Hejduk I. K. (1998). *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej w Polsce.* Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie.
16. Ignatiuk, S. (2011). Konkurencyjność przedsiębiorstw z sektora MSP na rynku polskim. *Ekonomia i Zarządzanie*, 3 (3), 7-18.

17. Kaplan, A., Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53 (1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
18. Kaźmierska, A., Brzeziński, W. (2023). Sztuczna inteligencja przejmując władzę. *Tygodnik Powszechny*, 16, 31-32
19. Konstanty, E. (2016). Przedsiębiorstwa i mikroprzedsiębiorstwa w Polsce – charakterystyka i analiza funkcjonowania sektora MMSP na rynku krajowym. *Organizacja i Zarządzanie: kwartalnik naukowy*, 2, 65-93.
20. Kotler, P., Keller, K.L. (2012). *Marketing*. Poznań: REBIS.
21. Kowalski, M. (2024). Muzyka generowana przez sztuczną inteligencję – ocena przedstawicieli Pokolenia Z. *Com. Press*, 7(1), 6-21. <https://doi.org/10.51480/compress.2024.7-1.703>
22. Lachiewicz S., Matejun M. (2012). Specyfika zarządzania małymi i średnimi przedsiębiorstwami. W: M. Matejun (red.), *Zarządzanie małą i średnią firmą w teorii i w ćwiczeniach* (ss. 26-27). Warszawa: Difin.
23. Ludziejewski, Z. T. (2024). Społeczne koszty automatyzacji (robotyzacji) i sztucznej inteligencji (AI) na rynku pracy w XXI wieku. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, 1 (53), 50-60.
24. Malucha, M. (2018). Internet rzeczy – kontekst technologiczny i obszary zastosowań. *Studia i Prace WNEiZ US*, 54(2), 51-69. <http://dx.doi.org/10.18276/sip.2018.54/2-04>
25. Mazurek-Łopacińska, K. (2022). Media społecznościowe w komunikacji wewnętrznej przedsiębiorstw na współczesnym rynku — na podstawie wyników badań ankietowych. *Marketing i Rynek*, 29 (12), 3-18. <https://doi.org/10.33226/1231-7853.2022.12.1>
26. Męcina, J. (2023). *Od cyfryzacji i robotyzacji do sztucznej inteligencji. Wyzwania dla gospodarki i rynku pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
27. Moszczyński, W. (2024). Nowy wspaniały świat sztucznej inteligencji. *Przemysł Spożywczy*, 7, 3-7.

28. Olszowy, J., Partyka, S., Kozieja, G. (2024). Transformacyjne wpływy technologii. eksploracja bezrobocia i struktury rynku pracy. W: J. Olszowy (red.), *Symbioza teorii i praktyki: innowacje, perspektywy w ekonomii i finansach* (ss. 67-92). Łódź: ArchaeGraph Wydawnictwo Naukowe.
29. Perek, J. (2022). Wpływ Internetu Rzeczy na rozwój e-commerce na przykładzie przedsiębiorstwa Amazon. *Academic Review of Business and Economics*, 2, 60-61.
30. Rosa, G. (red.). (2016). Marketing przyszłości – od ujęcia tradycyjnego do nowoczesnego. Warszawa: C.H.Beck.
31. Rot, A., Blaike, B. (2016). Zagrożenia wynikające z implementacji koncepcji Internetu rzeczy. Rekomendacje dla organizacji i dostawców rozwiązań. *Informatyka Ekonomiczna*, 3 (41), 76-91. <http://dx.doi.org/10.15611/ie.2016.3.07>
32. Słownik – Sztuczna Inteligencja. (2024). *Sztuczna inteligencja – definicja*. Pobrane z: <https://www.sztucznainteligencja.org.pl/slownik/>
33. Smejda, P. (2016). Internet Rzeczy (IOT) we współczesnej gospodarce. rola, zadania i bariery rozwoju. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej*, 1208, 43-44.
34. Stan, B., Ziółek, S. (2021). Finansowanie działalności przedsiębiorstw sektora MŚP. *Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne*, 2, 59-76.
35. SUNO (2024). Pobrane z: <https://suno.com/about>
36. Warszycki, M. (2019). Wykorzystanie sztucznej inteligencji do predykcji emocji konsumentów. *Studia i Prace. Kolegium Zarządzania i Finansów*, 173, 111-112. <https://doi.org/10.33119/SIP.2019.173.7>
37. Wielki, J. (2016). Internet Rzeczy i jego wpływ na modele biznesowe współczesnych organizacji gospodarczych. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 281, 208-219.
38. Zawojski, P. (2019). Maszynom (inteligentnym) wbrew? O sztuce w czasach sztucznej inteligencji. *Kultura Współczesna. Teoria. Interpretacje. Praktyka*, 104 (1), 53-66. <https://doi.org/10.26112/kw.2019.104.05>

Anna Baluszyńska¹

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

https://doi.org/10.29316/9788368103144_9

**A CO, GDYBY ZNIKNEŁY NIERÓWNOŚCI?
ANALIZA WYBRANYCH CZYNNIKÓW SPOŁECZNYCH,
GOSPODARCZYCH I HISTORYCZNYCH WPLYWAJĄCYCH NA
WYSTĘPUJĄCE W POLSCE NIERÓWNOŚCI**

**WHAT IF INEQUALITY DISAPPEARED?
ANALYSIS OF SELECTED SOCIAL, ECONOMIC AND HISTORICAL
FACTORS INFLUENCING INEQUALITY IN POLAND**

Streszczenie

Artykuł analizuje przyczyny nierówności społecznych w Polsce, uwzględniając aspekty historyczne, gospodarcze i społeczne. W artykule wykorzystano analizę danych zastanych oraz narzędzia sztucznej inteligencji do stworzenia wizji Polski bez nierówności, wskazując zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje takiego scenariusza. Omówiono wpływ historycznych systemów, takich jak feudalizm, komunizm i kapitalizm, na obecny stan nierówności. Zwrócono uwagę na współczesne problemy wpływające na obraz kultury i gospodarki w Polsce, m.in. imigrację, nierówności płacowe i podziały społeczne. Opisano także kluczowe koncepcje socjologiczne związane z nierównościami społecznymi, jak pułapka ubóstwa, efekt świętego Mateusza i efekt Matyldy. Dokonana analiza wskazuje na konieczność kompleksowego podejścia do problemu, uwzględniającego zarówno kontekst ekonomiczny, jak i społeczne uwarunkowania.

Summary

The article analyses the causes of social inequality in Poland, taking into account historical, economic and social aspects. The article uses an analysis of found data and artificial intelligence tools to create a vision of Poland without inequality, pointing out

¹ 0009-0009-6697-9219, baluszynska@student.agh.edu.pl

both positive and negative consequences of such a scenario. The impact of historical systems, such as feudalism, communism and capitalism, on the current state of inequality was discussed. Attention was drawn to contemporary problems affecting the cultural and economic picture in Poland, including immigration, wage inequality and social divisions. Key sociological concepts related to social inequalities, such as the poverty trap, the Saint Matthew effect and the Matilda effect, are also described. The analysis made shows the need for a comprehensive approach to the problem, taking into account both the economic context and the social determinants.

Słowa kluczowe: nierówności społeczne, utopia, dystopia, różnice kulturowe, nierówności ekonomiczne, kontekst historyczny, czynniki gospodarcze

Keywords: social inequality, utopia, dystopia, cultural differences, economic inequality, historical context, economic factors

Wstęp

Do najczęściej diagnozowanych zmartwień Polaków według danych Ipsos należą: inflacja, ubóstwo, nierówności społeczne, przestępczość, przemoc czy bezrobocie (Ipsos, 2023). W świecie własnej wyobraźni jesteśmy w stanie wykreować wiele form dystopii, nie tylko tych rodem z Cyberpunk’a. W tym przypadku na naszą korzyść działa jednak fakt, że jako naród jesteśmy z natury dosyć dychotomiczni (Hadaż, 2014). Bowiem jeśli stworzyliśmy dystopię tak popularną, że cieszy się 25 milionami sprzedanych egzemplarzy, to z pewnością nie brakuje nam również utopijnych wytworów kultury.

Co jednak staje się wspólnym mianownikiem dla Żeromskiego² i Tomaszewicza³, czy Konopnickiej⁴ i Mocarskiego⁵? Dystopie i utopie przedstawiają te same problemy społeczne, jednak z dalece zróżnicowanymi efektami (Pavlos, 2025). Warto zatem zastanowić się jakie działania należy podejmować, aby oddalać się od naszych dystopijnych wyobrażeń o przyszłości i kierować się bardziej w stronę tych utopijnych marzeń. Bo przecież na tym nam wszystkim zależy, prawda?

² Odniesienie do utworu Stefana Żeromskiego pt. „Przedwiośnie”.

³ Jeden z twórców gry Cyberpunk.

⁴ Odniesienie do utworu Marii Konopnickiej pt. „Miasto światłości”.

⁵ Jeden z twórców gry Cyberpunk.

Okazuje się, że wbrew powszechnemu przekonaniu, utopie mogą mieć również swoje mroczne strony (Nowak, 2014). W budowaniu rzeczywistości musimy zatem skupić się przede wszystkim na tym, co widzimy przed sobą, nie tylko oczami wyobraźni. Tym właśnie aspektem poświęcony jest poniższy artykuł. Spośród szerokiego wachlarza czynników społeczno-gospodarczych wpływających na występujące w Polsce nierówności, wybrano kilka, które mogą być w szczególnym stopniu istotne. W poniższej pracy opisano jedno z najważniejszych aspektów, na jakie należy zwrócić uwagę chcąc zniwelować nierówności społeczne.

Niniejszy artykuł opiera się na socjologicznych metodach badawczych, umożliwiających dogłębne zrozumienie problematyki nierówności społecznych. Podczas przygotowywania raportu posłużono się metodami jakościowymi, wykorzystując technikę analizy danych zastanych.

Analiza danych zastanych, znana również pod nazwą desk research, to technika polegająca na analizie dostępnych danych, pochodzących z różnego rodzaju opracowań (Bednarowska, 2015). Dokonana analiza obejmowała dostępne raporty, dane statystyczne, opracowania naukowe, czy publikacje badawcze. Źródłami danych i statystyk były między innymi raporty Instytutu Badań Strukturalnych oraz Głównego Urzędu Statystycznego. Analizowane dane dostarczyły podstawowych informacji na temat skali analizowanego problemu oraz pozwoliły na spojrzenie na problem z szerszej perspektywy. Bardzo istotnym aspektem metodologicznym była eksploracja literatury naukowej. Dokonano analizy tekstów dotyczących nierówności ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych, a także historycznych uwarunkowań występujących w Polsce nierówności społecznych. Ważną rolę odegrały prace odnoszące się do sztandarowych koncepcji socjologicznych, takich jak teoria konfliktu Karola Marksa, koncepcje Roberta Mertona, czy eksperyment Salomona Ascha dotyczący konformizmu. Podczas analizy wyników badań filary stanowiły również interdyscyplinarne opracowania dotyczące zjawisk społecznych.

Dodatkowym źródłem badanego materiału były treści wygenerowane przez sztuczną inteligencję. Wykorzystanie narzędzia generatywnej sztucznej inteligencji pozwoliło na wygenerowanie wizji utopijnej Polski, która umożliwiła przedstawienie alternatywnej perspektywy analizowanego problemu. Scenariusz wygenerowany przez model GPT pozwolił na poszerzenie analizy o nowe wątki i potencjalne zagrożenia. Narzędzie sztucznej inteligencji zostało w tym badaniu wykorzystane jako symulacyjne narzędzie wspomagające

rozważania teoretyczne. Nie zostało one w żadnym wypadku wykorzystane w innych celach. Treści wygenerowane przez SI zostały oznaczone jako takie w miejscach, w których pojawiają się w poniższym raporcie. Narzędzia SI zostały wykorzystane w tej pracy z uwagi na ich rosnące znaczenie w naszej codzienności.

Wykorzystanie sztucznej inteligencji

W debatach o utopiach i dystopiach nieodłącznym elementem coraz częściej staje się sztuczna inteligencja, pojawiając się obecnie w większości wizji przyszłości. Narzędzia SI możemy postrzegać zarówno jako pomoc w naszej codziennej działalności, jak i zagrożenie. W pracy nie skupiono się jednak na rozstrzygnięciu, czy SI jest naszym wrogiem, czy przyjacielem. Narzędzia SI posłużyły do utworzenia wizji przyszłości. Poniższa część analizy ma na celu zobrazowanie, że mimo coraz większego znaczenia sztucznej inteligencji, nie powinniśmy postrzegać jej jako narzędzia, na którym będzie opierała się nasza przyszłość. Narzędzia SI często są niedokładne i nie dostrzegają potencjalnych problemów społecznych, na co zwrócono uwagę w pracy.

Wykorzystując ChatGPT od OpenAI wytworzono wizję przyszłości, gdyby w kraju zniknęły wszystkie nierówności społeczne. Podano AI polecenie, które brzmiało „Wyobraź sobie rzeczywistość w Polsce, gdyby zniknęły wszystkie występujące w tym kraju nierówności społeczne. Opisz, jak wyglądałoby życie w tym kraju, opisując aspekty społeczne, gospodarcze, ekonomiczne oraz etyczne.”. Wizja ta wyglądała następująco:

„Polska bez nierówności społecznych stałaby się krajem, w którym każdy ma równy dostęp do edukacji, służby zdrowia i mieszkania, co eliminuje zjawisko dziedziczenia biedy. Praca byłaby doceniana, a wynagrodzenia na poziomie godziwym, dzięki czemu każdy mógłby zaspokoić swoje podstawowe potrzeby bez obawy o przyszłość. Kobiety, mniejszości narodowe i osoby LGBT+ miałyby pełne wsparcie i równe szanse na rynku pracy i w społeczeństwie, co umocniłoby poczucie wspólnoty i akceptacji. Małe różnice dochodowe i brak nepotyzmu sprzyjałyby rozwojowi przedsiębiorczości oraz innowacji, bo każdy czułby się częścią odpowiedzialną za rozwój kraju. Władza opierałaby się na zasadach przejrzystości i sprawiedliwości, co minimalizowałoby korupcję i zwiększało zaufanie obywateli do instytucji. Dzięki równości ludziom bardziej

zależałoby na zrównoważonym rozwoju, a środowisko naturalne stałoby się wspólną wartością, co zmniejszyłoby konsumpcję i wpływ na przyrodę. Społeczeństwo rozwijałoby się w kierunku współpracy zamiast rywalizacji, a lokalne społeczności organizowałyby więcej wydarzeń integrujących, co wzmacniałoby więzi międzyludzkie. Etyka pracy skupiałaby się na dobru wspólnym, a praca stałaby się bardziej satysfakcjonująca i mniej stresująca. Edukacja byłaby dostępna dla wszystkich na tym samym poziomie, co rozwijałoby potencjał społeczeństwa i eliminowało wykluczenie. W efekcie Polska stałaby się bardziej harmonijnym i solidarnym krajem, gdzie wszyscy czują się równi i mają równe szanse na spełnienie swoich aspiracji”.

Wizja ta mogłaby się wydawać bardzo pozytywna. Gdyby każdy w społeczeństwie był równy, chociażby pod względem sytuacji ekonomicznej, mieszkaniowej, dostępu do służby zdrowia czy edukacji, nie musielibyśmy przecież martwić się o relatywnie gorszą jakość życia od innych. Sztuczna inteligencja w tym przypadku pomogła mi zobrazować społeczeństwo, o którym wielu z nas marzy.

Wizja utopijnej Polski, choć wydaje się błoga, niesie za sobą również szereg negatywów. Rozważono zatem jakie problemy pominięte przez nowoczesną technologię mogłyby być istotne ze społecznego punktu widzenia. Aspektów takich mogłoby być oczywiście wiele, skupiono się jednak na dwóch, najmocniej powiązanych z analizowanym tematem – ekonomicznym i społecznym.

Jednym z najbardziej oczywistych problemów byłaby konieczność wprowadzenia gospodarki centralnie planowanej, która z historycznych względów mogłaby budzić w nas negatywne emocje (Kaliński, 2019). Chcąc zapewnić równość gospodarczą i równy dostęp do zasobów, taki sposób zarządzania gospodarką byłby zapewne nieunikniony. Nie byłoby bowiem całkowitej równości obywateli, gdyby nie mieli oni równego dostępu do zasobów. Obecnym przedsiębiorcom w szczególności nie byłoby to na rękę.

Łatwo wyobrazić sobie również, jak mogłaby zmienić się motywacja ludzi w świecie, w którym potrzebne im zasoby mieliby zapewnione niezależnie od podejmowanych działań. Badania ukazują, że konkurencja motywuje do podejmowania działań innowacyjnych. Bez konkurencji na rynku pracy mogłaby znaczenie spaść motywacja do pracy (Adamska, 2011). Bez motywacji i innowacyjności nie rozwijałoby się jako społeczeństwo. Wszelki

postęp gospodarczy, o ile miałyby miejsce, następowałyby w bardzo wolnym tempie.

Warto w kontekście takiego scenariusza przyszłości, pochylić się również nad badaniem Salomona Ascha (Paszkievicz, 1972). Asch był cenionym psychologiem, który badał zjawisko konformizmu. Jego eksperyment wykazał, że większość badanych dostosowywała swoje odpowiedzi do odpowiedzi pozostałych jednostek, nawet jeśli mieli oni świadomość, że są to odpowiedzi błędne. W świecie, w którym jednostki musiałyby być ze sobą równe presja konformizmu byłaby bardzo wysoka. Stopniowo ludzie zostaliby pozbawieni indywidualności, unikatowości, kreatywności, czy nawet własnego zdania.

Wyniki analizy danych zastanych

Opisane powyżej aspekty to jedynie mały skrawek tego, z czym mierzylibyśmy się w potencjalnym scenariuszu przyszłości. W tej części pracy skupiono się na aspektach nieco bliższym naszemu społeczeństwu. Wybrano cztery główne wątki, które przeanalizowano na podstawie dostępnych danych.

Od rozpoczęcia wojny w sąsiadującej z nami Ukrainie, bardzo duże zainteresowanie osiągnął temat napływu imigrantów i uchodźców do naszego kraju. Nie jest to oczywiście nowe zjawisko. Już od wielu lat toczą się debaty na temat przyjmowania do Polski imigrantów i uchodźców. Statystyki dotyczące migracji pokazują, że pod koniec 2023 mieliśmy w Polsce 1 127 444 osoby innych narodowości, wśród których dominowała narodowość białoruska oraz ukraińska. Zanotowaliśmy również 6% wzrost liczby imigrantów, przyjmując 64 483 nowe rejestracje w rzeczonym roku (Ditrich, 2024). Ciekawym studium przypadku w kontekście skutków kryzysu migracyjnego są badania w miastach aglomeracji śląskiej. Rynek bardzo szybko dostosował się do kryzysu wywołanego wojną za wschodnią granicą, zapewniając Ukraińcom możliwość szybkiej adaptacji. Ich liczny napływ na tereny aglomeracji śląskiej zmusił władze miast oraz pracodawców do przystosowania się do nowej sytuacji. Miasta mierzyły się z wyzwaniem zapewnienia zakwaterowania, wyżywienia czy pomocy medycznej (Werczyńska, 2022).

Napływ reprezentantów innych narodowości wiąże się oczywiście ze zwiększającym się zróżnicowaniem kulturowym. O ile różnice kulturowe między Polską a krajami sąsiadującymi nie są najbardziej rażącymi różnicami na świecie, o tyle kraje takie jak Kolumbia czy Filipiny mogą mieć zupełnie

inną kulturę niż Polska. Warto zatem wspomnieć o pozostałych krajach, które znalazły się w dziesiątce najczęściej spotykanych narodowości w Polsce. Poza wspomnianymi już krajami (Ukraina, Białoruś, Kolumbia i Filipiny) na liście znalazły się również: Nepal, Indonezja, Bangladesz, Turcja, Indie oraz Uzbekistan (Ditrich, 2024). Badania pokazują, że około 70-80% imigrantów aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym naszego kraju. Blisko 90% z nich deklaruje, że dzieli się elementami własnej kultury z osobami poznanymi w Polsce, a 65% regularnie uczestniczy w polskich wydarzeniach kulturalnych, jakimi są kino, koncerty czy teatr (Sowa-Behtane, 2023).

Widzimy zatem, że zjawisko imigracji w Polsce wpływa zarówno na naszą gospodarkę, jak i kulturę. Poza koniecznością szybkiej adaptacji rynku oraz dostosowania infrastruktury do przyjęcia tysięcy nowych mieszkańców, zmiany dokonują się również w kulturze. Imigranci nie tylko adaptują się do naszej kultury i czerpią z jej źródeł, ale również przekształcają ją, przekazując nam elementy własnych kultur.

Kolejnym problemem w naszym kraju są nierówności ekonomiczne. Szczególnie na tle innych krajów europejskich wypadamy w tym aspekcie nie najlepiej. Jednym z najbardziej powszechnych faktów na temat rynku pracy są wysokie nierówności płac. Według raportu Instytutu Badań Strukturalnych stosunek wysokiej do niskiej płacy w Polsce jest najwyższy spośród wszystkich krajów Unii Europejskiej (Brzeziński, 2017). Wysoki poziom płacy jest w tym badaniu definiowany jako poziom płacy godzinowej, taki, że jedynie 10% jednostek osiąga wyższą płacę. Oznacza to, że jeśli płaca wysoka wynosi X PLN to 90% społeczeństwa zarabia X lub mniej PLN w stawce godzinowej. Z kolei płaca niska definiowana jest jako poziom wynagrodzenia, od którego 90% osób osiąga wyższe płace. Wskazuje to zatem na dużą przepaść pomiędzy zarobkami grup bogatszych i uboższych. Ważnym wskaźnikiem związanym ze sferą ekonomiczną jest również współczynnik Giniego. Według danych z 2013 roku, Polska uplasowała się niemalże na równi ze średnią unijną wynoszącą 0,305. Oznacza to, że zauważalne są nierówności rozkładu dochodów w całym państwie (Raczkowska, 2015).

Nierówności dochodowe nie stanowią problemu jedynie w porównaniu do krajów Unii Europejskiej. Znaczący w kontekście nierówności jest również popularny podział na Polskę „A” i „B”. Podział ten opiera się na kontraście dużych miast i biedniejszych regionów. Po roku 2007 nierówności te zaczęły wykraczać już poza binarny podział. Nierówności dochodowe na wsiach

zaczęły znacząco rosnać, co poskutkowało wzrostem współczynnika Giniego. W roku 2013 współczynnik ten był już o 4% punkty procentowe wyższy na wsiach niż w miastach, co wskazuje na duże rozwarstwienie dochodowe na tych terenach (Raczkowska, 2015).

Istotna w kontekście nierówności ekonomicznych jest również ich percepcja przez społeczeństwo. Według badań Głównego Urzędu Statystycznego, zdecydowana większość Polaków uważa, że w Polsce występują zbyt duże nierówności dochodowe. Zauważalne jest również negatywne postrzeganie działań państwa na rzecz niwelowania tych dysproporcji. Respondenci wskazywali, że władze powinny podejmować więcej aktywnych działań w tym kierunku (Bieńkuńska, Góralczyk, 2018).

Bardzo dużą rolę w kształtowaniu się nierówności społecznych w Polsce odgrywa także kontekst historyczny. Można wyróżnić trzy etapy historyczne, które w dużej mierze zdefiniowały to, jak wygląda nasza dzisiejsza rzeczywistość. Pierwszym z nich jest feudalizm. Był to system oparty na strukturze hierarchicznej, w której władza i kapitał leżały w rękach szlachty. Struktura społeczna była wyraźnie podzielona na cztery główne grupy: szlachta, duchowieństwo, mieszczaństwo i chłopci. Szlachta i duchowieństwo były grupami najbardziej uprzywilejowanymi, posiadając wyższe pozycje społeczne oraz większe możliwości. Chłopi byli natomiast najniższą grupą społeczną, która musiała pracować dla szlachty. Chłopi musieli odrabiać tak zwaną pańszczyznę na rzecz panów feudalnych. Nie posiadali oni żadnego kapitału, a jedynie pracowali na rzecz właścicieli ziemskich, co znaczenie ograniczało ich wolność i uzależniało ich od interesów szlachty. Szlachta kontrolowała bowiem większość ziemi i środków produkcji, a także miała przywileje polityczne, które pozwalały im na zachowanie odpowiadającej im struktury społecznej. Marks uznał feudalizm za system, w którym klasa dominująca (szlachta) eksploatowała klasę podporządkowaną (chłopów), co było jednym z powodów późniejszych ruchów rewolucyjnych (Kula, 1962).

Kolejnym systemem był komunizm. Po II wojnie światowej Polska znalazła się pod wpływem ZSRR, a w kraju został wprowadzony ustrój komunistyczny. Komunizm w teorii definiowany był jako system, który zapewni równe szanse, dzięki zapewnieniu równego dostępu do zasobów. Wprowadzenie komunizmu wiązało się między innymi z reformą rolną, która zlikwidowała własność ziemską i miała na celu przekazanie ziemi chłopom. Wprowadzenie gospodarki centralnie planowanej, która była integralną częścią systemu

komunistycznego przyczyniło się jednak do powstania nowych typów nierówności. Przeciężni obywatele musieli zmagać się z brakami towarów, podczas gdy elita partii komunistycznej cieszyła się dobrobytem i uprzywilejowaną pozycją. Pozostali obywatele spotykali się z cierpieniem wywołanym represjami politycznymi i ograniczeniem wolności. W znacznym stopniu przyczyniło się to do braku zaufania do władzy, który odczuwać możemy aż po dziś dzień. Duże różnice pomiędzy grupami będącymi u władzy a pozostałą częścią społeczeństwa doprowadziły do powstania nowych form konfliktu (Davies, 2005).

Ostatnim etapem historii naszego kraju, któremu poświęcono uwagę w artykule jest kapitalizm. Szczególnie znaną teorią socjologiczną w kontekście kapitalizmu jest teoria konfliktu Karola Marksa. Marks analizował, jak kształtuje się struktura społeczna oraz konflikty i nierówności w kontekście posiadanego kapitału. Dzielił on klasy społeczne na dwie główne kategorie – burżuazję i proletariat. Burżuazja była klasą posiadającą środki produkcji, natomiast proletariat nie posiadając środków produkcji musiał sprzedawać swoją pracę i stał się klasą pracującą wyzyskiwaną przez burżuazję. Nierówności w społeczeństwie kapitalistycznym kształtowały się zatem przede wszystkim na kanwie dostępu do zasobów. Społeczeństwo było jednak podzielone na dychotomiczne grupy nie tylko ze względu na pozycję w stosunkach pracy, ale również na podstawie wartości, jakimi kierowali się przedstawiciele tych grup (Robertson, 2018).

Nierówności społeczne występujące w Polsce mają zatem głębokie korzenie historyczne. Przechodząc przez różne etapy historyczne, które charakteryzowały się własnymi sposobami tworzenia struktury czy systemu wartości, musieliśmy uporać się również z licznymi nierównościami społecznymi. Nierówności w większości przypadków powiązane były z sytuacją gospodarczo-polityczną, jednak warto podkreślić to, że każdy z analizowanych kontekstów historycznych w inny sposób odcisnął piętno na naszym społeczeństwie.

Przechodząc do ostatniego punktu analizy poruszyć należy wybrane aspekty społeczne z socjologicznego punktu widzenia. Każda nauka charakteryzuje się własnym aparatem pojęciowym oraz systemem teoretycznym. W socjologii spotkać możemy niezwykle ciekawe teorie i pojęcia odnoszące się do sposobu funkcjonowania społeczeństwa. Poniżej opisano wybrane z nich.

Pierwszym zagadnieniem, jakie wybrano, jest pułapka ubóstwa. Jest to sztandarowy przykład popularnej frazy „błędne koło”. Pułapka ubóstwa to

sytuacja, w której osoby ubogie należące do niższych klas społecznych mają ograniczone możliwości polepszenia swojej sytuacji. Warunki, w jakich znalazły się jednostki lub całe grupy sprawiają, że nie są one w stanie samodzielnie wydostać się z ubóstwa i jest ono przekazywane pokoleniowo. Na występowanie zjawiska pułapki ubóstwa składa się wiele istotnych aspektów, z których każdy pociąga za sobą kolejny. Z powodu braku wykształcenia i możliwości na rynku pracy, jednostki nie posiadają kapitału, aby rozwijać się i polepszać swoją sytuację gospodarczą. Z kolei brak kapitału znacząco ogranicza możliwości jednostek do zdobycia wykształcenia. Podobnie sytuacja ma się z kwestiami zdrowotnymi. Jednostki nie mają wystarczająco środków finansowych, aby należycie dbać o swoje zdrowie i dietę, natomiast brak odpowiedniego zadbania o zdrowie generuje kolejny koszt związany z leczeniem i może prowadzić nawet do zadłużenia. Są to przykłady ukazujące jak trudno wyjść ze stanu biedy (Koryś, Okólski, 2004).

Kolejnym ciekawym fenomenem, spopularyzowanym przez Roberta Mertona, jest efekt świętego Mateusza. Najprościej mówiąc, jest to sytuacja, w której bogaci się bogacą a biedni ubożeją. Nazwa tego zjawiska ma swoją genezę w ewangelii świętego Mateusza, gdzie znaleźć możemy słowa „Albowiem wszelkiemu mającemu będzie dano, i obfitować będzie, a temu, który nie ma, i to, co się zda mieć, będzie wzięto od niego.”. Pomimo coraz większych możliwości gospodarczych i szans na rynku pracy, pod względem finansowym stajemy się coraz bardziej spolaryzowani. Efekt ten jest szczególnie widoczny w sektorze edukacji. Osoby zamożne mają większe możliwości edukacyjne, posiadają kapitał pozwalający im na uczestniczenie w kursach czy szkoleniach, na które wielu nie może sobie pozwolić. Podobnie sytuacja ma się od strony ekonomicznej. Osoby bogate posiadają środki pozwalające na dokonywanie inwestycji, finansowanie badań, czy działania promocyjne, które pozwalają im rozwijać biznesy i powiększać majątek. Osoby ubogie, nie mające dodatkowych źródeł dochodu i możliwości gromadzenia są w dużo gorszej sytuacji, często nie mając wystarczającej ilości kapitału na zapewnienie sobie godnych warunków życia (Mikulski, Mikołajczyk, Ruszkiewicz, 2022).

Zjawiskiem poniekąd związanym z efektem świętego Mateusza (ze względu na występujące mechanizmy nierówności oraz sposoby wzmacniania podziału) jest efekt Matyldy. Jest to zjawisko skupiające się na nierównościach płciowych, w szczególności w kontekście nauki. Efekt Matyldy mówi o tym, że naukowe osiągnięcia kobiet są często ignorowane, marginalizowane

lub nawet przypisywane mężczyznom. Jednym z przejawów tego zjawiska są nierówności na rynku pracy. Kobiety, choć posiadają nierzadko wykształcenie i kwalifikacje równe przedstawicielom grupy męskiej, bardzo często otrzymują niższe wynagrodzenia oraz mają mniejsze możliwości awansu zawodowego. Efekt ten związany jest również mocno ze stereotypami. Kobiety w świecie nauki są niedostatecznie reprezentowane. Szczególnie widoczne i istotne jest to w kontekście nauk technicznych i inżynierskich. Nierzadko prowadzi to, do utrwalania stereotypów, ze względu na to, że jest mało kobiet, które mogliśmy ze sobą porównywać w kontekście wykonywanej pracy. Przykładowo w zespole, w którym pracuje 20 mężczyzn i 2 kobiety, poważny błąd jednego z mężczyzn nie dyskredytuje ich jako grupy, ponieważ 19 pozostałych wykonało swoją pracę doskonale. W przypadku, gdyby jedna z kobiet w tej grupie popełniła rażąco błąd, mogłoby to zdyskredytować pracę drugiej kobiety, przez brak innych jednostek, z którymi mogłaby zostać porównana. Przekonanie o owym mężczyźnie dotyczyłoby tylko jego, ponieważ był to wyizolowany przypadek, z kolei błąd jednej z kobiet diametralnie wpłynąłby na statystyczne analizy dotyczące pracy kobiet w tej grupie, co mogłoby wpłynąć na przekonanie o całej reprezentacji kobiet (Derra, 2016).

Ostatnim zjawiskiem, które pojawi się w pracy jest efekt lepkiej podłogi. Jest to kolejne zjawisko odnoszące się głównie do kobiet. Zjawisko to powiązane jest z szerszym problemem dyskryminacji kobiet na rynku pracy. Polega ono na tym, że kobiety mają zdecydowanie ograniczone możliwości awansu na wyższe stanowiska. Kobiety na niższych stanowiskach są „przylepione” do pełnionych ról, nie mając możliwości rozwoju zawodowego. Dotyczy to w szczególności zawodów mniej prestiżowych, o niskim statusie społecznym (Posyłek, 2015).

Wnioski

Nierówności społeczne w Polsce uwarunkowane są trzema głównymi czynnikami: kontekstem historycznym, uprzedzeniami oraz aspektami gospodarczymi. Z socjologicznej perspektywy można byłoby na temat nierówności społecznych dywagować niemalże bez końca. Wymienione zjawiska i efekty powiązane z nierównościami to zaledwie kropla w morzu problemów społecznych, z jakimi musimy się mierzyć. Nie wszystkie przypadki są takie same i nie wszystkie da się analizować w takich samych kategoriach. Choć niektóre

problemy powiązane są ze sobą, każdy z nich może być unikatowy i nie sposób uogólniać wniosków dotyczących wybranych nierówności. Z drugiej strony wiele nierówności, nawet niepodobnych do siebie na pierwszy rzut oka, może mieć takie samo podłoże. Właśnie dlatego nierówności społeczne są niezwykle złożonym i skomplikowanym problemem dla badaczy społecznych. To opracowanie nie jest zatem próbą rozwiązania czy skategoryzowania nierówności społecznych, a jedynie ukazanie wybranych z nich i analizy wybranych aspektów społeczno-gospodarczych.

Wyniki przeprowadzonej analizy ukazują, że na wszelkie nierówności społeczne należy patrzeć w sposób kompleksowy, uwzględniając nie tylko społeczne aspekty, ale również warunki gospodarcze oraz uwarunkowania historyczne. Pewne nierówności są zjawiskami na tyle powtarzalnymi, że stały się naszą codziennością, nie oznacza to jednak, że powinniśmy je normalizować czy bagatelizować. Wszelkie nierówności mają swoje podłoże, które należy dokładnie zbadać przed dokonaniem próby ich wyeliminowania. Problem z pozoru prosty do rozwiązania może okazać się kompleksowy ze względu na uwarunkowania kulturowe związane chociażby z trudnymi okresami historycznymi. Choć nierówności ekonomiczne oraz kulturowe stanowią zdecydowanie najbardziej wyróżniające się filary nierówności w polskim społeczeństwie, istnieje wiele innych uwarunkowań, które są równie istotne.

Literatura:

1. Adamska, M. (2011). Wybrane aspekty zarządzania kapitałem innowacji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie województwa polskiego. *Barometr Regionalny*, 4/2011 (26), 123-130.
2. Bednarowska, Z. (2015). Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych. *Marketing i rynek*, 7, 18-26.
3. Bieńkuńska, A. Góralczyk, A. (2018). *Postrzeganie ubóstwa i nierówności dochodowych w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/postrzeganie-ubostwa-i-nierownosci-dochodowych-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018%2C22%2C1.html>

4. Brzeziński, M. (2017). Czy Polska jest krajem dużych nierówności ekonomicznych? *IBS Policy Paper 1*. Poprane z: <https://ibs.org.pl/publications/czy-polska-jest-krajem-duzych-nierownosci-ekonomicznych/>
5. Davies, N. (2005). *Boże igrzysko. Historia Polski*. Kraków: Znak.
6. Derra, A. (2016). Przemilczane i zapomniane. O zjawisku Matyldy, czyli systemowym umniejszaniu roli kobiet w nauce. *Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL*, 29(1), 203-220.
7. Ditrich, R. (2024). *Cudzoziemcy w Polsce. W tym roku to nie Ukraińców przybyło najwięcej. Na czele inny kraj ze Wschodu*. Pobrane z: <https://for-sal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9410129,cudzoziemcy-w-polsce-w-tym-roku-to-nie-ukraincow-przybylo-najwiecej.html>
8. Hadaj, M. (2014). Pół-Polska: Polacy zawsze dzielą się na dwa obozy. Pobrane z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/798856,pol-polska-polacy-dziela-sie-na-dwa-obozy.html>
9. Ipsos. (2023). Co niepokoi Polaków? Pobrane z: <https://www.ipsos.com/pl-pl/co-niepokoi-polakow>
10. Kaliński, J. (2019). „Transformacja” do gospodarki centralnie planowanej w Polsce (1944-1950). *Optimum. Economic studies*, 1(95), 32-45.
11. Koryś, P., Okólski, M. (2004). Czas globalnych migracji. Mobilność międzynarodowa w perspektywie globalizacji. *Seria: Prace migracyjne*, 55, 1-30.
12. Kula, W. (1962). *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*. Warszawa: PWN.
13. Mikulski, K., Mikołajczyk, J., Ruszkiewicz, M. (2022). Wybrane efekty w pedagogice i zasady w ekonomii a kompetencja cyfrowa – kilka uwag. *Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze i Edukacji*, 17(1), 112-129.
14. Nowak, M. (2014). Wyspa strachów Fuhrera: utopia jako śmiertelne zagrożenie, które nigdy nie przychodzi. *ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura*, 2(29), 43-64.
15. Paszkiewicz, J. (1972). *O postawach konformizmu i nonkonformizmu*. Warszawa: Etyka.

16. Pavlos, S. (2025). *CliffsNotes on The Giver*. Pobrane z: <https://www.cliffsnotes.com/literature/g/the-giver/critical-essays/what-are-utopias-and-dystopias>
17. Posyłek, M. (2015). Kobiety pilnie poszukiwane – system kwotowy w praktyce na przykładzie wyborów samorządowych w Częstochowie. *Polityka i Społeczeństwo*, 13(3), 131-150.
18. Raczkowska, A. (2015). Nierówności dochodowe w Polsce. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 2(41), 345-356.
19. Robertson, A. (2018). Filozoficzne korzenie konfliktu między Marksem a Bakuninem. *Hybris*, 40(1), 180-211. <https://doi.org/10.18778/1689-4286.40.10>
20. Sowa-Behtane, E. (2023). Integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Na przykładzie uczestnictwa w tradycjach, świętach, uroczystościach i życiu kulturalnym. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 1(26), 173-185.
21. Werczyńska, D. (2022). Skutki kryzysu migracyjnego oraz sposoby ich łagodzenia na przykładzie wybranych miast aglomeracji śląskiej. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 3(77), 156-168.